ఆంధ్రగ్రంథములు.

ప్రతి 1-కి	రూ.	అ.
శతకములు.		
భక్తిరసశతకసంపుటము I	2	0
,, సంపుటము II	2	0
ఆంధ్రనాయకశతకము	0	4
మాతృశతకము	0	1
సుమతిశతకము, సటీక	0	3
కుమారీశతకము ,,	0	3
దాశరథీశతకము ,,	0	4
మానసబోధశతకము,,	0	3
భాస్కరశతకము ,,	0	4
కలువాయిశతకము ,,	0	4
కవిచౌడప్పశతకము	0	2
నృసింహశతకము	0	3
చంద్రశేఖరశతకము	0	2
దేవకీనందనశతకము	0	2
సర్వేశ్వరశతకము	0	2
సంపగిమన్నశతకము	0	2
కాంతాలలామశతకము	0	4
కృష్ణశతకము	0	2
వేణుగోపాలశతకము	0	4
వృషాధిపశతకము	0	2
నారాయణశతకము	0	2
సింహాద్రినారసింహశతకము	0	3
జగన్నాయకశతకము	0	2
ప్రసన్నరాఘవశతకము	0	3
రామరాఘవశతకము	0	2
రామరామశతకము	0	2
రామతారకశతకము	0	4
రామప్రభుశతకము	0	2
రామలింగేశశతకము	0	3
భద్రాద్రిరామశతకము	0	2

ప్రతి 1-కి	రూ.	అ.
ఉన్నవరాజగోపాలశతకము	0	4
శివముకుందశతకము	0	2
సదానందయోగిశతకము	0	2
ఒంటిమిట్ట రఘువీరశతకము	0	2
శాళహస్తీశ్వరశతకము	0	2
కాళహస్తిశతకము	0	2
కుక్కుటేశ్వరశతకము	0	3
చిత్తబోధశతకము,తాత్పర్యసహితము	0	3
సూర్యనారాయణశతకము	0	2
రాజలింగశతకము	0	4
రఘుతిలకశతకము	0	2
మహిషాసురమర్దనిశతకము	0	2
ఉద్దండరాయశతకము	0	2
రుక్మిణీపతిశతకము	0	2
జ్ఞానప్రసూనాంబికాశతకము	0	2
ముకుందశతకము	0	2
శివశతకము	0	2
రమానాయకశతకము	0	2
భక్తచింతామణిశతకము	0	2
సీతాపతిశతకము	0	2
మహిజమనోహరశతకము	0	2
శ్రీశైలమల్లేశ్వరశతకము	0	2
రాజశేఖరశతకము	0	2
నాటకములు.		
కూరబొబ్బిలినాటకము	0	12
కమలాపహరణనాటకము	1	2
రామవనవాసనాటకము	0	12
విచిత్రపాదుకాపట్టాభిషేకము	0	12
పాండవాజ్ఞాతవాసనాటకము	0	12
చినరంగారరాయనాటకము	0	6
కృష్ణాకుమారినాటకము	0	10

శ్రీ

రామచంద్రవిజయము.

ఇది

చిలకమర్తి లక్ష్మీనరసింహము గారిచే

రచియింపఁబడినది.

గ్రంథకర్తగారిఅనుమతిని

చెన్నపురి:

వావిళ్ల. రామస్వామిశాస్త్రులు అండ్ సన్స్‌వారిచేఁ

ప్రకటితము.

1926.

Printed at
the "VAVILLA' PRESS,
MADRAS.—1926.

రామచంద్రవిజయము.

మొదటి ప్రకరణము.

శ్రీమంతంబై సమస్తసంపదలకు నిలయమైన యీభరతఖండము నందలి దేశములందు ఫలవంతంబై, యతిపురాతనంబై, యనేక పావనరాజవంశసమేతంబై యాంధ్రదేశము దనరుచుండును. ఆదేశము నందు సమస్తజనసేవితమై బహుపుణ్యక్షేత్రశోభితమై గోదావరీనది ప్రవహించుచుండును. ఈగోదావరీనది ప్రవహించుచున్న మండలముల యం దన్నిటిలో జన్మమెత్తినందులకు ఫలము ఘనులకు నల్వురకుఁగూడ సహజముగ నందవలయునని యెంచియో యన్నట్లు గెలలభారము చేత భూమికిఁ దగులునట్లు వంగి యతిమనోహరమైన ఫలములచే నాఁకొన్న యాపన్నజనంబుల కెల్ల నవ్యవధానముగ నాఁకలిదీర్చుచు, శృంగారతరమైన పువ్వులచేత నేత్రములకపూర్వ మొనర్చుచు, సమస్తపుష్ప జాతములనుండి వీతెంచు వాయువుచేత ఘ్రాణేంద్రియమునకుఁ దృప్తి గావించుచు, దూరప్రయాణములచేత నలసిసొలసి వచ్చు పాంథజనంబులకుఁ జల్లనినీడ నిచ్చుచు, సర్వావయవములకును నేకకాలముననే మహానందము గల్గించుచు, ధరణీరమణికిఁ జేసిన యపూర్వాలంకారములో యన వెలయు తీయమామిళ్ళు, పనసలు, నరంటులు, కొబ్బరులు, పోఁకలు మొదలగు ఫలవృక్షములకుఁ గన్నతల్లియై కోనసీమ భాసిల్లుచుండును. ఆకోనసీమయందెల్ల సౌందర్యసీమయు సుఖములకు దాపురంబును నమలాపురముగదా! ఆగ్రామము మొదట జిన్నదైనను పుణ్యపురుషులనేకులు తమకీర్తి యాచంద్రతారార్కముగ భూమండలమున నెలయునట్లు బ్రాహ్మణోత్తములకు సుక్షేత్రములయిన భూముల నిచ్చి వారి నివాసార్థమై కట్టించిన యగ్రహారములచేతఁ జుట్టుప్రక్కలనున్న గ్రామములకంటెఁ బెద్దదై, శౌక్యులు మిక్కిలి నివసించుటచేత నొకపట్టణము వలె నుండును. కోనసీమయం దంతటను, ముఖ్యముగా నాగ్రామమునం

దును, భూలోకకల్పవృక్షములని ప్రసిద్ధికెక్కి సార్థకనామమును ధరించిన కొబ్బరితోఁట లనేకములు గలవు. ఎంత ధన్యమైనజన్మమో కాని కొబ్బరిచెట్టును జక్కఁగాఁబరీక్షించినయెడల వేరు మొదలు మొవ్వువఱకును జనుల కుపయోగించునుగాని యొకతృణమాత్రమైనను వ్యర్థముగాఁ బోదు. మహాత్ముల జన్మము ప్రపంచోపకారార్థమేకదా? అట్టి కొబ్బరితోఁటయందుఁ దోఁట కొకయిల్లుండును. అందాతోఁటయజమానుఁడు నివసించును. వేఱే కొబ్బరితోఁటల మాహాత్మ్యము వర్ణింపనేల? పదివరహాలు గలవానికంటెఁ బదికొబ్బరిచెట్లుగలవాఁడు ధన్యుఁడను మాట సత్యమేయగు. అమలాపురమునం దుత్తరమునం దొకచెఱువును దక్షిణమునం దొకచెఱువును గలవు. మొదటిచెఱువునకుఁ జుట్టును రెండుప్రక్కల నూరుండును. చెఱువులోదిగుటకు రెండుప్రక్కల మెట్లు గలవు. రాజవీథియొక్కటే పెద్దదియున్నది. వీథికి రెండుప్రక్కలను గుమ్మములముందఱ కొబ్బరిచెట్లుండును. ఆగ్రామమునకుఁబడమట కూచిమంచివారియగ్రహార మున్నది. ఆగ్రామమునకుఁ జేరియే యొకమామిడితోఁటకలదు. విఱుగఁగాసిన యామామిడిచెట్లకాయ లెవ్వరైన దొంగిలించుకొనిపోదురేమో యను భయముచేతఁ జెట్లకు నిలువెత్తున ముండ్లకంచెవేసి, పండుట కర్హమైనకాయలు దోరఁబాఱగనె బుట్టలుగట్టి, చిలుకలు మొదలగు పక్షులు కొఱికివేయకుండఁ జేతిలో నొకయుండ విల్లుబద్ద పుచ్చుకొని మధ్యమధ్య పచ్చని మామిడాకులసందునఁ గూర్చుండి తన రంగు తెలియకుండ మోసము చేయుచున్న చిలుకవైపున నొకయుండ వేయుచు నొకకాఁపువాఁడు కాఁపుకాయుచుండును. ఆవలకోరడిమీఁద మార్గస్థుల దృష్టిదోషమునఁ దోఁటకు భంగమేమియుఁ గలుగకుండఁ గాఁపుదలిగాఁ గాఁపువాఁడు తన శిల్పశాస్త్రచమత్కారము నంతను వినియోగించి చేసిన వికృతాకారముగల యొకదృష్టిబొమ్మ గలదు. అది వేసవికాలమగుటచే నతిమనోహరమైన యావసంతఋతువునందు శృంగారలక్ష్మికిఁ బుట్టినింటివలెనున్న యాతోఁటలోనికి వచ్చి విశ్రమింపకుండ మార్గస్థులను బెదరించుచుండును. కలసిమెలసి దట్టముగా గుమిగూడుకొన్న వారిని సహస్రకరములుగలవాఁడైన భేదింపఁజాలఁడని యైకమత్యోపయోగములను జనుల కుపదేశించుచున్నవో యన గుజ్జుమామిడి

గున్నలయాకులు దట్టమై సూర్యకిరణదుర్గమంబుగా నుండెను. ప్రభాకరుఁడు తన సహస్రకిరణములను జగమునందు వ్యాపింపఁజేయుచు సర్వభూతభయంకరుఁడై భూమండలమెల్ల దహించుచుండెను. మృగవారంబులు మృగతృష్ణల జలాశయంబులుగ భావించి దాహనివారణార్థము పరుగులెత్తుచుండెను. చల్లని పండిళ్ళవలెనున్న క్రొమ్మావిగున్నలును, మావిగున్నల ప్రేలాడుచున్నయలరుజొంపముల మెక్కిమెక్కి కూయు గండుకోయిలలును, కోయిలకూఁతల నాలకించుచు మార్గాయాసనివారణ మొనర్చుకొనుచున్న పాంథజనసమూహములును వేసవికాలలక్షణంబుల వెలిసేయుచుండెను. భూమిమీఁదరాలి యెండినయాకు లన్నియు గలగలధ్వనిచేయుచు గాలికిఁ గదలుచుండెను. అగ్నివర్షము గురిసిన ఛాడ్పున గాడ్పులు వెచ్చగ వీచుచుండెను. అట్టిసమయమునఁ బ్రభవ సంవత్సర వైశాఖశుద్ధ చతుర్థినాఁ డొకమార్గస్థుఁడు మార్గాయాస నివారణార్థ మొకమామిడిచెట్టునీడకు వచ్చి మూటను గ్రిందవైచి దానిమీఁదఁగుడిచెయ్యూఁచుకొని భుజముమీఁదియంగవస్త్రముతో మొగమున స్నానముజేసినట్లు పట్టిన చెమటను దుడుచుకొనుచుఁ దల కుఁజుట్టిన సెనగపువ్వంచు జరీయుత్తరీయముచెంగుతో విసరుకొనుచు నేదియో దీర్ఘాలోచనసేయుచుఁ గూర్చుండెను. పచ్చని నిమ్మపండువంటి దేహచ్ఛాయయు, గుండ్రని మొగమును, సొగసైన కాటుకకన్నులును, సౌష్ఠవమైన యవయవములును గలిగి, సహజమైన లావణ్యముగల యాతనిశరీరమునకు రాగికడ్డీలమీఁదనమర్చిన బంగారుమురుగులును, పుష్యరాగములువేసి తాపిన తమ్మంట్లును నొక వింతయందమును గలిగించుచుండెను. అప్పుడప్పుడే నూతనముగా నంకురించుచున్న నూనూగు మీసములుచెప్పనక్కఱలేకయే యతఁడు పదునెనిమిదివత్సరముల ప్రాయముగల బాలుఁడని తెలియఁజేయును. ఆకుమారుఁడు తనలోఁ దానేదో వితర్కించుకొనుచుండఁగా నప్పు డొకముప్పదియయిదువత్సరముల చామనచాయగల బక్కపలుచని పొడుగుబ్రాహ్మణుఁ డామార్గమునఁ బోవుచు దూరమున నతనిఁజూచి, కొంచెము నిదానించి, యెవరాయని యాలోచించి, క్రొత్తమొగమని తెలిసికొని, కిఱ్ఱుకిఱ్ఱుమని

చెప్పులజోడు ధ్వనులు సేయ, నీబాలకుఁడున్నవైపునకువచ్చి యెదుట నిలువఁబడి యిట్లుపలుకరించెను.

బ్రాహ్మ—అబ్బాయీ! మన దేయూరు?

బాలు—మాది తాటిపాక కాపురము.

బ్రాహ్మ—మీ రెవ్వరు? మీయింటిపేరేమి? [రాజువారు.

బాలు—మే మాఱువేలనియోగులము. మాయింటిపేరు మాచి

బ్రాహ్మ—నీపే రెవరు? నీతలిదండ్రులు బాగున్నారా?

బాలు—నాపేరు రామచంద్రుఁడందురు. నాకుఁ దల్లి తండ్రి కూడ లేరు. తండ్రిగారుచనిపోయి నాలుగుసంవత్సరము లయినది. తల్లిగారు పోయి యీవేళ కిరువదిదినములైనది.

బ్రాహ్మ—పాపము! చిన్నతనమునందే తల్లిదండ్రులు లోకాంతరగతులయినారా? పూర్వజన్మకృతము. అయితే మీతండ్రిగారి నామధేయము?

బాలు—మాతండ్రిగారు శ్రీరాములుగారు.

బ్రాహ్మ—ఓహోహో! శ్రీరాములుగారికుమారుఁడ వఁట య్యా? సరే. అయితే మీరన్నదమ్ము లెందఱు?

బాలు—అన్నదమ్ములును లేరు. అక్కసెల్లెండ్రును లేరు. నేనొక్కఁడనే. మాబాబయ్యగారిని మీరేమైన నెఱుఁగుదురా యేమి?

బ్రాహ్మ—ఎఱుఁగుదురాయని యడుగుచున్నావా! సరి సరి. మాకూచిమంచివారికి మీరు మిక్కిలి యత్యావశ్యకమైన బంధుకోటిలోవారే. బాంధవ్య మటుండగా మాతాతగారికిని శ్రీరాములుగారి తండ్రిగారికిని బ్రాణస్నేహమని మాతండ్రిగారు చెప్పుచుండగా నేననేక పర్యాయములు విన్నాను. మాముత్తాతగారి తమ్మునికిచ్చినది మీ యూరిలోనున్న సత్యరాజువారి యాఁడుపడుచే.

బాలు—మాగ్రామములో సత్యరాజువారు లేరే!

బ్రాహ్మ—నీకేమి తెలియును? నిన్నగాక మొన్న కన్ను దెఱచినవాఁడవు. నక్క 'నేనుపుట్టి మూడువారములు కాలేదు. ఇంతగాలివాన యెన్నఁడు నెఱుఁగ' నన్నదఁట. సత్యరాజువా రిప్పుడు గన్నవరములో నున్నారు. మీగ్రామములో లేరు.

బాలు—నామధేయము?

బ్రాహ్మ—నాపేరు శోభనాచలము. మాసంగతి నీవు కుఱ్ఱవాఁడవగుటచే నెఱుఁగవుగాని మీపెద్దలందఱు నెఱుఁగుదురు. పెద్దాపురమునందు మహారాజుగారివద్ద మంత్రులుగానున్న యనపపిండివారు మాకు దగ్గఱబంధువులు. రాజమహేంద్రవరములో మాడభూషివారు మా మాతామహులు. మాతండ్రిగారికి మాడభూషివారు పిల్లనిచ్చినపుడు వెయ్యిన్నూటపదార్లు కట్న మిచ్చినారు.

అని శోభనాచలము చెప్పగానే రామచంద్రుఁడు గొప్పవారితో మాటలాడుట తటస్థమైనదని సగౌరవమున మాటలాడఁదలంచి "తమదర్శన మెన్నఁడును జేయలేదు." అనెను.

శోభ—అవును. దూరమునందున్నపు డెవరికివారే. నియోగములో బీరకాయపీచు సంబంధము. కదిపినఁగాని యెవరికి తెలియును? కుఱ్ఱవాఁడవయినను బుద్ధిమంతుఁడవు. అయితే నీవీగ్రామ మెందుకువచ్చినావు? ఇక్కడ బంధువులెవరు?

రామ—నాకందఱు బంధువులే. నేనీగ్రామమున కుపాధ్యాయుల విశ్వనాథశాస్త్రులవారు వచ్చియున్నారని విని యాయన దగ్గఱ చదువుకొనవలెనని వచ్చినాను. లక్ష్మీసహస్రము చదువుకొనవలెనని యున్నది. ఆయన చక్కఁగాఁ బాఠములు చెప్పఁగలరా?

శోభ—లక్ష్మీసహస్రమా? ఆలక్ష్మీసహస్రములు విశ్వనాథశాస్త్రులవారికి రావు. ఆయనకుఁ గావ్యపరిశ్రమమేకాని వైదికమునందుఁ బ్రవేశము లేదు. లక్ష్మీసహస్రనామములు, విష్ణుసహస్రనామములు మాగ్రామపురోహితుఁడైన సోమావధానులకు వచ్చును.

రామ—ఆపుస్తకము గూడ నొకకావ్యమే. సహస్రనామములు గావు.

శోభ—ఏమో! చిన్నపుడు కావ్యపంచకమువఱకుఁ జదువుకొన్నాను. వ్యవహారములోఁ బ్రవేశించినతరువాత తిరిగి యావిషయమై పనిచేయలేదు. అందుచేత జ్ఞాపకములేదు. ఆయన పాఠములు చక్కఁగాఁ జెప్పఁగలరుగాని నీవు బస యెక్కడచేయవలెనని యాలోచించినావు?

రామ—వంటపూఁటియింటనుండిచదువుకొనవలెనని యున్నది.

శోభ—ఏమియుసదుపాయముగా నుండదు. అందులో మా గ్రామములో నున్న వంటకూళ్ళముండ దిక్కుమాలినముండ. డబ్బు చేతిలోవేసికొని కడుపుగాల్చును. ఉన్నయి ల్లదియొకటే. అబ్బాయి! నీవు మాకుఁ గావలసినవాఁడవు. రెండుమూడుదినములు మాయింట నుండి తరువాత వంటకూళ్ళయింటఁ బ్రవేశించు. గ్రామములోనికివె ళ్ళుదము రా. ప్రొద్దుపోయినది.

రామ—మీయింటనెందుకు? వంటవూఁటయింట నే నీదినమే ప్రవేశించి చదువుకొనవలెనని యున్నది.

శోభ—నీకు మొగమోటముండఁ బనిలేదు. మాయిల్లు నీకత్యావశ్యకమైనచోటుగాని మఱియొకటికాదు. మనమందఱము నొకకంచము లో భోజనము చేయవలసినవాళ్ళము. లే. మూట పుచ్చుకో—

బంధువులు బలవంతము చేయుచున్నప్పుడు వారియింటికిఁ బో కుండుట బాగుండదని యాలోచించినను రామచంద్రుఁ డెన్నఁడును బర గృహనివాసముఁ జేయనందున మిక్కిలి యనిష్టముతోనే లేచి శోభనా చలముతోఁగూడఁ బోవుచు మార్గమధ్యమందు దా నీగ్రామము వచ్చి నవెంటనే గొప్పవారిస్నేహము దొరికినదనియుఁ దనకిది శుభసూచకమని యు సంతోషించుచుండెను. శుష్కప్రియములయందుఁ దనకుఁగల యా వత్తుసామర్థ్యము నుపయోగపఱచి, తనజన్మమధ్యమం దెప్పుడు లక్ష్మీ సహస్రమను కావ్యము పేరయిన వినకపోయినను, బంచకావ్యముల వఱకుఁ జదువుకొనకున్నను, దానుగూడ చదువుకొన్నవాఁడేయని రామ చంద్రుని మనస్సునకుఁ దోఁచునట్లు పలికెను. రామచంద్రునకుఁ దల్లి దండ్రులు లేరని విన్నప్పటినుండియు నీతనికి వంటవూఁటింటికి ధన మెట్లువచ్చునని పెద్దసందేహము, శోభనాచలమునుబట్టి బాధించుటచేత శంకానివృత్తి చేసికొనఁదలఁచి మెల్లగా నిట్లు ముచ్చటించెను.

శోభ—అబ్బాయి! వంటవూఁటిముండకు నెలకు నాలుగురూ పాయీలు దర్శించవలెనే. పాపము నీకుఁ దలిదండ్రులుకూడ లేరు. ఏలాగున చదువుకొందువో యని నాకు సందేహముగానున్నది.

రామ—అయ్యా! చేతులనున్న మురుగు లేఁబదిరూపాయీ లు విలువగలిగి యున్నవి. తమ్మంట్లు పాతికరూపాయీలు. ఆరెండును

విక్రయించినయెడల నొకసంవత్సరమువఱకుఁ జదువవచ్చును. 'సందో రాజా భవిష్యతి' తరువాత దైవమున్నాఁడు. నేనున్నాను. అప్పు డు ద్యోగస్థుల పిల్లలకుఁ బాఠమును చెప్పి యేమాత్రమైన సొమ్ము సంపా దింపఁగలనని నాకు ధైర్యమున్నది.

శోభ—సరే. చక్కని యాలోచన చేసినావు. చదువుకావలసిన వాఁడు సొమ్మే పావనముగాఁ జూచుకొనఁడు. చదువునం దాసక్తిగల వాని నిన్నొక్కనినే చూచినాను. కాని యీగ్రామమునందు కోమట్లు చెడ్డవాళ్ళు. మోసముచేసి వరహావస్తువు దమ్మిడీకిఁగొనఁగలసామర్థ్యము వారి దగ్గరనున్నది. పెద్దకోమట్లతో నాకుఁ బెక్కువ్యవహారములున్నవి. నేను వారిని మనయింటికిఁ బిలిపించి చక్కఁగా బేరముచేసినష్టము లేకుండ నీసొమ్ము నీకువచ్చున ట్లమ్మఁగలను. నీవు తొందరపడి సొంతముగా వ్యవ హరింపఁబోకు. ఇక్కడ తలలుదీసి తలలు బెట్టువార లున్నారు.

అని చెప్పఁగానే రామచంద్రునకు శోభనాచలముమీఁద మును పటికంటె నెక్కువనమ్మకము కుదురగా నాతనిసాహాయ్యముచేత నెట్లు యిన నాగ్రామమునందుండి సుఖముగాఁ జదువుకొనఁదలఁచెను. ఇట్లు వారిద్దఱు మాటలాడుచు గ్రామములోనికి వచ్చిరి. గ్రామమునకు వచ్చి రాజవీథిలోఁ గొంతవఱకుఁబోయి కుడిచేతిమీఁదుగా నున్న సందులో రెండు గుమ్మములుదాఁటి మూడవగుమ్మముదగ్గఱకుపోయి కొంచెము వెనుకగా వచ్చుచున్న రామచంద్రుఁడు వచ్చువఱకు నిలుచుండి 'ఇదే మనలోగిలి' అని చిన్నవీధియరుగులు కొబ్బరియాకులదడియును గల యొకపాత పెంకుటింటిలోనికిఁ దీసికొనిపోయి చావడిమీఁద నున్న తాటియాకుల చాపమీఁదఁ గూర్చుండుమని చెప్పి తాను లోపలికిఁ బోయి "అమ్మా" యని పిలిచి మెల్లగా నామెతో నిట్లని చెప్పెను.

శోభ—అమ్మా! నీవేమియు విసుగుకొనవద్దు. ఈవేళ మన యింటికి బంధువుఁ డొకఁడు వచ్చియున్నాఁడు. త్వరగా వంటకావలెను.

తల్లి—నీవేదో తెచ్చిపెట్టి నన్ను జంపుదువని నేనిదివఱకే యనుకొనుచున్నాను. నీకుఁ బ్రతిదినము నెవఁడో యొకబంధువు వచ్చు చునే యుండును. నీయుద్యోగమునకు నీసంపాదనకుఁ దోడు చుట్టాల నుగూడ దాఁపురముచేయవలెనఁటరా ? నాయనా !

శోభ——అబ్బా! ఊరకుండవమ్మా. అవతల పెద్దమనుష్యుఁడు కూర్చున్నాఁడు. పెద్దలేదు పిన్నలేదు. నీగోల యెప్పు డీలాగేయున్నది.

తల్లి——ఏమి యూరకుండను? ఎన్నాళ్లు? ఒకనాఁడా యొకకథా. ఎల్లకాలము నాకథ యీలాగే యున్నది. కాటికి కాళ్ళుజాఁచుకొన్న ముండను. చాకిరీ చేయలేక నానాహింసలు పడుచు నేలాగైన గంజికాచి పోయుదమని యనుకుంటే నీవు పేల్చుకొని తినుచున్నావు. ఎముకలు చిట్లకట్టి పోవుచున్నవి. రామ రామ! దిక్కుమాలిన దేవుఁడు నాకు చావు పెట్టఁడు. అఱువదియేండ్లువచ్చినందుకు సుఖములేదు; వల్లకాడు లేదు. తల్లికడుపునఁ బుట్టినదిమొదలు చచ్చువఱకు నొక్కటే మచ్చు గదా. ఇపు డత్తెసరు పెట్టవలెను. నీకేమి? మాటచెప్పఁగలవు.

అని తన్నుదాను దిట్టుకొనుచు, శోభనాచలమును దిట్టుచు, మరల బియ్యము కడిగి పొయ్యిమీఁదఁ బెట్టుటకుఁ బ్రయత్నముచేయు చుండెను. శోభనాచలమును దనతల్లియన్న మాటలను రామచంద్రుఁడు విన్నాఁడేమో యని భయముతో నీవలకు వచ్చెను. చావడిముం దున్న కొబ్బరియాకుల పందిరివలనఁ జల్లగానుండుటచేతను, మార్గా యాసనివారణము కాగా నేదో యోచన చేయుచు రామచంద్రుఁడు వీరికి జరిగినకలహము పూర్తిగ వినలేదుకాని కేకలుమాత్రము వినెను. శోభనాచలము రాగానే వారిద్ద ఱిట్లు మాటాడిరి.

రామ——అయ్యా! లోపల యెవరు కేకలు వేయుచున్నారు?

శోభ——ఏమిటో మాయమ్మ నల్లమందుపిచ్చిచేత నామీఁద నెప్పుడైనఁ గేకలు వేయుచుండును. అంతేకాని నీనామా టేదియు లేదే.

రామ——ఏదో వంటసంగతి యనుకొన్నానులెండి. అందుచేత నడిగినాను.

శోభ——ఆబిడ పెద్దది. పుట్టిబుద్ధియెఱిఁగినతరువాత నత్తెసరయినఁ బెట్టి యెఱుఁగదు. మాయాఁడువాండ్రు పుట్టినింటికివెళ్ళినారు. వంట బ్రాహ్మణుఁ డిదివఱకుండి వెళ్లిపోయినాఁడు. తిరిగి యెవ్వరినైన నేర్ప ఱచవలెననుకొన్నాను. ఎవరును కుదురరు. వాళ్ళకు బాగుగ సన్నము గలిగియున్నది.

రామ——అవును వంటబ్రాహ్మణులు దొరకుట కష్టమే.

ఇట్లువారిద్దఱు గొంతసేపు మాటాడుచుండిరి. తరువాత వంట దని తల్లి కేకవేయగా నిద్దఱునులేచి చెఱువునకువెళ్ళి స్నానము యిష్టగోష్ఠిని మాటాడుచు భోజనముచేసిరి.

రెండవ ప్రకరణము.

భోజనములు కాగానే చేతులు గడుగుకొని చావడిమీఁద వారిద్దఱు కూర్చున్నప్పుడు శోభనాచలము తాంబూలముమాట జ్ఞప్తికి రాగా తమలపాకులును జెక్కలును లేకపోవుటచేతను గొప్పవారియింటఁ దమలపాకులుండకపోవునా యనియు నవి తనయింట లేనందునఁ దాను దక్కువవాఁడనియు రామచంద్రుఁ డాలోచించునేమో యని భయమును సందేహమును బొంది శోభనాచలము తాను నిరంతరము తాంబూలము వేసికొనునట్టి మహాసరసుఁడే యని బంధువునకు ధ్రువముగాఁ దెలియఁజేయుటకై యిట్లని చెప్పెను. "తమలపాకు లయిపోయినవి. చాకలివాఁడు వారముదినములక్రిందట సెలవుదీసికొనివెళ్ళి తిరిగి రాకపోవుటచేత సంతకుఁబోయి యాకులు తెచ్చువారు లేకపోయిరి. అది కాక మాయింటిది గ్రామమున నుండకపోవుటవలనఁ దమలపాకులమీఁది శ్రద్ధకూడతప్పినది. అది యున్నప్పు డాకులు చెక్కలు మాయింటి నిండ దొర్లుచుండును. ఉదయాస్తమయములు వచ్చినవారందఱు నములుచుండెడివారు." అనిచెప్పగా రామచంద్రుఁడు తమలపాకు లలవాటులేదని చెప్పి విశ్వనాథశాస్త్రులవారిదర్శనము త్వరితముగాఁ జేయవలయునని యుత్సాహముతో శాస్త్రులవారియింటికిఁ ద్రోవఁజూపుమనియుఁ, బూఁటకూళ్ళయిల్లు గ్రామమున కేప్రక్క నున్నదనియుఁ, దనదగ్గఱ నున్నవస్తువుల నమ్మివేయుటకుఁ గోమటిని బిలిపింపుఁడనియు రామచంద్రుఁడు శోభనాచలమును దొందరపెట్టెను. శోభనాచలమునకు వస్తువుల నమ్మివేయుటయందు రామచంద్రునికంటె నెక్కువయాత్రము కలిగియున్నది. కనుక శాస్త్రులవారియింటికి మఱునాఁడువెళ్ళవచ్చుననియుఁ బూఁ

యెడల నింక నెవ్వరికైనఁ జూపించుకొనుఁడు. నేను గీటురాయి మఱచి పోయినాను.

శోభ—గీటురాయి యెందుకయ్యా? అతఁడు నాణెముకట్టునట్లు మాగ్రామమునం దెవ్వరును గట్టలేరు. ఒకవేళ పొరపాటు వచ్చిన నతఁడు పారిపోవునా? నీవు పారిపోదువా? ఇచ్చినమట్టుకు సొమ్ము పుచ్చుకో. నిలకడమీఁదఁ జూచుకొనవచ్చును. పుష్యరాగములుకూడ విక్రయించవలెనని యున్నదా?

రాము—అవి యిపుడు విక్రయింపను. ఈరూపాయి లయిన తరువాతగాని చూపను. అయితే కనకరత్నము! నీ విపుడు రొక్కమీయఁగలవా?

కన—తక్షణము పుచ్చుకొండి. ముప్పదియైదురూపాయిలు నా దగ్గఱ నున్నవి. తక్కినరూపాయి తెల్లవారుజాము బంపించెద. అని లెక్క పెట్టి సొమ్మిచ్చెను. రామచంద్రుఁడు సొమ్ము పుచ్చుకొని బొడ్డు కొంగునఁ గట్టుకొనెను. అంతటఁ గోమటియు నింటికి వెళ్ళిపోయెను.

అపుడు రామచంద్రుఁడును శోభనాచలమును లోకాభిరామాయణమును జెప్పుకొనుచుండగాఁ బాతికిసంవత్సరములవయస్సుగల యొక కుఱ్ఱవాఁడు, రెండుభుజములమీఁదఁ గాయలు స్పష్టముగఁ గనుపడు చుండ, జుట్టును జుల్పములును నున్నగ దువ్వి, చేతిలో నొకపేపబెత్త ముబట్టుకొని, తలకు నుత్తరీయము కుచ్చువచ్చునట్లు చుట్టి, నోట నొక చుట్టను బెట్టుకొని కాల్చి గుప్పుగుప్పున పొగలువదలి చిన్న మేఘములను గల్పించుచుఁ, జేతిలో గుప్పెడాకులను జెక్కలను బట్టుకొని, నాగరకతయంతయుఁ దనమొగముననే తాండవమాడునట్లు లోపలికి వచ్చెను. లోపలికి వచ్చినయామనుష్యుని జూడఁగానే శోభనాచలమున కొకవిధ మయినతొందర కలిగెను. వచ్చినక్రొత్తమనుష్యుఁడు తనచంకక్రింద గుడ్డలోఁ జుట్టఁబడియున్న చీట్లపేకను దీసి చావడిమీఁద వేయగనే, శోభనాచలమునకుఁ దొందర యెక్కువై, మొగము వెలవెలబాఱి, రామచంద్రుఁడు తనలోఁ బ్రసంగవశమునఁ జెప్పుచున్నమాటలు వినఁబడకుండెను. అతఁడు వచ్చి కూర్చుండి చుట్టకాల్చుకొనుచుఁ, దమల పాకులతొడిమలు దీయుచు శోభనాచలమునకు లేశమయిన నిష్టము

లేకపోయినను నాతఁడు చేసిన కనుసంజ్ఞయైనఁ జూడక మాటలాడ నారంభించెను. ఈతనిపేరు నరసయ్య.

నర—"ఓరీ! శోభనాచలము! మనవాండ్రెవ్వరు రాలేదా? నీవు కూడ ముద్దులాగునఁ గూరుచుంటివేమి? దొడ్డిలోఁ జింతచెట్టుక్రిందఁ జాపలు వేయించినావా? నీపద్ధతిచూడగా నీవేళ యిక్కడనే యాడు టకు నిశ్చయించినట్లున్నది. ఏమి బెల్లముగొట్టినరాయిలాగున మాటా డవేమిరా?"

అనిక్రొత్తమనుష్యుఁ డిట్లు మాటలాడుచుండగా పంగనామములు బెట్టుకొని యింకొక బ్రాహ్మణుఁడు వచ్చి కూర్చుండెను. శోభనాచల మాతనిఁ జూడగనే "దయచేయండి. వెంకటరత్నముగారు" అనిపలుకరింపగా వెంకటరత్నము మిక్కిలి తెలివిగలవాఁడును, ప్రపంచ వ్యవహారములయం దారితేఱినవాఁడును గావున కడుమర్యాదగాఁ గూరుచుండెనుగాని తమలపాకులు వేసికొనుచు మొదటవచ్చిన బ్రాహ్మణుఁడు వెంకటరత్నమునుజూచి యిట్లు పలుకరించెను.

నర—ఏమిరో! వేంకటరత్నము! నీవుకూడ నింత యాలస్యముచేసినావేమి?

వేంక—ఈవేళ భోజనము ప్రొద్దువోయినది. వైశాఖపూజ చేసినాము.

నర—ఇది చైత్రమాసముగదా! వైశాఖపూజయేమిటి?

వేంక—ఏడ్చినావులే. నీవ్వూరకో. నీకేమియుఁ దెలియదు.

నర—మీయింట వైశాఖపూజ జరగిన శరభరాజుగారు నాకు వర్తమానము బంపరూ? మీయింట నేను రెండుకావిళ్ళ మంచినీళ్ళను మాత్రము పోసి వెళ్ళిపోయినాను.

వీరీప్రకారము మాటలాడుకొనుచుండగా మఱి నలువురు మనుష్యులు తటాలునఁ దలుపు దీసికొని వచ్చిరి. అందులో నొకఁడు శోభనాచలమును జూచి "ఓరీ! పిల్ల కుదిరినదఁట. సోమావధానులు చూచివచ్చినాఁడు" అనిచెప్పెను. అపుడు వేంకటరత్నము మొగము చిట్లించుకొని యాక్రొత్తమనుష్యునివైపు తిరిగి పండ్లుకొఱికి మాటాడ వద్దనిసంజ్ఞచేసి "మన మందఱము దొడ్డిలోనికిఁ బోదమురండి" యని

వారినందఱిని వెంటఁబెట్టుకొని యదివఱకే చింతక్రింద కమ్మకుట్టువాఁడు పఱచిన చాపలమీఁదఁ గూరుచుండి చీట్లపేక నాడ నిశ్చయించిరి. శోభనాచల మాదినమున రామచంద్రుఁడు వచ్చుటచేత నాటకు వెళ్ళక కూరుచుండెను. మెడలోఁ బిడికెడు యజ్ఞోపవీతము లుండుటచేత శోభనాచలమునకు వివాహమైనదని నమ్మియున్న రామచంద్రునకు నొకఁడు వచ్చి పిల్లకుదిరినదని చెప్పగానే శోభనాచలము చెప్పినమాటలయందును, వానిపెండ్లివిషయ మందును గొంచెము సందేహము కలుగుటయేకాక యతనియింటికి వచ్చి సంభాషించినవారి మాటలను బట్టి వీరందఱు వంటబ్రాహ్మణులు నీళ్ళబ్రాహ్మణులు మఱి యితరమైన నీచులనికూడ నాలోచన తోఁచి శోభనాచలము నడిగి చూడవలెనని బుద్ధిపుట్టెను. వారిట్లు మాటాడిరి.

రామ—ఏమండీ! ఆమొదటవచ్చినబ్రాహ్మణుఁ డెవరు?

శోభ—(విని వినుపించుకొననట్లు మనస్సులో నేదో యాలోచించుచుండెను.)

రామ—ఏమండీ! ఆమనుష్యుఁ డెవరండి?

శోభ—ఈగ్రామమునందు నీళ్ళబ్రాహ్మణుఁడు. (అని మెల్లగాఁజెప్పెను.)

రామ—అతఁడు పరువు మర్యాద లెఱుఁగకుండ మాటలాడినాఁడేమి?

శోభ—ఏమిటో చిన్నతనమునందు మేమిద్దఱము నొక బడిలోనే చదువుకొన్నాము. అప్పటి చనువుచేత నిప్పటికిని నన్నాలాగున నాతఁడు పిల్చుచుండును. స్నేహితులయెడ నా కంతపట్టింపు లేదు.

రామ—పిల్లకుదిరినదని యొకమనుష్యుఁ డన్నాఁడు. ఆపెండ్లి యెవరికి?

శోభ—నాకు వివాహ మనుకొన్నావా యేమి? మాపినతండ్రి కుమారునికి వివాహము కాలేదు. అతనివిషయమై పిల్లను వెదకఁ బంపినాను.

రామ—ఇప్పుడు వారందఱు దొడ్డిలో నేమిచేయుచున్నారు?

శోభ—చీట్లపేక నాడుచున్నారు. నీవుగూడ నాడఁగలవా?

రామ—నాకుఁ జేతగాదు. నే నాడఁదలంచుకొనను లేదు.

శోభ—ఆడిన తప్పులేదు. చేతగాకున్న నేర్చుకొనవచ్చును. డబ్బుపెట్టి యాడరు. ఒకవేళ సంతోషమునిమిత్తమాడినను దిరిగి యెవరిడబ్బు వారికే యిచ్చివేయుదురు.

రామ—అటువంటి యాటను నేను నేర్చుకొనను.

అని యిద్దఱు ప్రసంగము చేయునపుడు లోపల చీట్లపేకనాడుచుఁ గొంచెముధనము ఋణము కావలసి యొకస్నేహితుఁడు శోభనాచలమును నవలకుఁ బిలిచి ప్రస్తుత మాడుకొనుట కభ్యంతరము గల్గిన దనియుఁ, దానింటిదగ్గఱనుండి తెచ్చిన యిరువదియైదురూపాయిలు నోడిపోవుటచేతఁ బదిరూపాయి లప్పు కావలెననియుఁ జెప్పగా శోభనాచలము రామచంద్రునియొద్ద కాతనిఁ దీసికొనివచ్చి యాతఁడు మహాధనికుండనియు, సంవత్సరమున కతనికి వేయిరూపాయిలు భూములమీఁద వచ్చుననియుఁ జెప్పి తన నమ్మకముమీఁదఁ బదిరూపాయిలు ఋణమిప్పించెను. అప్పు దీసికొనుచున్న యామనుష్యుఁడు ధనవంతుఁడు గాకపోయినను, జూదరియు, నిర్భాగ్యుఁడు నైనను, శోభనాచలమున కతనియందుఁగల యభిమాన మతని విషయమై యంతచక్కఁగాఁ జెప్పునట్లు చేసినది. శోభనాచలము మాటలునమ్మి రామచంద్రుఁడు తాను దిగుచున్న మహావిపత్సముద్రము నెఱుఁగకయే కొంగునఁగట్టిన సొమ్ము విప్పి బిల్లకుడుములలాగున బదిరూకలు లెక్కపెట్టి చేతిలోఁబెట్టెను. రూపాయికి దినమున కొకయణా వడ్డీ యిచ్చెదనని చెప్పి యతఁడు సొమ్మును బట్టుకొనిపోయెను. మరికొంతసేపటి కామనుష్యుఁడే తిరిగి మఱియైదు రూపాయిల నిమ్మని యడిగి పట్టుకొనిపోయెను. ఇప్పటికి రామచంద్రుని యొద్ద నిరువది రూపాయిలుమాత్ర ముండును. శోభనాచలముగారి పెరటిలో జరుగుచున్న మహాద్యూతమునందు మొహిరీలు, వరహాలు, రూపాయిలు, అణాలు, డబ్బులు కూడఁ బందెములుగాఁబెట్టి, దారపుత్రాదు లన్నవస్త్రములులేక మలమల మాడుచు నిత్యశివరాత్రులును నేకాదశులును సలుపుచున్నను దానిని లక్ష్యపెట్టక, యహోరాత్రములు వేదాంతులవలె బంగారమును జిల్లపెంకులుగఁ జూచుచు వినో

దసముద్రమునందు మునింగి తేలుచున్న యనేకనలచక్రవర్తులును ధర్మ రాజులును నాచింతచెట్టుక్రింద గొలువు దీర్చియుందురు.

వారంద ఱాదినమ ట్లవిచ్ఛిన్నముగా జూదమాడుచున్న సమ యమునందు వాకిటంగూరుచున్న రామచంద్ర శోభనాచలముల కొక విధమైన యల్లరి వినంబడెను. అది వినంబడినతోడనే శోభనాచలమునకు మనసు తాళకపోయినందున వెంటనే యరంగుమీాందనుండి చివాలున నేల కుఱికి లోపలి కతండు పరుగెత్తికొనిపోవుచుండగా నీతని కెదురు గా పయిమీాంద బట్టలేక జుట్టుముడివిడిపోయి, వెక్కివెక్కి యేడ్చుచుం గుచ్ఛెళ్ళకొంగుతోం గన్నీళ్ళుదుడుచుకొనుచు, నొకపిల్లవాండు వచ్చె ను. అతనింజూచి రామచంద్రుండుకూడ లేచి పిల్లవాని యెదుటకుం బోయెను. అప్పు డాపిల్లవాం డిట్లుచెప్ప నారంభించెను.

" అయ్యా! ఈసంగతి మీారు వినుండి. నేను వీథిలో నుండి మాయింటికిం బోవుచుండగా నీకమ్మకుఱ్ఱవాండు నన్ను లోనికిం దీసి కొనిపోయెను. వేంకటరత్నముగారు నన్నుంగూడం జీట్లాడుమని బలవం తపెట్టిరి. ఒకటి రెండు పందెముల యందు నన్ను గెలిపించి తరువాత నాచేతి నున్న బంగారపు ముద్దుటుంగరమును బందెము బెట్టించిరి. పైమీాందనున్న జరీయుత్తరీయమును గూడ లాగుకొని నేనిమ్మనిగట్టిగా నడిగినప్పుడు నన్ను వీరందఱుం దిట్టి కొట్టినారు. ఇవిగో చఱపులు చూడండి. దెబ్బ లేలాగున నట్టలు కట్టియున్నవో. నేనిప్పుడు శరభరా జుగారియొద్దకుంబోయి యీసంగతిం జెప్పెదను." అని చెప్పుచున్న కుఱ్ఱ వానిమాట కడ్డమువచ్చి నరసయ్య మహాకోపముతో నిట్లనియెను.

నర—కాలుకూంతలు కుయ్యకు. చెప్పుదెబ్బలు తినంగలవు. శర భరాజుగారితోం జెప్పి తలంగొట్టి మొలవేయింపంగలవా యేమి? నీది క్కున్నచోట చెప్పుకో. అని శోభనాచలమువంకం జూచి 'యీతం డుం గరమును బెట్టుకొనిరాలేదు. ఉత్తరీయము నేను పుచ్చుకొన్నమాట సత్యమే. నాదగ్గఱ రెండురూపాయి లప్పుదీసికొని నాలుగునెల లయి నది. ఇంకను నీయలేదు. అందుచేత బట్ట లాగుకొన్నాను. ఇతండు రాను లేదు. ఆడను లేదు. అంతయు నబద్ధమే.'

ఇట్లిద్దఱు చెప్పగనే విని శోభనాచలము తనస్నేహితుల శక్తియు సాహసమును నెఱిఁగినవాఁడుగావున తప్పక వారాయుంగరము నప హరించి యుందురని నిశ్చయించి శరభరాజుగారిసంగతివిన్నపక్షమునఁ దనకు మాట వచ్చునని యేలాగైన నతనిసొమ్మతని కిప్పింపవలెనని నిశ్చయించుకొని బలవంతముగా రానికోపమును దెచ్చుకొని యీప్ర కారముగాఁ జెప్పెను.

శోభ—పుణ్యమునకుఁ బోఁగాఁ బాప మెదురైనదఁట. స్నేహి తులుకదా యని యాడుకొనుటకు స్థలమిచ్చినందుకు దెబ్బలాటలును, దుధకు నిష్ఠురములునా? నాయనా! నీసొమ్ము నాయింటఁ బోయినందు లకు నేనాదండుగ నిచ్చుకొందును. తెచ్చుకొన్నందుకుఁ జచ్చిన ట్లనుభ వింపవలెను. నాసొమ్మెందఱుతినుచుండుటలేదు? అందులో నీవొకఁడ వు. ఇంత మాత్రముతో నేను జెడిపోను. అని రామచంద్రునివంకఁ దిరిగి 'అబ్బాయి! నీదగ్గఱనున్న యిరువదిరూపాయిలు నాకు బదు లియ్యఁగలవా? సాయంకాలము తిరిగి నీ కిచ్చివేయుదును.'

రామ—చిత్తము. పుచ్చుకొనుఁడు. అనిచెప్పి యాసొమ్ము నంతను నిచ్చెను. ముప్పదియైదురూపాయిలు బదుళ్ళక్రిందనే యిచ్చి వేయుటచేత రామచంద్రునకు భార మంతయుఁ దగ్గిదేహము చులుకన యయ్యెను. ఆరూపాయిలు పుచ్చుకొని యాపిల్లవాఁ డుత్తరీయము గూడ మరల నరసయ్యయొద్దనుండి తీసికొని యింటికిఁ బోయెను. అప్పుడు సాయంకాల మగుటచే రామచంద్రుఁడు సంధ్యావందనమును జేసికొనుటకుఁ జెఱువునకుఁ బోఁగా వేంకటరత్నమును, శోభనాచల మును వానిని వెంబడించిరి. వేంకటరత్నము చెఱువుగట్టున నున్న యొకయింటఁ బ్రవేశించెను. శోభనాచలము మాత్రము చుట్టగాల్చు కొనుచు గట్టుమీఁదఁ గూరుచుండ రామచంద్రుఁడు సాంధ్యకృత్యము లయినతరువాత నతనితోఁ గలసి ప్రదోషకాలమున శివాలయమున కరిగి, యాలయముచుట్టును మూడుప్రదక్షిణములు చేసి, నందీశ్వరుని చెవులసందులనుండి ముందుగా నీశ్వరదర్శనము చేసి, గర్భగుడిఁ బ్రవే శించి తన కందకుండనున్న గంట నెగిరికొట్టి, శివునిదర్శించి "వందేశంభు మునూపతి" మ్మను శ్లోకమును బఠించి, పూజారి యిచ్చిన రుద్రపాద

ముల నందుకొని, మారేడుపత్రి నందితలనుంచి, విభూతి మొగమునఁ దాల్చి, కనుబొమ్మలసందున నమ్మవారి కుంకుమను బొట్టుపెట్టుకొని, యీశ్వరప్రసాదమును దినఁగూడదుగనుక కొబ్బరిముక్కల నక్కడ నుంచి, కొంతసేపటఁ గూరుచుండి యింటికి శోభనాచలముతోఁ గలిసి వచ్చునప్పటికి భోజనపువేళ యయ్యెను.

తనయదృష్టముపుచ్చి రామచంద్రుఁడు వచ్చుటచేతఁ దనకు మారుని వలనఁ దగిలెడుదెబ్బలు తప్పినందులకు సంతోషించుచు, నల్లమందు లేకపోవుటచేతఁ గాళ్ళు లాగుచున్నందున వంటమాత్రము చేసికొని శోభనాచలముతల్లి పరుండెను. శోభనాచలము వచ్చి తానే యన్నము వడ్డించి రామచంద్రునితోఁ గలసి సుఖముగా భోజనము చేసెను. భోజనముగువఱకు వేంకటస్వామి వచ్చి సిద్ధముగా నున్నందున శోభనాచలము వాని నక్కడనే పండుకొనుమని సహాయార్థ ముంచుకొనెను. రాత్రి జామయినతరువాత రామచంద్రునకు నిద్రపట్టెను. కొంతసేపటి కందఱు బుసకొట్టి నిద్రపోవుచుండిరి కాని వేంకటస్వామికి మాత్ర మేకారణముననో నిద్రపట్టదయ్యెను. తరువాత రెండుజాముల వేళ నేల గొట్టినట్లు చప్పుడయ్యెను. ఏదో స్వప్నమువచ్చి మెలఁకువగల్గి నరామచంద్రుఁ డాచప్పుడువిని 'యెవరువారు?' అని కేకవేసెను. ఆకేక వేయగనే యాచప్పు డాగిపోయి మరల రెండుగడియ లయ్యెను. అప్పటికి రామచంద్రుఁడు గాఢముగ నిద్రించుచుండెను. అప్పు డొక దొంగ చప్పుడుగాకుండ మెల్లమెల్లగా నడుగులఁ బెట్టుచు రామచంద్రునియొద్దకువచ్చి, తలవైపునఁ గూర్చుండి తమ్మంట్లు దీసికొని దురాశచేత, శోభనాచల మిదివఱకే రూపాయి లన్నియు క్షౌరముచేసినాఁడన్న మాట నెఱుఁగక, తలక్రిందిమూటలో నేమో యున్నదనుకొని మెల్లగ మూట లాగెను. మూటలాగగనే తల భూమిమీఁదఁ బడి టక్కున దగులుటవలన మెలఁకువ వచ్చి రామచంద్రుఁడు తలయెత్తి చూచి 'దొంగ దొంగ' యని కేకవేసెను. వెంటనే దొంగ మూఁట బారవైచి యేమూలకో పారిపోయెను. రెండుమూడు పిలుపులు పిలిచినతరువాత శోభనాచలములేచి దొంగలుపడినందున కాశ్చర్యపడి దీపము వెలిఁగించి

కట్టి పుచ్చుకొని యిల్లు నాల్గుమూలలు వెదకెను గాని వానికెక్కడను దొంగ కనఁబడఁడయ్యె.

కమ్మకుఱ్ఱవాఁడు మాత్ర మీకేకలు వినఁబడక కాఁబోలు, చెమట పోయుచున్నను ముసుఁగుబెట్టికొని పండుకొనెను. రామచంద్రుఁడొక్కఁడు పండుకొనుటకు భయపడునేమోయని, కాఁదలఁచినపని కొంచెమైనది కనుక శోభనాచలము రామచంద్రునిమీఁద నతిదయగలిగి దగ్గఱగాఁ బండుకొనెను. రూపాయిలు శోభనాచలము దగ్గఱనుండుటచేతను, తమ్మంట్లు దొంగిలెత్తుకొనిపోవుటచేతను, రామచంద్రునకు భయపడవలసిన యావశ్యక మంతయుఁ బోయి సుఖముగా నిద్రపట్టెను. కాని మధ్య మధ్య స్వప్నములు, పలవరింతలు, నాతనినిద్రకు నంతరాయములు గల్పించుచుండెను. మురుగుల నమ్ముకొనుటచేత వచ్చినసొమ్ముతోఁ గొంతకాలక్షేపము చేయవచ్చునను ధైర్యమునఁ దమ్మంట్లుపోయినవిచార మంతగా రామచంద్రున కగుపడలేదు. వయస్సునందు బాలుఁడయ్యుఁ, దెలివితేటలం దసమానుఁడైన యాకమ్మకుఱ్ఱవాఁడే రామచంద్రుని తమ్మంట్లబాధ వదలించిన సాహసవిక్రమార్కుఁడని చెప్పనక్కఱలేకయే మీరు తెలిసికొనవచ్చును. జూదరియు, వంచకుఁడును, ద్రోహియునగు నీశోభనాచలము రామచంద్రుని తండ్రియగు శ్రీరాములుగారి నెఱుఁగకపోయినను నెఱిఁగినట్లుచెప్పి, నిరక్షరకుక్షియయ్యుఁ గావ్యపంచకమువఱకుఁ జదువుకొన్నట్లు చెప్పి, పరమనీచుఁడయ్యు గొప్పవారికి బంధువుఁడనిచెప్పి, బ్రహ్మచారియయ్యు గృహస్థుండనిచెప్పి, మోసముచేసి, రామచంద్రునిఁ దనయింటికి రప్పించుకొని చేయఁదలంచిన పనినంతయుఁ జేసి సగలమునోరఁగుండై యారాత్రి కమ్మవానిచేత దొంగతనము చేయించి, తమ్మంట్లు తానే యపహరించి మిగిలిన రాత్రియంతయు సుఖముగా నిద్రించెను. మద్దుల కనకరత్నమును శోభనాచలమున కేవిషయమునను దీసిపోనివాఁడే కనుక యేఁబదిరూపాయిల విలువగల మురుగులను ముప్పదియాఱు రూపాయిలకే తీసికొని యందులో నొకరూపాయి సరువు పెట్టి తనచేత నయినంతవఱకుఁ

డానును రామచంద్రుని వంచించెను. అందఱు నుదయమునందు లేచి కాల్యకృత్యములు నిర్వర్తించుకొనిరి.

మూడవ ప్రకరణము.

ప్రాతఃకాలమందుఁ గాల్యకృత్యములు నిర్వర్తించుకొని విశ్వనాథశాస్త్రులవారి దర్శనము చేయుటకుఁ బోవలయునని రామచంద్రుఁడు శోభనాచలమును గూడ రమ్మనియడుగ నతఁడు వచ్చుటకు వీలు లేదనియు, శాస్త్రులవారు మిక్కిలి మంచివారనియు, స్వయముగానే వెళ్ళవచ్చుననియుఁ జెప్పి వారియింటికి మార్గమును జూపుటకు మాత్రము వేంకటస్వామిని జత యిచ్చెను. అతఁడును రామచంద్రుని వెంటఁబెట్టుకొని శాస్త్రులవారి యిల్లు చూపి పోయెను. విశ్వనాథశాస్త్రులవారి యిల్లు రాజవీథిలో నున్నది. విశాలముగా నున్న రెండువీథియరఁగుల మీఁదఁ దాటియాకులచాపలు వేయఁబడి యున్నవి. ఆచాపలమీఁద విశ్వనాథశాస్త్రులవారి విద్యార్థులందఱుఁ గూరుచుండియుండిరి. అందులోఁ గొందఱు తొమిదివఱకుఁ జదువుకొన్న పాఠములఁ జింతన చేసికొనుచుండిరి. కొందఱు ముందు చెప్పుకొనవలసిన పాఠములను జూచుకొనుచుండిరి. కొంద ఱాకును గంటమును బుచ్చుకొని క్రొత్తపుస్తకములఁజూచి ప్రతులు వ్రాయుచుండిరి. ఉదయమునందే స్నానముచేసి, విభూతిపెండెకట్లు బెట్టుకొని, మొగలితుఱ్ఱు సంస్థానమునం దష్టావధానము జేసినపుడు మహారాజుగారిచ్చిన పట్టుసేలువ మీఁదఁ గప్పుకొని బరువైనబంగరు కుండలములు చెవులను గ్రిందకు దిగలాగుచుండ విశ్వనాథశాస్త్రులవారు గోడకుఁ జేరగిలఁబడి కొంచెము తలవంచి కన్నులకు సులోచనములు బెట్టుకొని ప్రాఁతదగుటచేత నక్షరము లగుపడకున్నందున శిష్యుఁడొకఁడు మధ్యమధ్య పత్రములకుఁ గాకరపసరు రాయుచుండఁ దాటియాకులపుస్తక మొకటి చదువుచుండెను. శాస్త్రులవారి కిప్పటికిరమారమి యేఁబది సంవత్సరము లున్నందున దల కొంచె

ము నరసియుండెను. ముసలితనమైనను సుందరముగా దార్ఢ్యముగా నున్న యాయన శరీరమును జూచినవారందఱు పడుచువానికంటె నాయన స్ఫురద్రూపియై యుండునని యనుకొనక మానరు. రామచంద్రుఁడక్కడకుఁబోగానే శిష్యులందఱు నితని నెగాదిగఁజూచి తమలోఁ దాము ముసిముసి నవ్వులు నవ్వుకొనుచుండిరి. రామచంద్రుఁడువచ్చి శాస్త్రుల వారికి నమస్కారము చేయ నాయన యాతని దీవించి కూరుచుండుమని చెప్పెను. కూరుచున్న తరువాత రామచంద్రుని సంగతులన్నియు నడిగి యాతఁడు తమదగ్గఱ చదువుకొనుటకు వచ్చినాఁడని తెలిసికొని శాస్త్రులవారు సంతోషించిరి. అంతట నొక శిష్యుఁడు రామచంద్రునితో ముచ్చటింపఁ దలఁచి యిట్లు సంభాషించెను.

శిష్యు—అయ్యా! తమ రెంతవఱకుఁ జదువుకొన్నారు?

రామ—కావ్యపంచకమువఱకుఁ జదువుకొన్నాను.

శిష్యు—ఎంతకాలమయినది కావ్యము లారంభించి?

రామ—మూడుసంవత్సరములైనది. ఇంక నేమాత్రమో కొన్ని నెలలు తక్కువే.

శిష్యు—ఏమి బడాయ లయ్యా! ఎన్నఁడుఁ గావ్యముల ముఖ మెఱుఁగనివారిదగ్గఱ చెప్పినట్లెచెప్పుచున్నావు. నీవెంత తెలివిగలవాఁడవైన నేఁడాది కొక కావ్యము కంటె నెక్కువ చదువఁగలవఁటయ్యా! నీవే చదువుకొన్నావా? ఇంకెవరు జదువుకొనలేదా? మేము నీవలెఁ దెలివిగలవారము కాకపోయినను కొద్దిగొప్ప చదువుకొన్న వారమే.

రామ—నేనబద్ధములు చెప్పుచున్నా ననియా మీ యభిప్రాయము. మూడు సంవత్సరములలోఁ గావ్యములు చదువుకొనుట యొక వింతటండీ! నేనీలాగున జదివినాను.

శిష్యు—మీరు కాదుగదా బ్రహ్మరుద్రులైననుసరే యేఁడాది కొక్కటి చదువునప్పటికిఁ జచ్చిచెడిచేయంగలవిన్నపములగును. మాటలండీ మాగ్రామమునందు బ్రాహ్మణుఁ డొకఁడు నవద్వీపము వెళ్ళి యిరువదినాలుగు సంవత్సరములు వ్యాకరణశాస్త్రము చదివినాఁడు. ఇంకను గ్రంథము తరువాయి. నీ వాకాశమునుండి యూడి పడినావా యేమిటి? అయితే దినమున కెన్ని శ్లోకములు చదివెడువాఁడవు?

రామ—పది, యెనిమిది యీప్రకారముగాఁ జదివెదువాఁడను.

శిష్యు—గుండె చేతితో బాఁదుకొని 'అబ్బా! లోకములో లేనివింత. నీతలమీఁద దాఁటి కొమ్ములు దిరిగినవారైనను రెండు మూడు శ్లోకముల కంటె నెక్కువ చదువలేదు.' అని శాస్త్రులవారి వంకఁజూచి 'యేమండీ శాస్త్రులవారు! ఇతనిమాటలు చిత్తగించినారా?'

విశ్వ—ఆశ్చర్య మేమున్నది? కుశాగ్రబుద్ధు లున్నపక్షమున నట్లె చదువఁగలరు. ఇట్లు వారు సంభాషించునప్పటికి జాముప్రొద్దెక్కఁగాఁ గొందఱు శిష్యులు మాధుకరమునకును గొందఱు వారములకును గొందఱు పూఁటకూళ్ళయిండ్లకును బోయిరి. రామచంద్రుఁడు శాస్త్రులవారిదగ్గఱ సెలవుపుచ్చుకొని శోభనాచలమునుదీసికొని పూటకూళ్ళయింటికిఁ బోయెను. ఆ పూఁటకూటియింటియరఁగుమీఁద భోజనార్థమువచ్చిన కొందఱురాజులును బ్రాహ్మణులును గూరుచుండిరి. లోపల నడవలోనున్న దండెమునకుఁ బట్టుబట్టలు వరుసగాఁ జుట్టఁబడియుండెను. ఉదయాస్తమయములు తడికాళ్ళతో మనుష్యులు తిరుగుచుండుటచేత నిల్లంతయుఁ దేమగలిగి కొంచెము జారుగానుండెను. చేతులను బోచీలును, మురుగులును, బంగారుతీఁగెలువేసిన రాగిపట్టెలును మెడలోఁ బలకసరులు, పట్టెడ, నానుఁగలిగి చలువచేసినజరీపంచె శరీరమంతయుఁ గనుపడునట్లు గట్టి, జుట్టు సిగముడివేసి, యింటఁ గొందఱికిని వాకిటఁ గొందఱికిని వడ్డించుచు, భోజనముచేసినవారిచ్చుచున్న డబ్బుల నెడమచేతఁ బుచ్చుకొనుచు, మిక్కిలి పనితొందరచే నూపిరియాడక తిరుగుచున్న యొక తలవెంట్రుకలవిధవను జూచి, శోభనాచలము "రాజమ్మా! బాగున్నావా! ముసలాయన యేమైన దార్ఢ్యముగాఁ దిరుగుచున్నాఁడా?" యని పలుకరించెను.

రాజ—తమదయవల్ల బాగున్నాము. మానాన్న మునుపటివలెనే తిరుగుచున్నాఁడుగాని దగ్గుమాత్రము వదలలేదండి, ఏమి యీవేళ మామీఁదఁ గటాక్షము వచ్చినది?

శోభ—మరేమిలేదు. తాటిపాకనుండి మనమాచిరాజువారి చిన్నవాఁడు వచ్చినాఁడు. అతనికి మీయింట నుండవలెనని యున్నది. అతని నిక్కడ నప్పగించుటకు వచ్చినాను. పిల్లవాఁడు మిక్కిలి బుద్ధి

మంతుఁడు. ఈకాలపుఁబిల్లలవలె నల్లరచిల్లరవాఁడు గాఁడు. నీవంటతి నొకయెత్తు నీపిల్లవాని నొకయెత్తుగాను జూడవలెను. ఇతఁ డొకరిజో లికి పొంటికిఁ బోవువాఁడు గాఁడు. తన చదువేమో, తానేమో.

రాజ—దాని కభ్యంతర మేమి? తమ రింతదూరము శ్రమపడి రావలెనా? ఆపిల్లవానికి మఱొక లోపము రాకుండ జాగ్రత్తపెట్టు భారము నాది.

శోభ—రూపాయి లతని నడుగవద్దు. నెలకాగానే నే నిచ్చి వేయుదును. ఇంక వంట యెంత యాలస్యముగా నగును? నాలుగు గడియలకు రావచ్చునా?

రాజ—అక్కఱలేదు. రెండు గడియలలోగా రావచ్చును. స్నానము చేసిరా నాయనా!

అప్పుడు శోభనాచలమును, రామచంద్రుఁడును వెళ్ళిపోయిరి. రాజమ్మది పూర్వము పలివెల నివాసస్థలము. ఆమె పెనిమిటి వివాహమైన రెండుమాసములకే కాలధర్మము నొందుటచేతను బుట్టినింటివారి సంసారము చితికిపోవుటచేతను రాజమ్మ తల్లిని, దండ్రిని, దమ్మునిఁ దీసి కొని యమలాపురము వచ్చి యచట పూఁటకూళ్ళను బెట్టుచు నహో రాత్రములు వేసెడువిస్తర్రి వేయుచుఁ దీసెడివిస్తర్రిఁ దీయుచు, వంటలు చేయించుచు వచ్చినవారికి వడ్డించుచుఁ గాశిలోనున్న యన్నపూర్ణ సత్రము నందువలె నిరంతరాన్నదానము చేయుచు నమలాపురమునం దేకాక కోనసీమయం దంతటను మహాప్రసిద్ధికెక్కి విస్తారము ధనము నార్జించెను. పూఁటకూళ్ళను బెట్టుటకారంభించి మూడుసంవత్సరము లైనను బండ్రెండువందలరూపాయాల నార్జించెను. ఆమె మొదట నాగ్రామము వచ్చినపుడు వండుటకుఁ బాత్రసామగ్రియైన లేనియిల్లు గంగాళములు మొదలయినవానితో నిండియుండగా మొదట కేవలము రాగిపట్టెలయిన లేని రాజమ్మశరీరము బంగారపు నగలతో నిండియుం డుట యొక యాశ్చర్యముగాదు.

పాపము! దైవ మోర్వజాలక యామెకు వైధవ్యమును దెచ్చి పెట్టి మనసువచ్చినన్ని నగలు పెట్టుకొనుట కభ్యంతరము గల్పించినాఁడు గాని లేనిపక్షమునఁ బుణ్యస్త్రీలుపెట్టుకొను నగ లన్నియుఁ బెట్టుకొను

టకామె దగ్గఱ సామర్థ్యమున్నది. ధనము హెచ్చినకొలఁది సుకుమారముకూడ హెచ్చినందున రాజమ్మ వంటచేయుట కష్టమనితోఁచి యొకవంటబ్రాహ్మణునిఁ బెట్టెను. మొదటవచ్చినపుడు రాజమ్మతండ్రి పెసరట్లనమ్ముటచేతను, దల్లి నీళ్ళబిందెలు మోయుటచేతను, దమ్ముఁడు చలిపందిరిలో దాహమునకు నీళ్ళిచ్చుటచేతను, దాను బూఁటకూళ్ళు పెట్టుటచేతను సంపాదించిన ద్రవ్యముతో రాజమ్మ యిపుడు వడ్డీవ్యాపారము చేయుచుండును. మొదట నందఱిని బ్రతిమాలి కాలక్షేపము చేయుచుఁ గొంతధనము చేతఁజిక్కగనే గర్వించి మనుష్యులను రాజమ్మ నిరాకరింపఁ బ్రారంభించెను. ఇంటికి రాజమ్మ పెద్దాఁడుపడు చగుటచేతఁ దలిదండ్రులును దమ్ముఁడును నామెయడుగు దాఁటక యామెపేరు చెప్పిన గడగడవణఁకుచుందురు. తనయొడల నాలుగయిదువందల రూపాయిల నగలఁబెట్టుకొని, తమ్మున కైదువందలిచ్చి పెండ్లిచేసి తామున్న యింటివారికి నూఱురూపాయి లింటిమీఁద బదులిచ్చి తరువాత నింకొకమాఱేఁబదిరూపాయిలు వారిచేతిలోఁ బెట్టి యాయిల్లు కొనెను. రాజమ్మ సంగతి యటుండనిచ్చి యింకఁ గథారంభము చేయుదము. తరువాత రామచంద్రుఁడు స్నానముజేసి మడి గట్టుకొనగా భోజనము లారంభమాయెను. ఆసమయమునందు రాజమ్మ వడ్డన చేయుచు రామచంద్రుని వృత్తాంతమును దెలిసికొని యతఁడు నియోగియని చెప్పినతరువాత నిట్లుమాటలాడ నారంభించెను.

రాజ—మొగమోటపడకు నాయనా! నియోగపు బిడ్డవు. కొంచెము పరువుప్రతిష్ఠలకు దేవులాడువారు మన నియోగులే. మేముగూడ నియోగులమే యనిచెప్పుటకు నీవంటివారిదగ్గఱ సిగ్గుగా నుండును. సగముచచ్చిసుఁడీ యీపనిఁ జేయుచున్నది.

రామ—అవును. కాలము తప్పివచ్చినపు డేమిచేయఁగలము?

రాజ—నీవు చెప్పిన నమ్ముదువో లేదోకాని మాసంసారస్థితి, యేఁబదియావులపాడి. కావలసినంత ధాన్యపుఁబంట. ఏవస్తువుకైన, నొకరియింటికి వెళ్ళనక్కఱలేకుండఁ గాలిమీఁదఁ గాలువేసికొని కూర్చున్నవాళ్ళము. ఇవతలచెం బవతల బెట్టి యెఱుఁగనుసుమీ. ఆలాటి దానిని,మాయశక్తి యెక్కడనుండి వచ్చినదో బిందెలకుబిందెలు దించు

చున్నాను. నేఁటికాలమున కింతకర్మమును దెచ్చిపెట్టినావా దైవమా యని పొట్టకోసర మీపనిఁ జేయుచుఁ దగుదునమ్మా యని తిరుగు చున్నాను. ఎంత సుకుమారముగఁ బెరిఁగినానో యంతకష్టము వచ్చినది.

రామ—నియోగు లిటువంటిపనిఁ జేయవలసినపక్షమున కష్టము గానే యుండును.

రాజ—కూచిమంచివారు, మాచిరాజువారు, మంత్రిప్రగడ వారు మాకు బంధువులే. వారెవరైనఁ గంటఁబడినప్పుడు ప్రాణము చచ్చినట్టుగానుండును. ఇప్పుడయిన నొకడబ్బుసొమ్ము మిగిలించుకొన వలెననిలేదు. వాళ్ళడబ్బు వాళ్ళకుఁబెట్టి యేలాగుననైన మాట దక్కిం చుకొనవలెనని యుద్దేశమే.

ఇట్లువారు మాటాడుకొనునప్పటికి భోజనమునకు మఱికొంద ఱువచ్చి చిరకాలముక్రిందటఁ దడిపినపట్టుబట్టలఁ గట్టుకొని యన్నముఁ దినుచుండిరి.

ఒకమనుష్యుఁడు—రాజమ్మగారూ! కొంతయన్నము చల్లగాను, గొంతయన్నము వెచ్చగా నున్నదేమండీ? పొడియన్న మేమయినఁ గలసినదాయేమి?

రాజ—ఊరకోవయ్యా! ఎవరయినను మీమాటలకు నవ్వు దురు. అన్నము చల్లారినదేమో.

రెండవ—పప్పులో గంజివాసన వేయుచున్నట్లు కనఁబడుచు న్నదేమి?

రాజ—మీకుఁ గొంచెము రొంపపట్టినదేమో. పప్పులో గంజి వాసన యేమిటండీ.

మూఁడవ—ఏమిటండీ! అవతల రాజులకువడ్డించగా మిగిలిన యన్నము మాకు వడ్డించినారేమండీ? అంత బొత్తుగా మాలకూఁడా! కొంచెము కుడి యెడమ వద్దటండీ!

రాజ—చాలు లేవయ్యా! నేర్చుకొనిపోయినావు. నీమాటలు నీవు సరే. నీవే యాచారవంతుఁడవా? ఇవతలివాళ్ళే యంతమాల కూడుతినువాళ్ళా? నేనింటనుండి పళ్లెము దెచ్చి వడ్డనఁ జేయుచున్నందు కా యీలాటిమాటలు.

నాల్గవ—అన్నట్టు జ్ఞాపకమువచ్చినది. రాజమ్మగారూ! మీమ అఱదిభార్య ప్రసవమైనదఁట. పురుడు వెళ్ళలేదుగదా! మీరు మడి గట్టుకొన్నారేమి?

రాజ—అయ్యో! మాకు వారికిఁ దరములు తప్పిపోయినవండీ.

నాల్గవ—మఱదికి మీకుఁ దరము లేలాగునవిడిపోవునండీ! జ్ఞాతులు గనుకనా?

రాజ—పురిటిదినములు వెళ్ళిపోయినవి.

నాల్గవ—ఈవేళకుఁ దొమ్మిది. శుద్ధిస్నానము కాలేదు. రామ రామ. పురిటికూడు దినినందుకు రేపందఱము స్నానము చేయవలెను. మీరెప్పుడు నీలాగే. వెనుక చద్దియన్నముఁ బెట్టుమన్నపుడు మైలబట్టతోనే పెట్టినారు. ఈయాచార మెక్కడను జూడలేదు.

మొదటి—పచ్చడిలో మెతుకులు కనఁబడుచున్న వేమండీ?

రెండవ—ఇందాఁక నెవరో దిగఁబెట్టినపచ్చడి వేరేతీసి దాఁచుచుండగా నేను జూచినాను. అది పొరపాటుచేత నీకుఁ బడినదేమో.

మొదటి—నారాయణ! నారాయణ! ఎంగిలికూడ నెక్కడ తినఁగలమమ్మా. ఛీ! నాకీయన్నముఁవద్దు. (అని యాపోసనముపట్టి లేచి పోయినాఁడు.)

రాజ—కోపముతో వెళ్ళవయ్యా గడియగడియకు బెదరించి యెంతకాల ముండఁగలవు? పాపము! పొరుగూరినుండి వచ్చినారు, తల్లిదండ్రు లెవరు దగ్గఱలేరుగదా యని సమస్తసదుపాయములుచేసి సొంతయింటికంటె నెక్కువ యాదరణ చేయుచున్నందుకా మీ రీలాగునఁ జెవులుపట్టుకొని యాడించుట? పైపైనున్నది. మనమాటలు పడునని మీరనుకొనుచున్నారు కాఁబోలు. నేనాలాగున మాటలు పడుదానను గాను. మీయిష్టమయిన నుండుఁడి, కష్టమయినపక్షమున వెళ్ళండి. నావంటివారు లక్షమంది మీకున్నారు. మీవంటివారు లక్షమంది మాకున్నారు. మా తెక్కలు చల్లగా నున్నంతసేపు భయములేదు. ఇప్పటికయినది లెక్కచూచి యిచ్చి మఱీ వెళ్ళండి. అందాఁకఁ బట్టుపంచె పట్టుకొని వెళ్ళవద్దు.

నాల్గవ—సరే! ఉంచుకొనుఁడి పట్టుపంచె. నాకు భయములేదు.

రాజ—అవతలవీధి నున్నముండ డబ్బులు పుచ్చుకొని కడుపుఁ గాల్చెడిది. అదే మంచిది. పరమార్థ మాలోచించెడు మావంటి పరువుగలవారలకుఁ గాలముగాదు. వాండ్ర దగ్గఱ నోరే యెత్తరు. ఆమాయముండ కేలాగున డబ్బు దక్కునో తెలియదమ్మా.

అని యనగానే పట్టుపంచె వదలి యతఁడు పోయెను. రామచంద్రుఁడును భోజనానంతరము పాఠశాలకుఁ బోయెను. శిష్టాచారసంపత్తిగల సాంప్రదాయమునందుఁబుట్టిన రామచంద్రుఁడు పూఁటకూటియింట బొట్టుఁ బెట్టుకొనక, కాళ్లుఁ గడుగుకొనక మడిబట్టలఁ గట్టుకొనక భోజనము చేయువారలను జూచి పట్టణవాసములయందుఁ గల వైచిత్ర్యముల కాశ్చర్యము నొందెను. అంతతో నతని యాశ్చర్యము సమాప్తము నొందక రాజమ్మ చర్యలు, భోజనమునకు వచ్చినవారి సంభాషణలు విన్నపిదప నధికమాయెను. రామచంద్రుఁ డాదినము మొదలు విశ్వనాథశాస్త్రులవారి యింటనే పండుకొనుచు నచటి సహాధ్యాయులతో సుఖముగాఁ గాలముగడుపుచుండెను. ప్రతిదినము మధ్యాహ్నము భోజన మైనతరువాత శాస్త్రులవారు గేదెకు గడ్డినిమిత్తము పొలమునకుఁ బోయినప్పుడు గురుశుశ్రూషయం దొకరికంటె నొకరు మించవలెనని పనిఁ జేయుచున్న శిష్యులతోఁ గలసి, శాస్త్రులవారికిఁ దనచేతఁ బని చేయించుట కిష్టము లేకున్నను, దానుగూడ శక్తిలోపము లేక శుశ్రూష చేయుచుండెను. విశ్వనాథశాస్త్రులవారికి రామచంద్రునిమీఁదఁ గల మంచి యభిప్రాయ మంతకంతకు హెచ్చెను. జనమనోహరమయిన యాకారమును, నాకారమునకుఁ దగిన బుద్ధిసంపదయు, బుద్ధిసంపద కనుగుణ మయిన విద్యాసక్తియు, విద్యాసక్తికలంకారముఁ బెట్టుచున్న వినయసంపత్తియు నర్జునునియందు ద్రోణాచార్యునకువలెనే రామచంద్రునియందు విశ్వనాథశాస్త్రులవారికి మంచి ప్రేమను గలిగించెను. శాస్త్రులవారి యింటియెదుటనే గ్రామమునందెల్లఁ దగు పెద్దమనుష్యులును సంపన్నగృహస్థులు నయిన మంత్రిప్రగడ శరభరాజుగారియిల్లు గలదు. ఆయనకుమారుఁడె రామచంద్రుని యీడు గలవాఁడు శాస్త్రులవారి దగ్గఱ చదువుకొనుచు రామచంద్రుని సవర్తనమునకును, బుద్ధికిని సంతోషించి యతనితో స్నేహముచేసి యతఁ

డెక్కడనుండిన దానక్కడనుండుచు, నీతనికేలోపము తటస్థమయినను సహాయము జేయుటకుఁ దాను సిద్ధముగా నుండి యతని నతిగౌరవముతోఁ జూచుచుండెను. వారిద్దఱును గృష్ణార్జునుల వలె నతిశయస్నేహముచేతఁ బ్రసిద్ధికెక్కిరి. సహజముగా మంచిశారీరముగల రామచంద్రునకు రాగజ్ఞానము వన్నెతేఁ బుస్తకము నతిశ్రావ్యముగాఁ జదువఁగలుగుటచేత శరభరాజుగా రప్పుడప్పు డతనిని బిలిపించి పుస్తకముఁ జదివించుచుందురు. పుష్పసౌరభ్యమువలెనే వ్యాపించిన రామచంద్రుని కీర్తి వలన నతనియందు మంచియభిప్రాయముగల శరభరాజుగారి మనస్సునకు, విశ్వనాథశాస్త్రులవారును, గుమారుఁడును జేయు న్యాయమైన స్తుతులు చక్కగా నాటి పిల్లవానియం దొకవిధమైన యనురాగమును గలిగించెను. ఇది యిట్లుండగా రామచంద్రుఁడు పూఁటకూటియింటఁ బ్రవేశించి రెండుమాసను లయినది. ఒకపర్యాయము రాజమ్మ లెక్కకుఁ దొందర పెట్టగా శోభనాచలము రెండురూపాయిల నిచ్చెను. కాని తరువాత నొక దమ్మిడి నయిన నియ్యలేదు. తరువాత రామచంద్రుఁడు తన సహాధ్యాయునియొద్ద రెండురూపాయిలు బదులుచేసి రాజమ్మ కిచ్చెను. ఇట్లు రాజమ్మ కొకమాసపు సొమ్ముమాత్రము ముట్టినది గాని రెండవమాసపు సొమ్ము ముట్టనందున నామె రామచంద్రుని నిలువ నీయక బాధపెట్ట నారంభించెను. శోభనాచలమే సొమ్ము నిత్తునని మొదట నొప్పుకొని, తరువాత నీయవలసిన యవసరము లేదనియు, రామచంద్రునే యడుగు మనియు, రాజమ్మను రహస్యముగా వర్తమానము నంపెను. శోభనాచలము తన స్నేహితునకుఁ బదునైదు రూపాయిలు బదులిప్పించి, తానిరువదిరూపాయిలు బదులుపుచ్చుకొని స్నేహితునిచేత సొమ్మిప్పించను లేదు. తానీయను లేదు. ధనము పుచ్చుకొన్నపుడున్న చౌరవయు, ధైర్యమును మరల సొమ్ము నిచ్చునపు డాతనియందుఁ గనఁబడవయ్యెను. తనస్నేహితుఁ డీయవలసిన ఋణమునకుఁ దా నుత్తరవాదిని గాననియుఁ, దనసొమ్మే తానీయఁగలననియుఁ జెప్పి, శోభనాచలము రామచంద్రుఁడు తనయింటికిఁ దడిమన్ను పొడిమన్నగునట్టు తిరిగినను నొక డబ్బయిన నీయక వచ్చినపుడెల్ల సాయంకాలము రమ్మని యొకమాఱును, నుదయము రమ్మని యొకమాఱును

సొమ్మందలేదని యింకొకమాఱును, మనసులో నేమియనుకొనవద్దని యొకమాఱును దనకుఁ జాలమొగమోటఁగా నున్నదని మఱియొకమాఱును జెప్పినమాట చెప్పక వానిని దిప్పుచుండెను. రామచంద్రుఁడేవేళప్పుడు సొమ్మిచ్చెనో కాని శోభనాచలమునకు సొమ్మెన్నఁడు నందనేలేదు. అవసర మెక్కువై తనయింటి కతఁడు వచ్చినకొలఁది శోభనాచలమునకు సొమ్మీయవలె ననునభిప్రాయము తగ్గి పలుమాఱతఁడు వచ్చినందులకు విసుగు హెచ్చెను. రామచంద్రుఁ డింటికి వెళ్ళినపుడు శోభనాచల మగుపడక యింటనుండక యొకవేళ నింటనుండిన లేఁడనిపించుచు, వీధిలో నెదురైనప్పుడు ప్రక్క సందులోనికైనను దగ్గఱ యింటికైనను బోవుచు, నట్లు చేయవీలుగానపుడు ముసుఁగు వేసికొని స్నేహితుల మధ్య దాఁగుచు మొగమున కేదయిన నడ్డము పెట్టుకొనుచుఁ, గాలము గడపుచు వచ్చెను. అతిస్వల్పకాలసంపాదితమైన వారిస్నేహము, క్రమక్రమముగా మొగమోటమై, లజ్జయై, మనస్పర్ధయై, నిష్ఠురమై యాగ్రహమై తుదకు రానురాను కలహముగాఁ బరిణమించెను. తుదకు రాజమ్మయొక్క బాధ పడఁజాలక యొకనాఁ డుదయాస్తమయములు వాకిటఁ గూర్చుండి వేంకటరత్నముతోఁ గూడ వచ్చుచున్న శోభనాచలమును బట్టుకొని రామచంద్రుఁడు విధిలేక యీప్రకారముగా మాటలాడ నారంభించెను.

రామ—అయ్యా శోభనాచలముగారు! ఎంతకాలము తమ యింటిచుట్టు నేను దిరిగినను నామీఁద ననుగ్రహ మింకను రాలేదు గదా? రాజమ్మగారు నన్ను నిలువనిచ్చుటలేదు. తేపో మాపో యింట నుండి నన్నామె వెడలఁగొట్టును. నామనవి చిత్తగించి లెక్క దయచే యుదురూ. తమ రుచితముగనిచ్చినట్లు సంతోషించెదను. పుచ్చుకొన్న సొమ్ముగాని మఱియొకటి కాదు.

శోభ—ఆగ్రహముతోఁ గన్ను లెఱ్ఱఁజేసి నీకేమయినఁ గొంచెముబుద్ధి యున్నదా లేదా? పెద్దపిన్న లున్నారను సందేహ మేమియు నక్కఱలేదా? అందఱు నీవలెఁ దుచ్ఛులే యనుకొన్నావా? నీవు బ్రతికిన బ్రతుకుకొద్ది నీపరువుకొద్ది యడిగినావు. నీసంప్రదాయ మెటువంటిది? నీసంగతి నేనాదినముననే గ్రహించినాను.

రామ—అయ్యా! తమకంతకోప మెందుకు? నేనేమన్నాను? నావల్లఁ దప్పున్న క్షమింపుఁడు.

శోభ—మేము నిన్ను క్షమింపఁ దగ్గవారమా! నీవే నన్ను క్షమించవలెను. చచ్చి చెడి యేలాగో రెండుగుల్లలు తెగనమ్ముకొని నీవు కాగా సొమ్ము సంపాదించినావు. నీదగ్గఱ బదులుపుచ్చుకొనుట నాదే బుద్ధితక్కువ. నీవీస్వల్పమునకు మొగము చిందుకొనుచున్నావుగాని యీలాటివి లక్షలు సంపాదించినాము. లక్షలు వ్యయము చేసినాము. నావంటివాని కిది యొకలెక్క కాదు.

రామ—అందుచేతనే త్వరగా దయచేయించండి, నేరమంతయు నాదే.

శోభ—ఇయ్యక మానుదువా యేమిటి? ఇచ్చినదాఁకఁ జచ్చినట్లుండు. అప్పుదునుకు రాదు. నీసొమ్మెంత చేయును? నీవెంత చేయుదువు? నీనైజము కనఁబఱచుకొన్నావు. నీసొమ్ము వారమునాఁటికి గిరగిరఁద్రిప్పి పాఱవేసెదను. నీకంటె నిర్భాగ్యుఁడుగాని నీసొమ్ము నపహరింపఁడు. నీకు గతిలేదు గాని మాకు లేకపోలేదు. ఉపకారమునకుఁ బోగా నపకార మెదురయినదఁట! వచ్చిననాఁడు మాయింట నుంచుకొని బంధువుఁడుగదా యని సమస్తవిధముల నాదరించినందుకా యీమాటలు. సాటి నియోగపువాఁడవని నీకింత నిర్వాహకము చేయవలెనని యనుకొన్నాను. అయ్యా వేంకటరత్నముగారు! ఆరాత్రి దొంగలుపడినప్పుడు దానుగుట్టవాఁడు భయపడునని దగ్గఱగా మీఁదఁ జెయ్యివేసికొని పండుకొన్నాను. ఆవిశ్వాసమయిన లేదు. ఈకాలములో నెవరికి నుపకారము చేయఁగూడదండీ! నాయనా రేపు నీసొమ్మునీకుఁ బంపెదను. ఇప్పటికి వెళ్ళు.

వేంక—ఇంత మంచివారు, మీతో నేపడినదికాదు. ఇంక నీ గ్రామమునం దెవరితో సరిపడును? బాగానే సార్థాపడఁగలఁడు. సరసముగానే యున్నది.

రామ—మీచిత్తము. ఇఁక నేనడుగను. ఆమాట మీరే దక్కించుకోవలెను.

శోభ—అమలాపురమునీ ళ్ళోడలఁబట్టినవి. పెంకెతనము ముదిరినది. మాటదక్కించుకోవలెనుగాదూ? ఇది జ్ఞాపక ముంచుకో.

రామ—మీరాచంద్రార్కము నాకు జ్ఞాపక ముండునట్లు చక్కనిపనిఁ జేసినారు.

అని మెల్లగా ననుకొని మాటలతోఁ దెమల్చి తన్ను శిక్షింపక దయదలఁచి పోనిచ్చినందులకు మనసులో సంతోషించుచు దేవునకనేక వందనములు చేయుచుఁ బూఁటకూటిదాని కేమిప్రత్యుత్తరము చెప్పుదునాయని యాలోచించుకొనుచు రామచంద్రుఁడు వచ్చెను. రాఁగానే రాజమ్మ వానిని జూచి యిట్లనియె.

రాజ—లెక్క తెచ్చినావయ్యా?

రామ—శోభనాచలముగారు—

రాజ—మాటకడ్డమువచ్చి శోభనాచలములేదు గీభనాచలము లేదు. నాయింటఁదిన్నవాఁడవు నీవా శోభనాచలమా? నాకతనితో నేమి? ఒడలెఱుఁగవు? ఎవరియబ్బసొమ్మని తిన్నావు? డబ్బుపుచ్చుకోకుండ నీకు మూడుప్రూఁటలు వండి కుంభముతోడుట కెవరు నీకచ్చియున్నారు. పోపో. నాయింటనుండి లేచిపో, చెంబు, పట్టుపంచె, నేనియ్యను నడునడు.

అంతకఠినముగా రాజమ్మ మాటలాడినప్పుడిఁక నచట నుండరాదని చివాలునలేచి రామచంద్రుఁడు వెళ్ళుచుండెను. అంతట నాతని మార్గమధ్యమందు వెనుక తనకు రెండురూపాయిలు నప్పిచ్చిన సహాధ్యాయుఁ డగుపడి రామచంద్రుని నిలువఁబెట్టి తనసొమ్ము తనకిమ్మని యడిగెను. వా రిట్లుమాటాడిరి.

సహా—ఏమోయి! అప్పుపుచ్చుకొని తిరిగి యిచ్చినావుకావు? ఒకనాఁడా రెన్నాళ్ళా? అంత గతిలేనివాఁడ వెందుకుపుచ్చుకొన్నావు? పోనీ యెగవేయి. దీనితో నీవు పెద్దకాపురముచేయవు నేను జెడిపోను. మర్యాదగాదు, నేనేలాటియవసరములో నీకిచ్చినానో నీవు నాకాలాగు రెండవకంటివాఁ డెఱుఁగకుండ నీయవద్దా? రేపు నీవీయకపోతివా నీకు నాకు బాగుగాజరుగదు. అని చెప్పి వెళ్ళిపోయెను.

అతని యదృష్ట మేమో కాని రామచంద్రునకు బదు లిచ్చిన వారును నతనియొద్ద బదులుపుచ్చుకొన్న వారును గూడ నతనిని నిందించుచుండిరి. శోభనాచలము సొమ్మిచ్చుననునాశ వానికి లవమును లేదు. గ్రామమందుఁ దన్నెవరు నెఱుఁగరు. రాజమ్మ లేవఁగొట్టినది. మద్దుల కనకరత్న మియ్యవలసిన యారూపాయకూడఁ దా నీయనక్కఱలేదని చెప్పెను. అందుచేత మహావిచారము గలిగి నిర్విణ్ణుఁడై సాయంకాలము వఱకు భోజనము లేనందున గడుపులో మలమల మాడుచుండగాఁ బ్రదోషకాలమున నెప్పటియట్లాలయమునకుఁ బోయి దేవదర్శనము జేసి తరువాత మంటపముమీఁద నుత్తరీయముఁ బఱచుకొని గ్రుడ్ల నీళ్ళు గ్రుక్కుకొనుచుఁ, దల్లిదండ్రులు చనిపోవుటయుఁ, బినతండ్రి యన్యాయముగ సొత్తపహరించుటయు, ద్రవ్యనష్టమును, బ్రతిష్ఠలమునఁ దిట్లును దలఁచితలఁచి విచారించుచు వెల్లకిలఁబండుకొనెను. రామచంద్రుని సంగతియంతయు నెవరివలననో విని శరభరాజుగారి కుమారుఁడు రాజగోపాలము గ్రామమంతయు వెదకి దేవాలయమునకు వచ్చి మంటపముమీఁద నున్నరామచంద్రుని గనుఁగొని, మొగమోటముచేత నతఁ డేమియుఁ జెప్పకున్నను, భోజనము చేయనట్లు గ్రహించి "రామచంద్రుఁడూ! మాబాబయ్యగారు నిన్నొకసారి రమ్మన్నారు." అనిచెప్పి తీసికొనివెళ్ళెను.

నాల్గవ ప్రకరణము.

అమలాపురమునందుఁ గల యిండ్లన్నిటిలో మంత్రిప్రగడ శరభరాజుగారియిల్లే పెద్దది. రెండు వీధియరఁగులకు గచ్చు చేయఁబడియున్నది. ఇటికలతోఁ గట్టిన స్తంభములు రెండరఁగుల మీఁదను గలవు. ఱాతిమెట్లతో నిండిన గుమ్మముదాఁటి లోపలికిఁ బోగా నెడమచేతివైపునఁ బెద్దకచేరిచావడి యడుగువేసిన జారునట్లు నున్ననయి తెల్లని పాలగచ్చుతో నిండియుండును. చావడికి రెండుప్రక్కల రెండుగదు

లుండును. అందులో నొకగదిలో శరభరాజుగారి జ్యేష్ఠకుమారుఁడైన రాజగోపాలము చదువుకొనుచుండును. చావడి కెదురుగానున్న వాకిట వేసవికాలము గనుక నొక కొబ్బరియాకుల పందిరి గలదు. చావడి మీఁదఁ గూర్చుండుటకు వెదురుపేళ్ళచాపయు దానిమీఁదఁ దివాసు లును గలవు. గోడదగ్గఱ మూఁడుమూళ్ళపొడుగున నొకపెద్దదిండు చేర గిలఁబడుటకు వేయఁబడియున్నది. ఇనుపజాలకట్టులుగల యొకగవా క్షము దిండుపైనుండుటయేకాక, చావడిలోనుండి దొడ్డిలోనికిఁ బోవు టకుఁ గిటికీకి రెండుప్రక్కల రెండుగుమ్మములును, వానికి తెక్కతలు పులును గలవు. వీధిగుమ్మమునకు నెదురుగా లోగిలియొక్క లోపలి భాగ మున్నది. అందు మండువాయును, దాని కిరుప్రక్కలను రెండు గదులును వానికిఁ జేరి పడమటియిల్లు నున్నవి. దొడ్డిలో నొకయుప్పు నీళ్ళనుయ్యి త్రవ్వఁబడియున్నది. నూతికిఁ గొంచెము ప్రక్కగాఁ దులసికోట వేయఁబడి యున్నది. ఇంటికి దక్షిణభాగమందుఁ బశువుల సాలయొకటి కలదు. ఈయింటియందు శరభరాజుగారు దండ్రితాతల నాఁట నుండియుఁ గాపురమున్నవారు. శరభరాజుగారి కిప్పటికి నలు వది సంవత్సరము లుండును. మొలకుబంగారపు గోవత్రాడును, జేతు లకు నగిషీ చెక్కిన గుల్లమురుగులును వ్రేళ్ళకు బటువులును, శరభ రాజుగా రెప్పుడును దీయక ధరించుచుందురు. ఆయన పచ్చనైన కొంచెము స్థూలశరీరము, బట్టతలయుఁ గలిగియుందురు. శరభరాజు గారికిఁ దొలిచూలు మగపిల్లవాఁడు పుట్టుటచేత సంతోషించి రాజగోపాలమని తమతండ్రిగారిపేరుఁ బెట్టుకొనిరి. రాజగోపాలము తరువాతఁ దొమ్మిదిసంవత్సరములవఱకు శరభరాజుగారికి బిడ్డలు లేరు గాని పిమ్మట నొక కుమార్తె కలుగ నేడవపురిటినాఁటికి నాలుగు మాసములక్రిందటఁ జనిపోయిన శరభరాజుగారి చెల్లెలు స్వప్న ములోఁ గృష్ణవేణమ్మకుఁ గనఁబడి పేరుపెట్టుమనినందున నీకొమార్తెకుఁ బార్వతియనుపేరుఁ బెట్టిరి. ఆమెవెనుక మరల నొకకుమారుఁడు గలి గెను. అతనిపేరు నరసింహము. కృష్ణవేణమ్మ తనశరీరమున ధరించిన యాభరణంబుల కాంతిని వెలవెలఁబొఱఁజేయు ఛాయయు, నాకర్ణాం తములైన నేత్రములును, దానిమ్మగింజలవంటి పండ్లును, సన్నని నడు

మును గలిగి లావణ్యమందే కాక సత్ప్రవర్తనమందును స్త్రీలలో శిరోభూషణమై మగనిమాట జవదాటక సత్కార్యములయందు శరభరాజుగారికిఁ దగినప్రోత్సాహము నిచ్చుచు ననుకూల దాంపత్యమునకు నిదర్శనము వీరేయని జనులు స్తోత్రముచేయునట్లు మహాకీర్తిని గాంచెను. శరభరాజుగారికి సంవత్సరమునకుఁ గొబ్బరితోఁటల మీఁదను, భూములమీఁదను, మూడువేలరూపాయిలు వచ్చును. గ్రామమునం దాయన తగుపెద్దమనుష్యు లగుటచే వివాదలు గలవారందఱు శరభరాజుగారి యెదుటకు వచ్చి తగవులు పరిష్కరించుకొందురు. వేంకటరత్నము శరభరాజుగారి కొకవేలువిడిచిన పినతండ్రి కొడుకు. బాంధవ్యమునందే కాక గుణములయందుఁగూడ వేంకటరత్నము శరభరాజుగారికి దూరమేకనుక నతనిఁ దనయింట నుంచుకొనుటకు నిష్టములేకపోయినను దల్లిప్రోద్బలముచేత నతఁ డింట నుండుట కాయన సమ్మతించెను. చిన్నతనమునందే తలిదండ్రు లార్జించిన రొక్కమంతయు విచ్చలవిడిగా వ్యయముచేసి యన్నవస్త్రములకు లోపము రాగానే వేంకటరత్నము వీరియింటఁ బ్రవేశించెను. వివాహము కాకపోయినను, నతనికి సంసారికంటె నెక్కువ తాపత్రయములు గలవు. ధనము వచ్చుబడి లేకపోయినను, ద్రవ్యముతో నావశ్యక మెక్కువగ నుండెను. రామచంద్రుఁ డమలాపురము వచ్చిన నాఁటిరాత్రి వేంకటరత్నము చెలువుగట్టునఁ బ్రవేశించినయిల్లు వాని భోగస్త్రీయైన చంద్రముఖియిల్లే. లావణ్యమునం దామెకుఁ జంద్రునితో సమానమైనకాంతి లేశమునులేదు సరికదా చంద్రునివలె గుండ్రని ముఖముగల్గి చంద్రముఖినామము సార్థకముజేసికొనునేమో యనుకొన్నను మొగము కొంచెమించుమించుగా మూరెడు పొడుగుండును. కొమార్తెకు సార్థకనామము లేకపోయినను దన చిన్నతనము నుండియు నింటికివచ్చిన యనేకనరులప్రాణముల హరించి హరించి యప్పటికి జవసత్వము లుడిగియున్నదాని తల్లికి నరహరి యనునామము సార్థకమై యుండెను. చంద్రముఖికిఁ జప్పిదవుడ లుండుటచేతఁ దమలపాకుల యావశ్యక మెక్కువగ నుండెను. అట్లు రామచంద్రుఁడు రాజగోపాలముతో రాగానే శరభరాజుగా రతనిని

దమయింట నుండుమని బలవంతపెట్టిరి. నియోగకుటుంబమునందుఁ బుట్టిన రామచంద్రునకుఁ బరగృహనివాసము చేయుట యభిమాన మని తోఁచినను కాలము తప్పివచ్చినందున శరభరాజుగారి యింట నుండి రాజగోపాలముతోఁ గలసి చదువుకొనుచుండెను. వచ్చినప్పటి నుండియు రామచంద్రునకును వేంకటరత్నమునకును గొంచెము సరి పడకుండెను. శోభనాచలమునకు స్నేహితుఁడగుటచేత వేంకట రత్నమునకును రామచంద్రునిమీఁదఁ గొంచెము కోపముండుట సహా జమే. అది యటుండగా వేంకటరత్నము నిలువుబొట్టువాఁడగుటచేత రామచంద్రుఁడు డాబొట్టుఁబెట్టుకొనినందుకు నాతనిమీఁదఁ గోపము వచ్చెను. తరువాత గొన్ని దినములకు శరభరాజుగా రొకనాఁడు రామ చంద్రునితో నేదో రహస్యమును జెప్పిరి. ఆరహస్యముఁ దనకుఁ జెప్పు మని వేంకటరత్నము రామచంద్రు నెంతబలవంతపెట్టినను, నతఁడు చెప్ప నందున వానిపైఁ గోపము ద్విగుణ మయ్యెను. అందుచేత వేంకట రత్నము రామచంద్రుఁ డొంటరిగాఁ దనకంటఁబడినప్పుడెల్లఁ బొట్ట కూటికిఁ జేరినవాఁడనియు, సర్వజ్ఞత్వము మెండనియు, నిఁక నిటువంటి యెత్తిపొడుపుమాటల ననుటయే కాక రామచంద్రుని గుఱించి తానెవరితోఁ బ్రసంగించినను దనశక్తివంచన లేకుండ నతఁడు మంచి వాఁడు కాఁడని వారి మనస్సులయందు నాటునట్లుగాఁ జెప్పుచు వచ్చెను. శరభరాజుగారును, కృష్ణవేణమ్మయు రామచంద్రుని దమ కుమారునితో సమానముగాఁ జూచుకొనుచున్నను వేంకటరత్నము తనయెడలఁ జూపుచున్న యసహ్యతవలన రామచంద్రునకు మనస్సౌ మితము లేకపోయెను గాని సద్గుణసంపన్నుఁ డగుటచే రామచం ద్రుఁడు శరభరాజుగారితో నైనను, లేక తనప్రాణసమానముగాఁ జూచుకొనుచున్న రాజగోపాలముతో నైనను నీసంగతి జెప్పఁడయ్యె. రామచంద్రునకుఁ దనయిల్లు వెడలినతరువాత పూర్వము తనకిష్టము లేని వస్తువు లెల్ల నిప్పు డిష్టమయ్యెను. అతఁ డమలాపురమునఁ జదువు కొనుచున్న కొలంది విశ్వనాథశాస్త్రులవారికి వాత్సల్యమును సహా ధ్యాయులకు గౌరవమును, శరభరాజుగారికిఁ బ్రేమయు, రాజగోపాల మునకు మైత్రియు, గ్రామస్థులకు మంచియభిప్రాయమును గలుగఁ

జొచ్చెనుగాని వేంకటరత్నమునకు మాత్రము ప్రేమాదులు చచ్చి యసహ్యత హెచ్చనారంభించెను. ఇప్పటికి రామచంద్రుఁడు శరభ రాజుగారియింటికి వచ్చి పదిమాసము లయ్యెను. అమలాపురమునందుఁ గొబ్బరివేళ్ళనీళ్లు పడక దేహమునందు రామచంద్రునకుఁ గొంచె మప్పు డప్పు డజీర్ణముగాను ననారోగ్యముగా నుండుచు వచ్చెను. ఆసంవత్స రమునందు జ్యేష్ఠమాసమున నతనికిఁ దీవ్రమైనజ్వరము వచ్చినది. జ్వరముతగులగానే శరభరాజుగారు దమదగ్గఱనున్న శీతాంశురసము మాత్రలనిచ్చిరి. విశ్వనాథశాస్త్రులవారు గొంచెముజలముమాత్రము మంత్రించి త్రాగుమని యిచ్చిరి. అంతటిలోనే యెక్కడనుండియో రెండుపొట్లములు దెచ్చి రాజగోపాలము తేనెతోఁగలపి దగ్గఱనుండి మ్రింగించెను. కాని వెంటనే గుణము కనఁబడనందున సాయంకాల మతఁడు కషాయము నిప్పించెను. శరభరాజుగారితల్లి యొకపూఁట కంటిలో మిరియముల కలికము వేసెను. ఎన్నిచేసినను రోగ మెక్కు వేకాని తక్కువకానందున శరభరాజుగారు దమయింటివైద్యుఁడు గ్రామమందు లేఁడనితెలిసికొని, పూర్వమున వృత్తియేదియు దొరకక వైద్యమారంభించి యనేకజనుల కకాలమరణపూర్వకముగ స్వర్గలోక సుఖముఁ గలుగఁజేసి ప్రాణము విసిగి వైద్యము చాలించి సంచి మూలఁ బడవైచిన యొకముసలివైద్యునిఁ బిలిపించి కుఱ్ఱవానిని జూపి చేయి చూడుమని చెప్పిరి. అంతట వైద్యుఁ డిట్లు పలికెను.

వైద్యు—చేయి చూడనక్కఱలేదు. లంకణములఁ గట్టుఁడి. ఎన్ని లంకణములు గట్టిన నంత మంచిది.

రామ—అయ్యా! చిన్నతనమున నుండియు నాకు లంకణములు పడవు. అన్నము దినవలయును.

వైద్యు—ఎందుకు పడవు? కమ్మనిరోగములుఁ దియ్యనిమందులు సరిపడఁగలవా? ఉండలేకపోతే జాడ్యములొంగునా.? కన్నులుమూసి కొని పరుండు.

శర—అయ్యా! ఎన్నిలంకణములుపడవచ్చును?

వైద్యు—ఇది పురాణజ్వరము. శరీరమున జీర్ణించెను. పదిలంక ణములమీఁదిమాట.

రామ—అయ్యయ్యో! నేనుండలేనండి. శరభరాజుగారు! నా తత్వమున కది సరిపడదు.

శర—పథ్యము త్వరగానే పెట్టింతునులే నాయనా యని వైద్యునితో నయ్యా! ఏమిమందు వేయఁదలంచుకొన్నారు? ఆనందభైరవి వేయవచ్చునా?

వైద్యు—ఆనందభైరవి యేమిపనిఁ జేయఁగలదు? ఇది భడవ జాతి జ్వరము. రాకడ వేలుగానున్నది.

శర—ఏదోయొకటి వేయించండి.

అని చెప్పగానే వైద్యుఁ డొకమాత్రనిచ్చి వెళ్ళిపోయెను. జ్వరము కొద్దిదైనను నది యెక్కువజ్వరమనిచెప్పి యెక్కువధనము గ్రహింపవలెనని దురుద్దేశము గలిగి రోగ మెక్కువగుటకు వైద్యుఁడు మందిచ్చెను. తరువాతఁ దాను లొంగఁదీయవలెననుకొన్నను, రోగము త్వరగా లొంగలేదు. ఉష్ణము నిశ్శేషముగాఁ దగ్గినను లంకణములింకను గట్టించి వైద్యుఁడు పథ్యము బెట్టించుట మానిపించెను. ఆమహానీరసముచేత నొకనాఁ డర్ధరాత్రి రామచంద్రునకు నిస్త్రాణ వచ్చి మాట రాక కాలుసేతులు చల్లఁబడెను. ఆసంగతి నెఱుఁగక యీగుణములు మఱియొకవిధముగా భావించి వేంకటరత్నము శరభరాజుగారి చెవిలో మెల్లగా "రామచంద్రునిపని బొత్తుగా నపస్మారముగానున్నది. మనకు దక్కఁడని తోఁచుచున్నది." అని చెప్పెను. ఆమాట వినగానే శరభరాజుగా రదిరిపడి లేచిరి. ఇంట నందఱు దొబ్బుపాటుతో లేచిరి. వేంకటరత్నము చాకలివానిచేత వీధిలోగోడదగ్గఱ రెండువెదుళ్ళు పాతించి రెండువెదుళ్ళడ్డము వేయించి నాలుగుచాప లడ్డముగట్టించెను. శరభరాజుగారితల్లి చప్పుచప్పున రెండుచేదల నీళ్లు మీఁదఁబోసికొని తడిగుడ్డతో నటకమీఁదికెక్కి యూరుగాయకుండల దింపుచుండెను. శరభరాజుగారు వైద్యునికొఱకు వర్తమానమంపిరి. కాని జరగుచున్న సంగతంతయు విని వైద్యుఁడు తన యౌషధప్రభావముఁ దానెఱుఁగును గనుక మరణమే కాని మఱియొకటి జరగదని నిశ్చయించుకొని రాక, తుదకు వర్తమానము లెక్కువకాఁగా శరభరాజుగారికిఁ గోపమువచ్చునని యచటికివచ్చి చూచి "చేతిలోఁ జాలజబ్బుగా నున్నది.

ఇది విషమజాతి. నెగ్గదని నేను మొదటనే యనుకొన్నాను. మందులి య్యఁగలముగాని యాయుర్దాయముపోయఁగలమా" యనిచెప్పి యొక చోట గుమిగాఁ గూడికొనియున్న రాజగోపాల శరభరాజ వేంకటర త్నముగార్ల దగ్గఱ కూర్చుండెను. అప్పుడు శరభరాజుగారి తల్లి యన్న పూర్ణమ్మ వచ్చి యిట్లు పలికెను.

అన్న—ఏలాగున్నదిరా? నాయనా!

వేంక—ఏమిచెప్పను? ఘడియలమీఁద నున్నది. ఇప్పుడో యిఁకనో.

అన్న—ఆమంచము దీసి వీధిలోఁ బారవేయండిరా? ఇంకా యింట్లో యెందుకు?

శర—తొందర యేమిటమ్మా? ఇంకఁ గొంచెమునేపుండు.

అన్న—కొంచెమునేపేమిటి? ప్రాణము గుటగుటలాడుచున్నది.

శర—నా కాపిల్లవానిఁజూడఁ గడుపులో జాలిగానున్నది. అవ తలఁ బెట్టింపలేను.

అన్న—సామానంతా తగులఁబడిపోతుంది. ఎక్కడో దిక్కు మాలిన ముండాకొడుకుకోసము నిక్షేపమువంటి యిల్లు తగులఁబె ట్టుట కాలోచిస్తావేమి? చెప్పినమాట వినరు. ఏగంగలో దిగేదమ్మా! మాయసంతవచ్చింది. ఈనిర్భాగ్యపుఁ జచ్చినవాఁడు మాయింటికోస రమే దాఁపరించినాఁడు.

రాజ—తిట్టకమ్మా యేమియులేదు, ముందుగాఁ జావుమాట లెందుకు?

అన్న—చావక యీవెధవ బ్రతుకుతాడు? మీరుకూడా వానితోఁ గట్టగట్టుకొని గంగలో దిగండి. ఒక్కయేడు వేడిచి నోరు మూసికొని యూరకొంటాము.

వేంక—అన్నయ్యా! వాడత్రిపాది నక్షత్ర మఁట. ఇల్లాలు మాసములు వదలిపెట్టవలెను. పశువులసాలలో నైనఁ బెట్టించండి. పోవునప్పు డెక్కడయిన నొక్కటే.

వైద్యు—ఆయుర్దాయ మున్నపక్షమునఁ జంపినను జావఁడు; వెనుక నాకొక పర్యాయ మీలాగే ప్రాణముమీఁదికి వచ్చినపుడు

మావారందఱు నన్ను గ్రిందఁబడవేసికొని కూర్చున్నారు. అంతట నాప్రాణము పోయినది. నలుగురు యమదూతలు నల్లలాగులు దొడుగుకొని రోకళ్ళతో వచ్చి నన్నుఁ దీసికొని మాలకాకివలె నల్లని దేహము గలిగి యొక సింహాసనముమీఁదఁ గూర్చున్న యొకరాజున కెదుట నిలువఁబెట్టిరి. అతఁడు యమధర్మరాజు. నరకములోఁబడి యేడ్చువారి కేకలను విన్నాను. అప్పుడు యముఁడు నన్నుఁజూచి దూతలతో "ఓరీ మూర్ఖులారా! మీ రొకనిఁ దీసికొనిరమ్మని పంపిన వీనిని దీసికొనివచ్చి నారేమి!" యని చెప్పి నన్ను గ్రిందికిఁ బడఁద్రోసెను. అప్పుడు మావాండ్రు నాశరీరము దీసికొనివెళ్ళుటకు సిద్ధముగా నుండగా నే బ్రతికినాను. ఏమో యాలాగున నీతఁడును బ్రదికిన బ్రదుకవచ్చును.

రాజ—ఏమివింతలండీ! ఎవరయిన నమ్మవద్దా!

వేంక—ఆశ్చర్య మేమున్నది? ఈపిల్లవాఁడు బ్రతుకఁడండీ. రాత్రి నాకలలో యమదూతలు మట్టిలాగులు దొడుగుకొని దుడ్డుకఱ్ఱలతో వచ్చి గుమ్మములో నిలుచుండి యెవరినో రమ్మని పిలుచుచున్నారు. దూతదర్శనమైన నింక బ్రతుకుట యబద్ధము. నే ననేకపర్యాయములు చూచినాను.

అని చెప్పినంతలోన విశ్వనాథశాస్త్రులవా రీకలవరపాటంతయు విని లేచి రామచంద్రునకుఁ దటస్థమయిన యీమహాపదకు విచారించి శరభరాజుగారితో నిట్లని చెప్పెను.

విశ్వ—అయ్యా! రామచంద్రుఁడు మిక్కిలి బుద్ధిమంతుఁడు. ఆతని కీలాగున కాలము తప్పవచ్చినది. ఇన్నాళ్ళనుండియు మీరే తండ్రివలె సంరక్షణఁ జేయుచున్నారు. అతఁడు పిల్లవాఁడయినను యోగ్యుఁడు. అవతలఁ బెట్టించుట భావ్యముగాదు.

వేంక—ఏమిటయ్యా! అంత జాలిగానున్న పక్షమున మీయింటఁ బెట్టుకొండి. శ్రీరంగనీతు లెన్నియైనఁ జెప్పవచ్చును. మీయిల్లు కాకపోయినసరి.

అని పలుకుచున్న సమయమునందు శరభరాజుగారితల్లి వచ్చి వేంకటరత్నమును బిలిచి యతఁడును దానును దోడుపట్టి రామచంద్రుని మంచము పశువులపాకలోఁ బెట్టిరి. మిక్కిలి పరిశుద్ధమయిన

వాయువుగల శుభ్రమయిన చోట నుండవలసినరోగిని దీసికొనిపోయి, చుట్టును రొచ్చును దోమలు మొదలగు కీటకముల ధ్వనులును, గడు పులోఁ బ్రేగులు తెగునట్లు వమనము కలుగఁజేయు పేడకంపునుగల యాపాకలోఁ బెట్టుచుండగా శరభరాజుగారు చూచియు స్త్రీలమాట కడ్డముచెప్పలేక, స్నేహితునికొఱకు విచారించుచున్న రాజగోపాలము నూరడించుచు విశ్వనాథశాస్త్రులవారితో మాటలాడుచుండిరి. తరు వాతఁ గృష్ణవేణమ్మ రామచంద్రునియొద్దకుఁబోయి యాతనిస్థితినిజూచి విచారించి యాతనిసంగతినిబట్టి యవి నిస్త్రాణలక్షణములుగాని మరణ చిహ్నములుగావని గ్రహించి, కొంచెము చిట్టుడుకునీళ్ళు పోసినచో నది కుదురుననుకొని తనయభిప్రాయమును శరభరాజుగారితోఁ జెప్పెను. ఆయన దాని కిష్టపడగాఁ దరువాతఁ జిట్టుడుకునీళ్ళు గిద్దెడు రామచం ద్రున కామె లోపలఁబోసెను. అవిత్రాగిన నాలుగుగడియలకు రామ చంద్రుఁడు కొంచెము తెల్విఁదెచ్చుకొని యొత్తుగిలి పండుకొనెను. తక్కినరాత్రియంతయు రామచంద్రునియొద్ద రాజగోపాలము పరుండ వలెననుకొని యది తండ్రితోఁ జెప్పుచుండగా విని ముసలమ్మ యిట్లని చెప్పెను.

అన్న—ఓరీ! కుఱ్ఱవాఁడా! నీవక్కడ పడుకోకు. ఆనక జడుసు కొన్నపక్షమున దేవుళ్ళాడలేము. నీవు సావిట్లో పరుండు.

రాజ—అక్కడ పరున్నమాత్రముననే జడిసికొందునా? అంత భయములేదు.

అన్న—చెప్పినమాట వినవేమిరా? వాఁడెవరు! నీవెవరవు? నీయమ్మవంకఁజుట్టమా? అబ్బవంకఁజుట్టమా?

రాజ—నీవు వెయ్యిచెప్పినను నేనువినను. నేనిక్కడనే పడుకొ నెదను.

అని రాజగోపాలము చెప్పినమాటలకు మనసులో సణుగుకొ నుచు నామె వెళ్ళెను. ఆమిగిలిన రాత్రియంతయు వేంకటరత్నమును రాజగోపాలమును రామచంద్రునియొద్ద పశువులపాకలోఁబరుండిరి; కాని దుర్వాసనచేతఁ గొంతసేపటికి రాజగోపాల మావలకు వెళ్లెను. అదివఱకు రామచంద్రుఁడు జబ్బుపడకమునుపు రాజగోపాలముయొక్క

యుంగరమును దనవ్రేలను బెట్టుకొనెను. అది తీయకముందే రోగపీడి తుఁడగుటచే నా యుంగర మతనిచేతనే యుండెను. రామచంద్రుఁడు గొంచెము కనుమూసి నీరసముచేఁ బరున్నపుడు పంగనామములఁ బెట్టు కొన్న యొక బ్రాహ్మణుఁ డాయుంగరమును మెల్లమెల్లగా లాగుచుం డెను. రామచంద్రుఁ డులికిపడిలేచి నీరసముచేత మాటలు - తిన్నగా రానందున నక్షరములు స్పష్టముగాఁ దెలియకున్నను, హీనస్వరముతో నొకకేకవేసెను. పంచప్రాణములను స్నేహితునిమీఁదనె పెట్టుకొని యున్న గోపాల మామాటలు విని పరుగెత్తుకొనివచ్చి యేమని రామ చంద్రునడుగగా నతఁ డేదో గోపాలముయొక్క చెవిలోఁ జెప్పెను. ఆమాట నాలకించి గోపాలము మహాకోపముతో "ఏమయ్యా! వేంకట రత్నము! అతనిచేతియుంగరము నీవెందుకు లాగినావు?" అనియడి గెను. వేంకటరత్నము మిక్కిలి కోపముతో నిట్లని చెప్పెను.

వేంక—ఏమిటయ్యా! జబ్బుచేత సంధించి చావునకు సిద్ధ ముగానున్నవానిమాటలునమ్మి నన్నీలాగున ననఁదగినమాట యనరాని మాట తెలియకుండ నిందించెదవా? ఆతఁడు చెప్పను నీవు నమ్మనునా? బాగున్నది యెంతమాట.

రాజ—పంగనామములఁ బెట్టుకొన్న మనుష్యుఁడు లాగినాఁ డఁట. నీవుగాక యింకెవరు?

వేంక—ఆ! ఈమాట బాగున్నది. కనులుమూసికొని మత్తుగా నతఁడు పరున్నపుడేమో యతనికి వేంకటేశ్వర్లు వచ్చి ప్రత్యక్షమై యుంగరములాగినట్లు భ్రమకలిగినది. వేంకటేశ్వరులు నిలువుబొట్టు దైవమే కదా. ఈతని కేదో మ్రొక్కున్నది. త్వరగగా నాయుంగరము మీఁదుకట్టు. ఇది వేంకటాచలపతి మహాత్మ్యమే.

రాజగోపాల మామాటలు నమ్మి, వేంకటరత్నమునందు నిందా రోపణఁ జేసినందులకు నొచ్చుకొనుచు, రాత్రి యంతయుఁ గడపెను గాని, యాపనిఁ జేసినవాఁడు మనవేంటరత్నమే తప్ప మఱొకరు కారు. గోపాల ముంగరమును మీఁదుకట్టి జ్యోతిష్కులు వచ్చినపు డెల్ల రామచంద్రుని నక్షత్రమును జెప్పి యతని కాదినములయందు మరణ మున్నదేమో యని యడుగుచు, నిది నీచ మిది ఘనమని

యెంచక సమస్తవిధములైన యుపచారములను జేయుచుండెను. ఆహాహా! స్నేహమెట్టిదో యోచింపుఁడు. ఇది జరిగిన నాలుగుదినములకు రామచంద్రునిపినతండ్రి జగన్నాథ మమలాపురమున కేదో పని మీఁద వచ్చి వెంకటరత్నముతో మాటలాడుచుఁ, దనయన్నకుమారుఁడు శరభరాజుగారి యింట నున్నాఁ డనియుఁ, బ్రాణముమీఁదికి వచ్చిన దనియు విని యిట్లనియెను. "వేంకటరత్నముగారూ! వాఁడు మాయన్నకొడుకని చెప్పుకొనుటకు సిగ్గుగానున్నది. నియోగుల యింటఁ బుట్టి సాటివారియింటఁ బొట్టకూటికుండి మా కవమానముఁ దెచ్చినాఁడు. వీఁడు పుట్టకపోయినను బ్రతికి పోదుము." అనిచెప్పి వెళ్ళిపోవుచుండగా వేంకటరత్న మతఁడుకూడ రామచంద్రుని ప్రవర్తనాదులలోఁ దనయభిప్రాయముతో నేకీభవించినందులకు సంతసించుచు "మీపిల్లవానికి జబ్బుగానున్నది. చూచిపొండి" యని చెప్పెను. జగన్నాథముగా రామాటవిని "వానికేమి భయములేదు. వాఁడు మనవంటివారి నెందఱినో కడతేర్చికాని పోఁడు." అనిచెప్పి పశువుల సాలలోనికిఁబోయి రామచంద్రునియెదుట నిలిచెను. అతనిని జూడగానే రామచంద్రుఁడు కన్నులనుండి గిఱ్ఱున నీళ్లు తిరుగ మాటరాక, పక్కమీఁదఁ బినతండ్రిని గూర్చుండు మని సంజ్ఞఁజేసి యతఁడు కూర్చున్నపిమ్మట నాతని మెడమీఁదఁ జేతులు వేసికొని కౌఁగిలించుకొని యిట్లనియెను.

రామ—"బాబూ! వచ్చినావా! నిన్నుఁ జూడగనే మాబాబయ్యను మాయమ్మను జూచినట్లు పంచప్రాణములు లేచి వచ్చినవి. నాకు రోగము గుదిరినదాఁక నాలుగుదినములు నీవిక్కడనుండు. నిన్నుఁజూడగనే నారోగము సగము కుదిరినది." అని చెప్పిన రామచంద్రునిమాట లతని తాఁతిగుండెను ఛేదింపలేకున్నను సమీపమున నున్న వారందఱికి జాలిని బుట్టించెను. అంతట జగన్నాథ మిట్లు చెప్పెను.

జగ—"నాకుండుటకుఁ దీరుబడిలేదు. ఇంకొకమాఱు వచ్చి యుండెదను. నీకు వారే తల్లి, దండ్రి. నేను బోవుచున్నాను." అని చెప్పి వెళ్ళిపోయెను. రోగము కొంచెము తిరుగుమొగమునకు

రాగానే శరభరాజుగారు రామచంద్రుని మంచమును లోపలఁ బెట్టించిరి. రామచంద్రునకుఁ గ్రమక్రమముగా నన్నియు హితమై, నల్ల రక్తము పట్టి బలముచేర నారంభించెను. అతఁడు పూర్ణదార్ఢ్యవంతుఁడగునప్పటికి రెండుమాసము లయ్యెను. ఆరోగ్యస్నానముఁ జేసిన తరువాత రామచంద్రుఁడు యథాప్రకారముగాఁ బాఠశాలకుఁ బోయి చదువుకొన నారంభించెను. ఇప్పటికి లక్ష్మీసహస్రమును, నైషధమును ముగించి యలంకారశాస్త్రము జదువఁ దలంచి కువలయానంద మారంభించెను. కావ్యములయందేకాక వేదమునందుఁగూడఁ బరిశ్రమ సేయఁ దలంచి విశ్వనాథశాస్త్రులవారు చతుర్వేదవేత్తలు గనుక రామచంద్రుఁ డాయనదగ్గఱ నమకచమకము లారంభించెను. ఈసంగతి వేంకటరత్నమునకుఁ దెలిసి యొకనాఁడు ప్రసంగవశమున నతఁ డీప్రకారముగా మాటలాడ నారంభించెను.

వేంక—ఏమోయి! నీవు కూడ నమక చమకములు చెప్పుకొనుచున్నావా యేమి?

రామ—ఆ మొన్నవిదియనాఁ డారంభము చేసినాను.

వేంక—సరిసరి బాగుగాఁ జేసినావు. కొంచెము పెద్దవాండ్రమున్నాముగదా! మాతో నాలోచనఁ జేయఁగూడదా? మన కేమిటి వేద మేమిటి? అది బ్రాహ్మణులకుఁ జెల్లినది. మననియోగులకుఁ దగదు.

రామ—నియోగులుమాత్రము బ్రాహ్మణులుగారా! మనము వేదములు చదువుకొనఁగూడదని యెక్కడనున్నది? అందఱము బ్రాహ్మణులమే.

వేంక—నీకుఁ దెలియను దెలియదు. ఒకరు చెప్పిన వినను వినవు. పొత్తరలుపట్టి సంభావనకువెళ్ళువారు బ్రాహ్మణులు. మనము కరణాలము. బ్రాహ్మణుల మగుదుమా? కుఱ్ఱవాఁడవు. నీవిటువంటి తెలివితక్కువమాట లాడఁబోకు. మనవాండ్రు విన్న తప్పు పట్టుకొందురు.

రామ—నియోగులకు వైదికులకు వేదోక్తకర్మ సమానమే కదా. ఆచారభేదములేకాని శాస్త్రభేద మేమున్నది?

వేంక—మీసములను బెంచుకొని లౌకికవ్యవహారములు చేయుచు వ్రాఁతకోఁతలు చేతనైనవారు నియోగులు. మనకేమి మహా

రాజులము. మనయిండ్లలోఁ బురోహితులుగా నుండి ప్రొద్దున స్నానము జేసి బిళ్ళగోచులను బెట్టుకొనవలసిన వాండ్రును నిత్య కర్మలు చేయవలసిన వాండ్రును బ్రాహ్మణులు. వారి మంత్రములు మనము నేర్చుకొనఁగూడదు. ఇంతేకాక నియోగులకు స్వరము రాదు. అపస్వరము నెత్తినఁణచును.

రామ—వైదికులనియా బ్రాహ్మణుల కర్థము. వేదమును జదువు కొన్న మాత్రమున మన నియోగమునకు భంగములేదు. మీసము లెవ్వరును బెంపఁగూడదు. మనము పెంచవచ్చునని ధర్మశాస్త్రములో లేదు.

వేంక—నీదగ్గఱ నేనీసంగతిఁ జెప్పిన పక్షమున నీవు నమ్మవు. నీకు మనవాళ్ళ సాంప్రదాయములు దెలియవు. మఱియెవరినైన నడుగు. తద్దినపుమంత్రము చదువుకొనవలె నని దిక్కుమాలినబుద్ధి పుట్టిన దేమి? ఇంక దేవతార్చన మంత్రములుకూడ నేర్చుకో. మన చేతిక్రింద బ్రతుకు వైదికులకును, మనకును సామ్యమా? నీయిష్టము వింటె విను. లేకపోయిన మాను. నీక్షేమముకొఱకే చెప్పినాను.

అని బ్రాహ్మణుల కర్థము వేదాదివిద్యాభ్యాసము జేయువార నియు, నియోగులను బ్రాహ్మణు లనఁగూడదనియు, మూర్ఖమైన యభి ప్రాయముతో నున్న వేంకటరత్నముయొక్క మనస్సునకు వాదమూల మున యథార్థస్థితినిఁ దెలువలె నని రామచంద్రుఁడు ప్రయత్నము చేసినాఁడుగాని, బుద్ధిహీనులలోఁ జక్రవర్తియగు వేంకటరత్నము ముందట నితని వాదము పనికిరాదయ్యెను. ఇప్పటికిని ననేకనియో గులు తమ్మెవ్వారైన బ్రాహ్మణు లన్నప్పుడు, కరణము లననందునకుఁ గోపించి యది నిందాస్పదమనియెంచి, వారితోఁ గయ్యమునకు డీకొం దురు. అంతేకాక యాచారసంపత్తి లేని నియోగులవిషయమై మాట లాడుచు వైదికులు "వారికేమి నియోగప్రభులు. ఈమంత్రములు వారికెందుకు?" అని చెప్పుచుందురు. సాహిత్యమునకుఁ దోడు సంగీత మును, దానికిఁ దోడు వేదమును రామచంద్రుఁడు నేర్చుకొనుచుం డెను. ఇట్లుండఁ గొన్నాళ్ళకు శరభరాజుగారి రెండవకుమారుఁడగు నరసింహమునకు నక్షరాభ్యాసముఁ జేసి చదువవేసిరి. ఆదినమున గ్రామ

మునం దండజేని భోజనమునకుఁ బిలిపించిరి. నాఁడు వేంకటరత్నముగా రిసొంతమేళమే యక్కడ గానవినోదమును జరిగించినది. కనుక నాయన యానందము మితము నెఱుఁగదు. అక్షరాభ్యాసమైన వెనుక నాగ్రామ మందున్న తెనుఁగుబడి కతనిఁబంపి యలవాటయినదాఁకఁ బిల్లవాని తోఁగూడ రామచంద్రుని వెళ్ళుమని శరభరాజుగారు పంపుచువచ్చిరి. ఆగ్రామమునం దిదితప్ప వేఱుపాఠశాలలులేవు. రమారమి డెబ్బదిసంవత్సరములు వయసుగల యాబడిపంతులు పూర్వము పెద్దాపురపు సత్రమునందుఁ బద్దులు వ్రాయుటకుఁ గుదిరి, యక్కడ దొంగలెక్కలు వ్రాసినందునఁ దరుమఁబడి, పిమ్మట ముక్తేశ్వరగ్రామమునం దొకరియింట దేవతార్చనబ్రాహ్మణుఁడుగాఁ బ్రవేశించి యక్కడ నొక ముండనుంచుకొన్నందులకై వారు పొమ్మనగాఁ బిమ్మట పలివెలగ్రామము వెళ్ళి యక్కడ పరుల కుపకారము జేయుటకు వైద్యము నారంభించెను. ఆయూరిప్రజ లట్టిమహానుభావుండు వైద్యముఁ జేయుచుండగా నది వినియోగపఱచుకొనఁజాలక యెవరు నతనియొద్ద మందు పుచ్చుకొన నందున వారందఱిమీఁదఁ గోపమువచ్చి చెప్పకుండ నాగ్రామమువదలి యమలాపురమువచ్చి వృత్తులన్నిటిలో సౌఖ్యకర మయినది యుపాధ్యాయత్వమేయని బాలురను బాగుచేయుట కతఁడు బడియొక్కటి పెట్టెను. అమలాపురమునం దాబడి కరణముగారి వీధియరఁగులమీఁద నుంచఁబడెను. బడి స్థాపింపఁబడినపు డందుఁ జేరినవారు మఱిసంవత్సరమునకుఁ గూడ నాపుస్తకమే చదువుచుండిరి. చదువుచెప్పెడు దినములు తక్కువయు సెలవుదినము లెక్కువయుగ నుండెను. పిల్లలాట విడుపుడబ్బు లెన్నిపర్యాయములు తెత్తురో యన్ని సెలవులుండును గనుక సెలవుల నిర్ణయము డబ్బులనుబట్టిగాని పండుగులనుబట్టికాదు. రామచంద్రుఁ డొకనాఁడు నరసింహమును దీసికొని బడికిఁబోయెను. ఆపాఠశాల యమలోకమును, జదువవచ్చిన బాలురు నరకమనుభవింప వచ్చిన పాపకర్ములును బంతు లొకయమధర్మరాజునుగా నుండెను. రామచంద్రుఁడు నరసింహమును దీసికొనివెళ్ళి కూర్చుండగానే కొందఱు బాలురు వీఁపులమీఁదఁ జదరలు వేసికొని, కఱ్ఱపలకలను, జొన్నకలములను, దాటియాకుపుస్తకములను, గంటములను బట్టుకొని

కొందఱు గోణములను గట్టుకొనియుఁ, గొందఱు లాగులఁ దొడుగుకొనియుఁ, గొందఱు మీఁద రుమాళ్ళు వేసికొనియు బడికివచ్చి చదరలు క్రిందపఱచుకొని కూర్చుండిరి. ఏడెనిమిది చింతబరికెలను రెండుప్రక్కలఁ బెట్టుకొని యొకనున్నని బొబ్బిలిపాడుముకాయ నెడమచేత నుంచుకొని వార్ధకదశచేత రక్తమాంసహీనమగు తనశరీర మెముకలప్రోగువలెఁ జూచినవారికి భయము గలుగఁజేయుచుండఁ గేక నేదైనవిన్నపుడులికిపడి లేచుచుఁ బంతు లొక స్తంభమునకుఁ జేరగిలఁబడి యొకచిరుఁగుగోనెగుడ్డమీఁదఁ గూర్చుండి కునికిపాట్లు పడుచుండెను. కొందఱు నేలమీఁదఁ ద్రవ్వినగుంట యోనమాలను దిద్దుచుండిరి. పంతులు బాలరామాయణమునందొక శ్లోకమును జెప్పగా నది బాలురకు నోటఁబట్టనందున మహాకోపమువచ్చి యతఁడు శ్లోకములోనున్న యక్షరమున కొక దెబ్బచొప్పునఁ గొట్టి పిల్లల వీఁపుమీఁదఁ జింతాకంత యెడమైనను లేకుండ దెబ్బలతోనింపి, దానితోఁ దృప్తినొందక కొందఱిని గోడకుర్చీలు వేయించి మఱికొంద ఱాటవిడుపు డబ్బులఁ దేనందున మొట్టికాయలతోను, జెంపకాయలతోను, దొడపాశములతోను వారిని జేతనైనంతశిక్షచేసి, చెయ్యి నొప్పి వెట్టినతరువాత నెండలో నిలువఁబెట్టి, కొంతసేపు కొందఱిని నూఱుగుంజీలుదీయించి విసిగి యూరకుండెను. ఇంతలో నొక పెద్దధ్వని వారందఱకు వినఁబడెను. అపుడు నలుగురుపిల్లలొకపిల్లవానిని గాళ్ళిద్దఱును జేతులిద్దఱును బట్టి తీసికొని వచ్చుచుండిరి. ఆబాలుఁడు గాళ్ళతోఁ దన్నుచుఁ, జేతులకందిన రక్కుచు, నోటికి దొరకినవానిని గఱచుచు, మధ్యమధ్య "అమ్మో! నాయనో! చచ్చినానురో వద్దురో" యని యెలుఁగెత్తియేడ్చుచు దండములు వెట్టుచుఁ జూచినవారి కందఱకును మహావిస్మయమును గలిగించుచుండెను. అతఁడు బడికిరానందునఁ బంతులవారు పంపినపిల్ల లతనిని మోసికొనివచ్చుచుండిరి. గ్రామదేవతగుడికిఁదీసికొనిపోఁబడు మేఁకపిల్లవలెనే యాబాలుఁడు యమకింకరులవంటి యానలుగురు పిల్లలచేతఁ బంతులవారియెదుట నిలువఁబెట్టఁబడఁగా నతఁడు కోదండము దీయించుమని యాజ్ఞాపించెను. వెంటనే యానలువురు నిదివఱకే యొకదూలమునకు వేయఁబడిన జనపనారత్రాడుదగ్గఱ కతనిని దీసికొనిపోయి నరహత్యఁ జేసినవారిని నురి

స్తంభము నెక్కించునట్లు త్రాడును బట్టుకొనునట్లుచేసి, క్రింద గంటములఁ బాతిపెట్టి తాటియాకుల మంటవేసి కాళ్ళు క్రిందఁ బెట్టకుండఁ జేసిరి. ఆలోపుగాఁ బంతులవారు బెత్తమును బుచ్చుకొని చేయవలసిన పనినంతను జేసి,నరసింహావతారమువలె శాంతినొందక బడిలోనున్న బాలురనందఱిని బక్షపాతములేకుండఁ జావఁగొట్టెను. అందులో నొకపిల్లవాఁడు అయ్యా! "నేనల్లరిఁ జేయకుండఁ గూర్చున్నాను. నన్నెందుకుఁ గొట్టినారండి"యని యడుగఁగాఁ బంతులు "వెధవా! ఆనక నీవుమాత్రమల్లరిచేయవా? అప్పుడు నీకోసర మింకొకపర్యాయము పని చెఱచుకొని యెవరురాఁగలరు? అందుకని పనిలోఁబని యిప్పుడేకొట్టినాను." అని మరలగొట్టెను. ఈచిత్రవధ జరగుటచే బాలురందఱొకమారింటి మీఁదిపెంకు లెగిరిపోవునట్లు గొల్లున గోలెత్తిరి. వెయ్యేల దొంగతనము మొదలయిన క్రూరకృత్యములను జేయు మహాద్రోహులను గూడఁ జెఱసాలకంపక యీబడికిఁ బంపిన నేరములు వారెన్నఁడును జేయరు.ఈ బడికివచ్చిన తరువాత నేపిల్లవాఁడును బుస్తకముపట్టి యెఱుఁగడు కనుక పంతులవారి కావిధమైన పంచెలచా పెన్నఁడును జన్మమధ్యమున దొరకనేలేదు. ఈవిధముగానున్న యీపాఠశాల వైఖరియంతయుఁజూచి రామచంద్రుఁ డాశ్చర్యము నొందెను. నరసింహమును నోటివెంట మాటలేక నిశ్చేష్టుఁడయ్యెను. కోదండ మెక్కినయీపిల్లవాఁడును, కొంతసేపటికి దేహము తెలియక క్రిందఁబడగాఁ జప్పున పంతులు చల్లనినీరుతెచ్చి మొగమునఁగొట్టి, చెవులుమూసి, మంచితీర్థము దాహమిచ్చి చావఁగొట్టి చెవులుమూసెనను సామెతను సార్థకముచేసెను. తలిదండ్రుల కీసంగతిఁ దెలియవద్దని పంతులవా రధికారమంతయును మాని బాలుని బ్రతిమలాడ నారంభించిరి. ఆపిల్లవానిని శిక్షించునప్పటి కోపముకంటెఁ బదిరెట్లెక్కువగా నున్న యీముసలిబ్రాహ్మణునితొందర చూచితీరవలెను. చెప్పనలవికాదు, పంతులుగారికిఁ బొగాకును బండ్లును, మజ్జిగదాహమును దెచ్చిపెట్టు బాలురందఱు దెబ్బలుతక్కువతినుచు నాయన దయకుఁ బాత్రులగుదురు. రామచంద్రుఁ డింటికివెళ్ళిన తరువాత మన నరసింహము నీపాఠశాలకంపుటవలన నుపయోగము లేదని చెప్పెనుగాని శరభరాజుగా రామాటను వినుపించుకొనలేదు.

ఈదారుణమైన శిక్షలఁజూచి నరసింహము బడికి వెళ్ళవలసినప్పుడు కడుపునొప్పి వచ్చినదని చెప్పి బడిమానుచు, నాలాగునఁ జేయుటకు వీలులేనపుడు చద్దియన్నముతిని బడికిపోదు నని చెప్పి యెక్కడికో పోయి, యీసంగతి తెలిసిన పక్షమున తమవారు గోపింతురని యింటి కిరాక, యన్నవస్త్రములులేక యెండలపాలై తిరుగుచుఁ, దల్లిదండ్రులు వెదకునపు డేదొడ్డిలోనో తోఁటలోనో కనఁబడుచుఁ, దనప్రాణమునకుఁ గూడ భయముకల్గునేమో యని తలిదండ్రులకుఁ దోఁచునట్లు నడచు చుండెను. ఒకానొక దినమున రామచంద్రుఁడు పంతులవారితో నిట్లు ప్రశంసించెను.

రామ—అయ్యా! పంతులుగారూ! మీరీలాగునఁ గొట్టిన పక్ష మున పిల్లలు రారండి. పిల్లలమీఁద నింతకంటెఁ గొంచెము దయగా నుండవలెను.

పంతు—నాకంటెఁ బిల్లలమీఁద నింకాదయగా నెవ్వరుండఁగల రయ్యా? నేనెప్పుడైనఁ గొంచెము బెత్తముతో బెదరించి యొక ముక్క చెప్పుతానుగాని గట్టిగాఁ గొట్టను. అయినను "దండం దశ గుణం భవేత్" అని శాస్త్రమున్నది. ఎంతకొడితే యంతమంచిది. దెబ్బ దేవేంద్రలోకము.

రామ—అంతచేటు కొట్టఁగూడదు. చక్కగాబోధించి పాఠ ములు చెప్పవలయును.

పం—ఏమిబోధించ నండి? ఉత్త బండముండాకొడుకులు. ఎన్నిపర్యాయములు చెప్పినను ముక్కరాదు. మాచిన్నతనములో మేము చదువుకొన్న సంగతులు కథలు విన్నపక్షమున మీరేమందురో, పంతులుపేరు చెప్పిన గడగడవణఁకి లోపలికిఁ బారిపోయేవారము. నేను గొట్టేదెబ్బ లొకదెబ్బలా?

రామ—మానరసింహ మేమయినఁ జదువుకొనుచున్నాఁడా?

పంతు—నరసింహమునకేమి? మహారాజు. అతనికిఁ జదువెం దుకు? పిల్లవాఁడు మిక్కిలి బుద్ధిమంతుఁడు. ఆటవిడుపుడబ్బు లెప్పటి వప్పుడిచ్చివేయును. ఎన్నఁడు నాలస్యముసేయఁడు.

రామ—అతనికి నాలుగునెలల క్రిందట నక్షరాభ్యాసమయినది కదా? ఇప్పటి కోనమాలయిన రాలేదేమి?

పంతు—తొందరేమిటి చదువు రాకపోతే మిగిలిపోయిన దేమిటి? అన్నమునకు లోపమా? వస్త్రమునకు లోపమా? ఎవ్వఁడో కూడుగుడ్డలేని నిర్భాగ్యునకుఁ గాని హాయిగా జరగువానికిఁ జదు వెందుకు?

రామ—చదు వందఱికిని గావలయును. విద్యలేనివాఁ డెంత ద్రవ్యవంతుఁడైనను గౌరవింపఁబడఁడు. విద్యవంటి దొకటిలేదు.

విద్యావిహీనులగు మూర్ఖులు విద్యాభ్యాసమువలని మహోప యోగము లెఱుఁగక భాగ్యవంతులు చదువుకొన నక్కఱలేదనియు, నుద్యోగములఁ జేయఁదలఁచినవారే చదువుకొనవలె ననియుఁ జెప్పు చుందురు. ఆబడికిఁ బోవుటవలన నరసింహమున కభివృద్ధి కనఁబడ నందున రామచంద్రుఁ డింటివద్ద కూడఁ దగుశ్రద్ధతోఁ బాఠములను జెప్పుచుండెను.

ఐదవ ప్రకరణము.

ఈప్రకారముగ రామచంద్రుఁడు శరభరాజుగారి జ్యేష్ఠ కుమారునకు సహాధ్యాయుఁడై రెండవకుమారునకు గురువై యంద ఱకును దలలో నాలుకవలె మెలఁగుచుండెను. శరభరాజుగారి కుమార్తెయగు పార్వతి కిప్పటికిఁ దొమ్మిది సంవత్సరములు దాఁటి పదవ యేఁడు ప్రవేశించెను. వివాహము చేయవలయు నని శరభరాజుగారు సంబంధముల నిమిత్తము వెదకుచుండిరి కాని తగినసంబంధము దొరక దయ్యెను. అదివఱకు వచ్చిన సంబంధములలోఁ బిల్లవానికి భూస్వా స్త్యము ద్రవ్యసంపత్తియుఁ గలిగియున్నయెడల విద్యాగంధము లేదు. విద్యగలవారికి ద్రవ్యము లేదు. శరభరాజుగారి తల్లికి విద్య లేకపోయి నను ద్రవ్యవంతున కీయవలెనని యున్నది. కృష్ణవేణమ్మకు విద్యాధన

సంపత్తులు రెండును గలవాఁడే కావలెననియున్నది. శరభరాజుగారి యాలోచనయు రాజగోపాలముయొక్క యాలోచనయు నీవిధముగా లేదు. ద్రవ్యవంతుఁడు గాకున్నను విద్యయు సౌందర్యమును గలవాని కీయవలెనని వారి కభిప్రాయమున్నట్లు వా రప్పుడప్పుడు మాటలాడు చున్న మాటల్లన్నుబట్టి కృష్ణవేణమ్మ దెలిసికొనెను. రాజగోపాలము పార్వతి కింటివద్ద చదువుఁజెప్పుచుండుటచేత నానాఁటికి బాలిక చదువను వ్రాయను నేర్చి శుక్లపక్షచంద్రునివలె వృద్ధినొందుచున్నందున విద్యావిశారదుఁడగువానికిచ్చి పెండ్లిచేయుట యావశ్యక మయ్యెను. ఇట్లుండ రామచంద్రుఁ డొకనాఁడు రాజగోపాలముతోఁ గూడ సాయంకాలమున దేవాలయమునుండి యింటికివచ్చుచుండగా నొక బ్రాహ్మణుఁడు కనఁబడి రామచంద్రునిజూచి “నాయనా రామచంద్రుఁడవు నీవేనా?” యని యడిగెను.

రామ—అవును నేనే. ఏమండీ మీదేయూరు?

బ్రాహ్మ—మాది రాజవోలు. మీరింక నిక్కడనేయున్నారా?

రామ—(భయముతో) ఆలాగనుచున్నారేమి? రాజవోలులో మామామయ్య పిల్లలు బాగున్నారా?

బ్రాహ్మ—ఇంకను నీకుఁ దెలియదా? మీ మేనమామగారు మొన్నరాత్రి తెల్లవాఱుజామునఁ బరలోకాంతరగతు లయినారు. ఆ దుఃఖముఁ బట్టఁజాలక మీమేనత్తకూడ నూతిలో దిగినదికాని వెంటనే దగ్గఱనున్నవారు దిగి యామెను దీసినారు. ఆకస్మిక మరణమగుటచేత నెక్కడ నేమేమియాస్తి యున్నదో చెప్పలేదు. మరిడిజాడ్యము వచ్చి పోయెను.

రాజ—అయ్యో! మేనమామగారే; మొన్న మధ్యాహ్నము రాజవోలునుండి వచ్చినరాజు మీమామను జూచి వచ్చినానని చెప్ప లేదఁటోయి రామచంద్రుఁడు!

బ్రాహ్మ—రాత్రి పాముగఱచి చచ్చిపోయినాఁడు. అన్నట్లు మఱచిపోయినాను మరిడిజాడ్యము వచ్చినదండో.

రామచంద్రుఁ డామాట వినగానే నేలఁ జదికిలఁబడి మాటరాక చెప్పరాని దుఃఖముతో వాపోవుచుండెను.

రాజ—మీపేరేమండీ? మీకాపురము రాజవోలేనా?

బ్రాహ్మ—నాపేరు కర్రా రామయ్య. ఇందులో మీ కనుమాన మెందుకు? మాది రాజవోలే కాపురము. ... దాఁక దగ్గఱనుండి వచ్చినాను. నేను మ... మీరాత్రి వెళ్ళవలెను. అని చెప్పి వెంటనే వెళ్ళిపోయెను.

నడచుటకైన సత్త్వము లేకున్న రామచంద్రుని చేయి బట్టుకొని మధ్యమధ్య నూరడించుచు రాజగోపాల మింటికిఁ దీసికొనిపోయి తలిదండ్రుల కావార్త నెఱింగించెను. వారందఱుఁగూడ రామచంద్రు నిస్థితికి విచారించిరి. రామచంద్రుఁడు సొమ్మసిల్లి మీఁద బోర్లఁబండుకొని కంటికి నేలకు నేకధారగా నేడ్చుచు మధ్యమధ్య మేనమామ గుణములను రాజగోపాలమునకు శరభరాజుగారికి నీప్రకారముగాఁ జెప్పుచువచ్చెను. "అయ్యా! నాచిన్నతనమునందే మాతండ్రి సనిపోయెను. ఆయన పోయినతరువాత మాపినతండ్రి నాయాంవదాస్తిఁ దన స్వాధీనముజేసికొని యింటికిఁ దాళమువేసి మాతల్లిని నన్ను లేవఁగొట్టెను. అప్పటినుండియు మామేనమామ దనకుమారునివలెనే నన్నాదరించుచు నాతల్లిని నన్ను సంరక్షించెను. ఆయన నే నడిగినదెల్ల నిచ్చి మాతండ్రి పోయినలోపము లేకుండఁ జేసెను. మాతల్లి యింతలోఁ జనిపోయినది. మంచివాఁడగుటచే మామామకు ఋణముకూడ హెచ్చినందున నాయనకు భారము కలుగఁజేయఁగూడదని నేనిటు వచ్చినాను. నాకర్మ మెప్పుడు నీలాగుననే యున్నది. తల్లిని దండ్రిని జిన్నతనమునందే దిగమ్రింగినందుకు నాక్షేమము గోరు బంధువుఁడు మా మేనమామ యొక్కఁడే యనుకొన్నాను. అతనికి నాకుఁగూడ ఋణము నేఁటితోఁ దీరిపోయినది." అని చెప్పి యేడ్చుచుండగా శరభరాజుగారు రామచంద్రునితో "నాయనా! నీవిప్పుడు రాజవోలు వెళ్ళవలెనా? అలాగైనపక్షమున రేపుదయమున మనుష్యుని సహాయమిచ్చి పంపుతాను వెళ్ళవచ్చును." అని చెప్పగానే రామచంద్రుఁడు వెళ్ళుట కిష్టపడెను. ఇంతలో వేంకటరత్నము వచ్చి సంగతి యంతయు విని మైలవాఁడవు చావడిలోఁ గూర్చున్నావేమని యతనిని గూకలువేసి యావల గూర్చుండఁ బెట్టెను. అప్పుడు శరభరాజుగారితల్లి వచ్చి మైలవార్త

వినఁగానే స్నానముఁజేయవలెను గనుక రెండుబిందెల చల్లనినీరు దెచ్చి దుఃఖభారముచేత శరీరమెఱుఁగక యున్న రామచంద్రునిమీఁదఁ బోసి స్నానము చేయించెను. భోజనముఁజేయుమని యింటనున్న వారందఱు బలవంతపెట్టినందున పళ్ళెరికనుక వాకిట విస్తరివేయించుకొని కొంచెము మెంగిలిపడి యతఁడు లేచిపోయెను.

తెల్లవాఱినదాఁకఁ గంటిమీఁద నొక్కమాఱయినను గునుకు లేక విలపించుచు రామచంద్రుఁడు గోడికుయ్యగానే రాజగోపాల మును లేపి తనకు మనుష్యుఁ డక్కఱలేదనియుఁ దాను మార్గమం తయు నెఱుఁగుదుననియుఁ జెప్పి యతనియొద్ద కొంచెము లెక్కపుచ్చు కొని దొడ్డవరమువెళ్ళి మధ్యాహ్న మక్కడ భోజనముచేసి కొంచెము చల్లఁబడిన తరువాత గోదావరిని దాఁటుటకు వెళ్లెను. అప్పుడు గోదా వరి జ్యేష్ఠమాసమగుటచే విస్తారభాగ మెండిపోయి తాను ధవళేశ్వ రము దగ్గఱ నీప్రకారముగనే పాయలయితినని తెలియఁజేయుటకో యనునట్లు చిన్న చిన్న చీలికలయ్యెను. కాలము మాఱిపోయి నప్పుడు గొప్పవారికైనఁ దిప్పలుగలుగుట సత్యమని తెలుపుటకుఁ గాఁబోలు నడుమ నిసుకతిప్పలుగలవు. ఈపాయ లన్నిటి యందును జివరపాయ మిక్కిలి వెడల్పు గలదై యున్నదికాని తక్కినవన్నియుఁ బేరునకు మా త్రము నీరుగల్గి మనుష్యులు చులకనగా నడచి పోవుటకుఁ బాటిరే వులు పడియుండెను. మెత్తనిమనస్సు గలవారి నేమన్నను నీప్రకార ముగనే నాటునని తెలియఁజేయుటకో యనున ట్లడుగులు వేయగానే దించుకొనిపోవుచున్న యిసుకతిప్పలనుండి మూటలు దలమీఁదఁ బెట్టుకొని పాటిరేవుల దాఁటి చివరపాయ దాఁటవలెనని రేవుపడవ నెక్కుట కనేకమార్గస్థులు పోవుచుండిరి. వారితోఁ గూడ రామచం ద్రుఁడు పోవుచుఁ బూర్వకాలమునందు పలుదలు వచ్చి యిద్దరద్దరి నీరు దాసినపుడు దేరిచూడనైనఁజాలని బాలకులుగూడ నేఁడు సునా. యాసముగ దాఁటుచున్న యా మహానదియొక్క శుష్కస్థితినిజూచి తనతండ్రిగారు సజీవులగునపుడు దన్నతిగౌరవముతో నాదరించినవా రును, దనతో మాటలాడుట కనర్హమైనవారును నేఁడు తన్నవమాన పఱచుచున్నందునఁ దన దీనావస్థ జ్ఞాపకమువచ్చి కొంచెము విచారించి

యూరకుండెను. ఆవచ్చిన జనులలో ముక్తేశ్వరగ్రామవాస్తవ్యుఁడగు నొక బ్రాహ్మణుఁడుండెను. ఆతఁడు లక్షాధికారియని చుట్టుప్రక్కల నున్న యాజను లందఱుఁ జెప్పిరి కాని యతఁడు కట్టుకొన్న జేభరా పంచెను, మీఁదనున్న మాసిన చిఱఁగుల యుత్తరీయముఁ జేతిలో నున్న పెద్దమూటను జూచి రామచంద్రుఁడు, భిక్షాధికారిగ నుండఁదగిన యామహాలోభియొక్క సంపద కాశ్చర్యపడెను. మూట దెచ్చిపెట్టుట కొక్క చాకలినైన నతఁడు దెచ్చుకొన లేదు. వారందఱు నీటి యొడ్డుననుండగా నింతలోఁ బడవ యద్దరినుండి రాగాఁ బడవవాండ్ర దిఘఱు కచ్చుట గుట్టవేయఁబడి యున్న చింతపండు కంట్లములను బడవ పడిచెక్కవఱకును మునుఁగునట్లు వేసిరి. పడవ పూటము కాగానే తెఱచాపఁ ద్రొక్కి పడవవాండ్రు దానిని నడపఁ జొచ్చిరి. పడవ నడచినకొలఁది దానితోఁ గదలి నడచి వచ్చుచున్న ట్లున్న గట్టుమీఁది వృక్షములును లంకలో మేసి గోదావరియందు నీరు ద్రాగుచున్న పశువులును లంకలయందుఁ గాఁపులు వెట్టిన పుచ్చ, దోస, గుమ్మడి మొదలగు పచ్చనిపాదులును, “అత్యుచ్ఛ్రయఃపతనహేతు” వనునీతిని దెలియఁజేయుటకో యన మొదట నుత్తుంగముగా లేచి తుదకు పడిపోవుచున్న కెరటములును నదిమీఁదనుండి వచ్చుచున్న మలయ మారుతమును రామచంద్రునిదుఃఖమును గొంత పోఁగొట్టెను. తప్పత్రాగి స్మారకముఁ దెలియకుండనున్న యాముగ్గురు పడవవాండ్రలో నొకఁడు గూర్చుండి కునుకుపాట్లుపడుచుఁ జుక్కానిఁ బట్టుచుండెను. తక్కిన యిద్దఱును బడవలో మర్యాదగలస్త్రీలు గూర్చున్నను, సందేహము లేక నోట నుచ్చరింపరాని బండబూతులు గల కీర్తనలను బాడుచుండిరి. కొంతదూరము పడవ నడవగానే సరంగు డబ్బులను బుచ్చుకొనుటకు వచ్చెను. పాప మొకకాఁపువానిదగ్గఱ మొదట నాల్గుడబ్బులను బుచ్చుకొనుటకు నొప్పుకొని సగమునదిని దాఁటినతరువాత నాఱుడబ్బులను బుచ్చుకొందు ననియు, నట్లియ్యని యెడల మధ్యనొక తిప్పమీఁద దిగుమనియు నతఁడు బాధపెట్ట నారంభించెను. ఆతని దగ్గఱ సొమ్ముపుచ్చుకొని సరంగు రెండవవాని దగ్గఱకుఁ బోయి యడిగెను. ఆతఁడు, “నేను రేవుదగ్గఱ పడవ యజమానుని కిచ్చినాను. అతఁడు

నీతోఁ జెప్పలేదా?" అని యడుగగానే సరంగు కోపముతో "నాకీసంగతి పనికిరాదు. డబ్బులియ్యఁగలిగిన నియ్యి లేనిచో దిగిపో." అని చెప్పి మొదట పడవయజమానుఁడు డబ్బులు పుచ్చుకొన్న సంగతిఁ దా నెఱిఁగియుఁ దిరిగి సొమ్ముపుచ్చుకొనెను. ఇట్లు పడిచెక్కవఱకును బూట మైన పడవ దైవవశముచేత సుడిగాలికి వశమయ్యెను. రామచంద్రుఁడు దనకు దాహమగుటచే ముక్తేశ్వర గ్రామనివాసుని దగ్గఱనున్న చెంబొకమారడిగెను. అతఁడు మహాకోపముతో "మైలవాఁడవు. నీకు బ్రాహ్మణులము చెంబేలాగున నియ్యఁగలము." అని చెప్పెను. తరువాత నెండబాధచే రామచంద్రుఁ డాబ్రాహ్మణుని యొద్ద కూర్చుండుటకు రాగా నతఁడు కోపముతో "ముట్టుకొంటావు కళ్ళు కనపడవూ! యెవరనుకొన్నావు." అని కోపపడి వానిని లేవఁ గొట్టెను. అప్పుడు సుడిగాలితో గాలిదుమారము వచ్చి భూమ్యాకాశమధ్యమంతయు నొకయిసుకతెరతో నింపి పడవ కపాయమును గలుగఁజేయునట్లు చేసెను. ఆసమయ మిట్లుండెను.

మ. నటదుత్తుంగతరంగసంఘు మలరన్ • బాత్రోఘుమై; రంగము
ద్భట గోదావరి గాఁగ; భూగగనమ•ధ్యవ్యాప్తధూళివ్రజం
బట నేపథ్యము గాఁగ; రౌద్రరసదృ•శ్యగ్రంథ మాడించెదుర్
బటుఝంఝానిలసూత్రధారుఁడు మహా•పాండిత్య మేపారగన్.

కెరటములు మహోత్తుంగముగ లేచి పడవ పగులునట్లు కొట్టుచుండెను. దోనె యిటునటు నొరుగుచుఁ గొంచెము కొంచెము నీరువోసికొన నారంభించెను. పడవలో స్త్రీలు, బాలురు, వృద్ధులు, నల్లకల్లోలముగా ధ్వనిఁ జేయుచు సరంగును దెఱచాప దింపుమని ప్రార్థించిరి కాని యతఁడు భయము లేదనియుఁ ద్వరగా దింపుదుననియుఁ జెప్పెను. ఒక పర్యాయము నదికి వంగివంగి నమస్కారము చేయుచున్నదో యనునట్లు దోనె మిక్కిలి యొరుగఁగా నందఱును బెద్దపెట్టున గోలపెట్టి యేడ్చిరి. పడవమునుఁగక మానదని యందఱకును దోఁచెను. ఆసమయమందుఁ దల్లులను గౌఁగిలించుకొనియేడ్చు బిడ్డలును, బిడ్డలనుజూచి యేడ్చు తల్లులును, బడవవాండ్రను గట్టిగాఁ దిట్టి కొట్టఁబోవువారును, నారాయణ నారాయణ యని ధ్యానము చేయువారును, గంగాస్త

వమునఁ బఠించువారును, గొబ్బరికాయలు, పసుపు, కుంకుమ, చీరెలు, గంగకు సమర్పించువారును దేవతలకు మ్రొక్కువారును జేయుధ్వనులు ప్రతిధ్వను లిచ్చుచుండెను. ఆసమయమందు ముక్తేశ్వరబ్రాహ్మణుఁడు రామచంద్రుని యొద్దకు వచ్చి యతని కేమైనఁ గొంచెమీఁత వచ్చునేమోయని యడిగెను. రామచంద్రుఁ డూరకుండెనుగాని యతని శాంతమును మనస్స్థిమితమునుజూచి యీఁతవచ్చునని యూహించి యాబ్రాహ్మణుఁడు రామచంద్రునిగడ్డమును, గాళ్ళను, జేతులును బట్టుకొని తనప్రాణము నెట్లయిన రక్షింపుమని బ్రతిమలాడ నారంభించెను. ఇప్పటికి దోనె దాదాపుగా నొడ్డున కేఁబదిగజములదూరములో నుండెను. పడవ మునుఁగుటకు సిద్ధముగా నుండినపుడు రామచంద్రుఁడు జందెము మెడకుఁజుట్టి నడుమునకు బట్ట గట్టిగాఁగట్టి ముందుగా నదిలోనికి దుమికి పడవలోనున్న యిద్దఱుపిల్లలను దనమీఁద నెక్కించుకొని యీఁది యొడ్డునదించెను. అదిచూచి యందఱును "మమురక్షింపుము మమురక్షింపు" మని వేఁడుకొనిరి. ఈలోపుగా నొకపెద్దగాలి రాగాఁ బడవ తలక్రిందై మునిఁగిపోయెను. త్వరగాదింపుదునని వాగ్దానము చేసిన సరంగు తనమాటదప్పకుండ వారిని ద్వరగా గంగలోదించెను. ముక్తేశ్వరబ్రాహ్మణుఁడు రెండుమునుఁగులుమునిఁగి నాలుగుగ్రుక్కలు నీళ్ళుత్రాగి మూఁడవమాఱు తేలినతోడనే, పిల్లలనుదింపి తిరిగి యెవరికైన సహాయముఁజేయుటకుఁ బడవదగ్గఱకు వచ్చుచున్న రామచంద్రుని గొంతు గట్టిగాఁబట్టుకొనెను. రామచంద్రుఁడు వదులుమని ప్రార్థించెను గాని వదులుమనుకొలఁది మఱింతగట్టిగా బ్రాహ్మణుఁడు పట్టుకొన నారంభించెను. రామచంద్రుఁడును బ్రాహ్మణుఁడునుగూడఁ జచ్చిపోవునట్టి సమయము వచ్చినట్లు కనఁబడెనుగాని రామచంద్రుఁ డుపాయశాలి గనుక బ్రాహ్మణుఁ డెంతకును వదులనప్పుడు వానినిగట్టిగాఁ గఱచెను. తోడనే బ్రాహ్మణుఁడు పట్టువదిలెను. రామచంద్రుఁడు భూతదయాళుఁడు కాఁబట్టి యాబ్రాహ్మణునియందు మహాదయగల్గి వెనుకకువచ్చి రెండుమూడుతన్నులతో నొడ్డునకుఁ బంపెను. పిమ్మట రామచంద్రుఁడు బ్రాహ్మణుని గట్టున కెత్తుకొనిపోయి నీరుత్రాగుటచే నెత్తుగా నుబ్బియున్నపొట్టమీఁద నడుగువేసి త్రొక్కి నీటిని వెలికిఁదీసి వానిని బ్రతి

కించెను. ఇంతలో నొకపడవవచ్చి యాజనులను రక్షించుటకుఁ బ్రయత్నముచేసెనుగాని సగముకంటె నెక్కువజను లాదుర్దినమునందు మృతి నొందిరి. రామచంద్రుఁడు సహాయ మియ్యనియెడల ముక్తేశ్వరబ్రాహ్మణుఁడు పడవవచ్చునప్పటికి స్వర్గంబునఁ బొంతకాపైయుండును. అంతట బ్రాహ్మణుఁడు రామచంద్రునితో "అయ్యా! మీఋణము నేనెన్నటి కైనను దీర్పలేను. నాయాపదాస్తిని మీకిచ్చినను మీఋణముదీరదు. మీకుఁ దగినబహుమాన మేదైన నియ్యవలెనని యున్నది. మీరు నాతోఁగూడ ముక్తేశ్వరము దయచేయవలెను. నాప్రార్థన మంగీకరింప వలసినది." అనిచెప్పగా రామచంద్రుఁడు "సరిసరి యీమాత్రపుఁబనికి బహుమాన మీయవలెనా? నాచేతనైన సహాయమును నేను జేసి నాను. మీ రేమియు నియ్యనక్కఱలేదు. దయమాత్రముంచండి తమరు పెద్దలు" అని ప్రత్యుత్తరము చెప్పి యొక్కతృణమైనను బుచ్చుకొన కయే రామచంద్రుఁడు రాజవోలునకుఁబోయెను. ఆబ్రాహ్మణుఁడుగూడ శివకోడుగ్రామమును జేరెను. రామచంద్రుఁడు రాజవోలువెళ్లినప్పటికి సాయంకాలమైనందున మేనమామకుమారుఁడు వీధియరఁగుమీఁదఁ గూర్చుండెను. ఆపిల్లవానిని జూడగానే రామచంద్రుఁడు 'నాయనా! ఎంతకష్టమువచ్చిన' దని యతనిని గౌఁగిలించుకొని యేడువనారంభించెను. ఈతఁ డెందు కేడ్చుచున్నాఁడో తెలియకుండఁ గుఱ్ఱవాఁడుకూడఁ బెద్దపెట్టున నేడువసాగెను. ఇద్దఱును లోపలికిఁ బోగానే వారినిజూచి మహావిపత్తు తటస్థమైనదనుకొని మేనత్తగూడ నేడువ నారంభించెను. చుట్టుప్రక్కల నున్న మనుష్యులందఱును జేరి "యేమి యేమి?" యని యడిగిరికాని వారు ప్రత్యుత్తరమును జెప్పకయే వెక్కివెక్కి యొకరి సంగతి నొక రెఱుఁగకుండ వారందఱును దుఃఖపడుచుండిరి. ఆవినోదమును జూడవచ్చినవారును, గష్టమేమో కలిగినదని యూరడింపవచ్చిన వారును సంగతిఁ దెలిసికొనవలెననువారును గుమిగూడి యింటిచుట్టు ను జేరిరికాని యొకరికిని దుఃఖకారణమేమో తెలియదయ్యెను. అప్పుడు రామచంద్రునివలెనే యున్న యొకనలువదియేండ్లబ్రాహ్మణుఁడు గుంపు గూడినజనుల నందఱిని జేతులతోఁద్రోసికొని యతిత్వరితముగా వచ్చి గుండెబాఁదుకొనుచు "ఏమి నాయనా! ఏమి? నాయనా" యని

రోజుచు లోనికి వెళ్ళెను. అతనిఁ జూచి రామచంద్రుఁడు మిక్కిలి యాశ్చర్యపడి నోటివెంట మాటరాక నిశ్చేష్టుఁడై తెలివి దెచ్చుకొని లేచి యావచ్చిన మనుష్యుని కౌఁగిలించుకొని "మామయ్యా! నీవు బ్రతికియున్నావా? ఎవరో దుర్మార్గులు నీవు సచ్చిపోయినావని చెప్పినారు. అందుకు నేనిక్కడకు వచ్చినాను." అని చెప్పిన యావిపరీతవృత్తాంతము నంతను మేనమామ విని యెవరో విరోధు లాపనిఁ జేసినారని నిశ్చయించి యింటనందఱిని నూరకుండుఁడని చెప్పి తరువాత రామచంద్రుఁడును దానును గష్టసుఖములఁ జెప్పుకొనుచుండిరి. మేనల్లుఁడు మేనమామతోఁ దాను రాజవోలునుండి బయలుదేరి వెళ్ళినది మొదలుకొని యానాఁటివఱకు జరిగిన యావద్వృత్తాంతమును బూసగ్రుచ్చినట్లు చెప్పగా మేనమామయు, శోభనాచలము మొదలైనవారి చరిత్ర విన్నపు డాశ్చర్యమును, గష్టములు విన్నప్పుడు విచారమును, గష్టనివారణమగునపుడు సంతోషమును గనఁబఱచుచు, శరభరాజుగారి యుదారగుణముల స్తోత్రము చేయుచు, రామచంద్రునితో మాటాడుచుండెను. అతఁ డక్కడ నొకవారము దినము లుండెను. ఆలోపుగా నాగ్రామనివాసుఁ డొకఁడు మంత్రిప్రగడ వేంకటరత్నమునకుఁ దమపిల్ల నియ్యవలెనని యాతని గుణాదులనుగూర్చి రామచంద్రు నడుగఁగా నతఁడు వేంకటరత్నముయొక్క దుర్గుణాదులను గుఱించి తనకుఁ దెలిసినంతమట్టుకు నిజము చెప్పెనుగాని కల్లలాడి యిల్లునిలుపు మను శాస్త్రము నతఁ డనుసరింపలేదు. వారముదినము లక్కడ నిలిచినతరువాత మేనమామదగ్గఱ సెలవుదీసికొని ప్రయాణమై సుఖముగా రామచంద్రుఁ డమలాపురము జేరి యక్కడివా రందఱితో నీఘోరమయిన వృత్తాంతమును జెప్పి వారందఱి నాశ్చర్యమగ్నులఁ జేసెను. రాజవోలులో రామచంద్రుఁడు వేంకటరత్నముయొక్క వివాహమును గుఱించి మాటలాడినమాట లతనికి నేలాగుననో తెలిసినందున రామచంద్రుఁడు తనకుఁ జేసిన మహాపకారమునకు మిక్కిలి కోపించి యతఁడొకనాఁడు రామచంద్రునితో నిట్లు మాటాడ నారంభించెను.

వేంక—ఏమోయి! రాజవోలు విశేషములు. మీమామగారు బాగున్నారా?

రామ—ఆఁ బాగున్నారు. విశేషము లేమియు లేవు.

వేంక—రాజవోలులో నాకు వివాహవిషయమై సహాయము నీవు చక్కఁగాఁ జేసినావు.

రామ—నేను జేసిన దేమున్నది. వారునన్ను వచ్చియడిగినారు.

వేంక—అడిగితే నన్నుగుఱించి నీవేమిచెప్పినావు? నీకు నా మీఁదనున్న కసియంతయుఁ దీర్చుకొన్నావు కాఁబోలును.

రామ—నాకు మీమీఁదఁ గసియేమున్నది? నాపెద్దలను మీరుచంపినారా మీపెద్దలను నేనుజంపినానా? నాకు మీమీఁదఁ గోపముండుటకు నేనెంతవాఁడను?

వేంక—ఎంతవాఁడవు గాకేమి? ఎంతవాఁడవు గాకుండ మా యమలాపురమువచ్చినావు? నీవు పొట్టకూటికి మాయింటియొద్ద నున్నను నీకున్నగీర్వాణ మెవరికిని లేదు. నీకుఁ గన్నులు నెత్తికివచ్చి నవి. నీముందఱ మేమెంతవాళ్ళము? పీటలమీఁదిపెండ్లి చెడఁగొట్టి యేమిబావుకొన్నావు? నీకు సిగ్గుబిడియములు లేవేమి?

రామ—అయ్యా! తమకంతకోప మెందుకు? నాకుఁ దోఁచిన యభిప్రాయమును నేను దైవముఖమునుజూచి నిశ్చయముగాఁ జెప్పి నాను.

వేంక—నీకు నాసంగతి యేమి తెలుసును? నేను ముండనుంచు కొంటే నీకేమి? నాయంతవాఁడను నేను నీయంతవాఁడవు నీవు. ఒకరి దగ్గఱ నాప్రచారము నీవెందు కెత్తవలెను? నీవు మంచివాఁడవా యేమిటి? గురివెందగింజ తనక్రిందినలు పెఱుఁగదఁట. నీయిష్టమువచ్చి నట్లు ప్రేలుటకు నే నెవరనుకొన్నావు? పెండ్లివచ్చినప్పుడు వేయి యబద్ధములాడియైన నొకకొంప నిలువఁబెట్టవలెనన్నమాట యయినను నీవు వినలేదు. నీచదు వెందుకు తగులఁబెట్టనా? ఒకరు పచ్చగానున్న పక్షమున నీవింత యోర్వలేవేమి? ఆహాహా! ఎంతబుద్ధిమంతుఁడవయ్యా! సత్రములో రాళ్ళువేయునట్టి మచ్చులాగున నున్నది.

రామ—నేను మీయందుఁగల మొగమోటచేత నబద్ధము చెప్పిన పక్షమున నాప్రాణమున కుసూరుమని యాపిల్ల యేడ్చును. నూతేండ్లు బ్రతుకవలసిన బ్రతుకు.

వేంక—సత్యవాదివి నీవు బయలుదేరినావు. భూలోక హరిశ్చంద్రుఁడవు. తిన్నయింటివాసములు లెక్క వెట్టుటలోఁ దెలివిగలవాఁడవు. తల్లిపాలుత్రాగి రొమ్ముగుద్దినాఁడన్న సామ్యము నీదగ్గఱనె నిజమైనది. ఇందుకే నియోగపువానిని జేరఁదీయఁగూడదని శాస్త్రము చెప్పినవాఁడు వెఱ్ఱివాఁడా!

అని యిట్లు వేంకటరత్నము తానుగూడ శరభరాజుగారియింటఁ బొట్టకూటికిఁ జేరినవాఁడే యనుమాట మఱచిపోయి రామచంద్రుఁడు దనయింటనే యుండినట్లును, వానిని దానే సంరక్షించుచున్నట్లును దలఁచి తలవాఁచిపోవునట్లు వానిని జీవాట్లుపెట్టి మాటలతోఁ దనవాదమును ముగింపక చేతులుకూడఁ గలపుటకు సిద్ధముగానుండెను. కాని రామచంద్రుని యదృష్టము బాగుండి యింతలో లోపలినుండి వచ్చి శరభరాజుగారు వేంకటరత్నమును రామచంద్రుని గేకలువేసి వారి వివాద నివారింపఁజేసిరి. రామచంద్రుని సత్యవాద మతనిని మహాపదల పాలుచేసెను. ఒకనాఁడు వేంకటరత్నము మనస్సులో నేదో తలంచుకొని రెండువ్రేళ్ళుచాచి యిందులో నొకవ్రేలు పట్టుకొమ్మని నరసింహమునడిగెను. అతఁడు రెంటిలోఁ బొడుగువ్రేలు పట్టుకొనగా నది యతనిమనస్సులోనున్న యభిప్రాయమునకు సరిపడనందునను, నశుభసూచకముగా నున్నందునను వేంకటరత్నము కోపమువచ్చి "శకునపక్షివిధవా! ఎప్పుడింతే; చవటచేతులపెద్దమ్మ" యని టంగున నొకమొట్టికాయ మొట్టెను. దానితోఁ గుఱ్ఱవాఁడు గెవ్వున గుక్కదిరుగ కుంక నేడ్వఁగా లోపలనుండి కృష్ణవేణమ్మగారువచ్చి యెవరుకొట్టినారని యడుగఁగా రామచంద్రుఁడు సంగతియంతయుఁ జెప్పెను. కృష్ణవేణమ్మ వేంకటరత్నమును గొంచెము చీవాట్లు పెట్టెను. ఇట్లొకదాని కంటె నొకటి బలమైన కారణములచే వేంకటరత్నమునకును రామచంద్రునకును మనస్పర్థ హెచ్చగుటచేత వేంకటరత్నము దనకసిదీర్చుకొనుటకు రామచంద్రుఁడు చదువుకొనుచున్నప్పుడతని కేదైన పనిఁ జెప్పి యతఁడు సేయుటకు వీలులేదనగానే యావార్త శరభరాజుగారితోను వానితల్లితోను జెప్పి "తిండికి సిద్ధముగా నుండునుగాని పనివల్లగాదు. మాయింటనున్నవారికి మాకంటె నెక్కువరాజసము." అని చెప్పుచుఁ

దనచేతనైన యిబ్బందులఁ బెట్టుచుండెను. దేవుఁడు వరమిచ్చినను బూజారివరమియ్యఁడన్నట్లు శరభరాజుగారికి దయయున్నను వేంకటరత్నమునకుఁ గటాక్షములేకుండుట యొక పెద్ద చిక్కుగానే యుండెను. ఒకనాఁడు రాత్రి భోజనములయినతరువాత శరభరాజుగారు లోపల చావడిలోఁ బచారుసేయుచుండగా రామచంద్రుఁడు దీపమువెలుఁగునఁ జదువుకొనుచుండెను. అప్పుడు వేంకటరత్నము రామచంద్రుని మెల్లగాఁబిలిచి యిట్లనిచెప్పెను.

వేంక—అబ్బాయి! ఆమధ్య నిన్ను నేననినమాటలు మనస్సులో నుంచుకొనవద్దుసుమీ! నామనస్సులోఁ గల్మషములేదు. అప్పటికప్పుడు గోపమువచ్చినప్పుడు పిచ్చిముండాకొడుకువలె నాలుగు కేకలు వేయడమే కాని దీర్ఘక్రోధ ముంచుకొనను. మనమందఱము గూడి యొకయింట నుండువారము. ఈవేళ నాలుగనుకొన్నను రేపు తిరిగి కలిసేవాళ్ళము మనమే. నన్ను నీవన్నను నిన్ను నేనన్న నదిలెక్కలోనిదికాదు. నేను బయి కీలాగున కోపముతో గనఁబడుటేకాని నీవిషయమైన సంగతి నేదయిన శరభరాజుగారితోఁ బ్రసంగించవలసినపుడు నేనెంతకట్టుదిట్టముగఁ జెప్పుచుందునో పరమాత్మునకుఁ దెలియును.

రామ—చిత్తము. మీదయ యున్నపక్షమున నాకేకొఱంతయు నుండదు. నేను మిమ్ము నందఱను నమ్ముకొన్నవాఁడనే కనుక నా భారమే మీది.

వేంక—ఒకపర్యాయము వీధిలోనికిరా. అని వీధిలోనికిఁ దీసికొనివెళ్లి, సూర్యనారాయణగారూ! దయచేయండి—

అని యతఁడు పిలువగానే తెల్లని తలపాగాను బెట్టుకొని నిలువుటంగీ దొడిగికొని మంచిజరీపంచెఁ గట్టి, చేతిలో నొకవెండిపొన్ను వేసిన కఱ్ఱఁ బట్టుకొని యున్న యొక బ్రాహ్మణుఁడు వచ్చెను. అతనిని జూచి రామచంద్రుఁడు "తివాసీపట్టుకొనిరానా?" యని యడిగెనుగాని వేంకటరత్నమును బ్రాహ్మణుఁడును, వద్దనిచెప్పగా వారందఱు వీధియరుఁగుమీఁద మూలఁ గూర్చుండిరి.

వేంక—రామచంద్రుఁడూ! నీ వొక్కసహాయముఁ జేయవలయును. ఈయన దేశిరాజు సూర్యనారాయణగారు. వీరు దేశపాండ్యా

లు, కోటిపల్లి కాపురము. తాతముత్తాతలనాఁటినుండియు శ్రీవిజయ నగర మహారాజుగారిదగ్గఱ పెద్దయుద్యోగములను జేయుచున్నవారే. వారిది నూలుపుట్లభూమి. వెనుకటిసంవత్సర దుర్భిక్షమునకు వీరు చేసిన యన్నదాన మింతింతయని చెప్పనలవికాదు. మూఁడేండ్లు జనులు గుటుంబములతో వచ్చి వీరిగ్రామములోఁ గాపురమున్నారు. నీవు వినియుందువు జగత్ప్రసిద్ధులు.

రామ—నేనెన్నఁడు నెఱుఁగను. మహానుభావులు మీరు.

సూర్య—అవి యన్నియునెందుకు? ఆదినములు వేఱు. ఆకథలు వేఱు. చావలేక యీలాగున బ్రతుకుచున్నాము. ఈస్థితి యీవేషము వేఱు.

వేంక—అందుచే నప్పులు విస్తారముకాగా భూములు తాకట్టులోనున్నవి. ఇంటనున్న జవాహిరీయంతయు విక్రయించి వీరు కాలక్షేపముఁ జేయుచున్నారు. అయితే యానగలను గోటిపల్లిలోను జుట్టుపట్లనుమాత్ర మమ్మరు. పూవులమ్మినచోటనే కట్టె లమ్మవలసివచ్చెను. ఆ నగలను మాగ్రామము దెచ్చి యమ్ముచుందురు.

రామ—నేనిప్పు డేసహాయముఁ జేయవలెను? పాపము నాకు విచారముగనే యున్నది.

వేంక—మఱేమి గొప్పసహాయముగాదు. నీయందుఁ గోమట్లకు మహాగౌరవము కలదు. నీవమ్మినపక్షమున మోసము చేయరు. నీకు బంగారమునాణెము తెలుసును. ఈవస్తువులు నీవమ్మిపెట్టి యతనిమర్యాదఁగాపాడవలెను.

రామ—ఈమాత్రపుఁబని కింతమనవి కావలెనా? నాచేతనైన దానిలో మీకుఁ దగినంత సహాయముఁ జేయఁగలవాఁడను.

సూర్య—అయ్యో! ఇది రెండవవానికిఁ దెలియనియ్యవద్దు. నాకు సిగ్గుగానున్నది. అందుచేతనే యీవస్తువుల నంతదూరమునుండి యింతదూరము తెచ్చి యమ్ముచున్నాను. అక్కడ ధర రాకపోలేదు.

రామ—మీరు చెప్పిన తరువాత నెవరికైనఁ దెలియనిత్తునా? నాకు బంగారునాణెము చక్కఁగాఁ దెలియదు.

వేంక—తెలిసినంత మట్టుకు చాలు. రాజగోపాలమునకైనఁ దెలియనీయకు. ఇవిగో వస్తువులు. కంటె నూఱురూపాయిలధర. ఉంగర మేఁబదిరూపాయిలు. ఈయన దిరిగి రేపురాత్రి మనదగ్గఱకు వచ్చి యీసొమ్ముఁ బుచ్చుకొందురు. రేపు పగలు వీనిని విక్రయించు.

రామ—ఆయన రాత్రి రావడ మెందుకు? పగలు రారాదూ?

వేంక—పగలు వచ్చినపక్షమున శరభరాజుగారు బలవంతపెట్టి భోజనమునకు రమ్మనుమని నిష్ఠురము లాడఁగలరు. ఎందుకు? రాత్రియే మంచిది.

ఈసంభాషణ ముగిసిన తరువాత సూర్యనారాయణగారు వెళ్ళిపోయిరి. రామచంద్రుఁ డావస్తువులను రాత్రి జాగ్రత్తపెట్టి మఱునాఁ డుదయమునఁ గోమట్లకుఁ జూపించి వారుచెప్పిన ధరప్రకారముగా రెండువస్తువులను నూటయేఁబదిరూపాయిల కొకబ్రాహ్మణునకు విక్రయించి యాసొమ్ము మరునాఁడు రాత్రి సూర్యనారాయణ రాగా నతని చేతి కిచ్చెను. ఆపని యైనతరువాత వేంకటరత్నము రామచంద్రుని బిలిచి "నాయనా! ఇంకొకపనియున్నది. గంటము నాకు నొక్కపర్యాయము పుచ్చుకొనుము. పెద్దాపురమునుండి జగన్నాథరాజుగారు వచ్చి నారు. ఆయనతోఁగూడ మా మేనల్లుఁడు వచ్చినాఁడు. అతని కక్కడ ముప్పదిరూపాయిలు పని. వాఁడొక్కమారు నాకు మోముఁ జూపించి తిరిగి కనఁబడలేదు. ఒక్కయుత్తరము వ్రాసిపంపెదను. నీవు వ్రాసిపెట్టవలెను. అనగానే రామచంద్రుఁడు గంటమును దాటియాకును బుచ్చుకొని సిద్ధముగా నుండగా వేంకటరత్న మీప్రకారముగ వ్రాయించెను. "నీవు నాకీవేళ నొక్కమాఱు మొగముఁ జూపించి తిరిగి లోపలికి వెళ్ళినావు. నీతో మాట్లాడవలెనని యున్నది. నీకు వీలెప్పుడో తెలియఁజేసినపక్షమున నేను దప్పకవచ్చెదను. నీతోమాట్లాడకుండ నే నుండలేను." ఆయుత్తరము వ్రాసి రామచంద్రుఁడు "వ్రాలుచెయ్యండి వేంకటరత్నముగారు." అని యడుగఁగా "వ్రాలెందుకు? ఈమాత్రపుఁ జీటిముక్కకు వ్రాలును బైపేరునుగూడఁ గావలెనా" అని చెప్పి చీటిని బుచ్చుకొనెను. ఇదియైన నాల్గుదినములకు నరసింహాము పుట్టినదినము వచ్చెను. అతఁ డాశ్వయుజబహుళ త్రయోదశినాఁడు జన్మించినందున

నాదినము పిల్లవాని నభ్యంగనముఁ జేయించి గ్రామమున నున్న నలుగురు నియోగులను శరభరాజుగారు భోజనమునకుఁ బిలిచిరి. మధ్యాహ్నము నరసింహమునకు సంపెంగనూనెతోఁ గృష్ణవేణమ్మ తలదువ్వి బంగారుకుప్పెలుగల నల్లపట్టుజడబొందుతో జడవేసి జడమీఁదఁ జిన్న చేమంతిపువ్వును, దానికిఁ బైభాగమున నడినెత్తిమీఁద మొగిలిరేకును నమర్చి, మొగమునఁ జక్కని యగరు చుక్కను బెట్టి రావిరేక వేసి పచ్చని పట్టుచొక్కా తొడిగి దానిమీఁద జందెమువలె వరహాలపేరు వేసి మెడలో మిరియాల పేరును, జంద్రహారములును వేసి దాని మీఁద బంగారు కడ్డీకంటె పెట్టి కుడిచేతిమీఁద బంగారపు బుజబొందుకట్టి రెండుదండలమీఁద వంకీలుపెట్టి, చెవులకు వజ్రపుఁబోగులు వేసిన తమ్మంట్లనుంచి కుడిచేతియైదు వేళ్ళకు బటువులుంచి మణికట్టుదగ్గఱనుంచిన బంగారుకడ్డీమురుగులును, మురిడీగొలుసులును, ధగధగలాడుచుండ నెఱ్ఱపట్టులాగుదొడిగి బంగారపుబిళ్ళలమొలత్రాడు లాగుమీఁదికిఁ దీసి కాళ్ళకు వెండియందెలును, గజ్జెలును, గడియములును గేలించి మెడకుఁ దెల్లచారలుగల యెఱ్ఱపట్టురుమాలు ముడివేసి శృంగారించి కుమారుని బడికిఁ బంపెను. పిల్లవాని మీఁద వైచిన వెండి బంగారము లతనికంటె బరువుగానున్నందున వస్తువులను మోయలేక వగర్చుచుఁ బుస్తకములు మోయలేనందున జాకలివాఁడు వెనుక పుస్తకములఁ దెచ్చుచుండెను. తమలపాకులవంటి చెక్కిళ్ళును, దాంబూలము వేయ నక్కఱలేకయే దొండపండువలె నెఱ్ఱగానున్న క్రిందిపెదవియుఁ, బూర్ణచంద్రసమానమైన గుండ్రనిముఖమున కందమునొసంగఁ గాలియందియలు ఘల్లుఘల్లుమని యఱయ దుర్మార్గుల కనులు కుట్టునట్లును, విరోధుల కసూయకలుగునట్లును, బిడ్డలులేనిస్త్రీలు మెచ్చుటపడునట్లును, ముద్దుల మూటగట్టుచు బాలుఁడు బడికిఁబోయెను. బడిలోనెన్నఁడును జదువు లేదుకనుక పంతులవారు గాఢముగా గుఱ్ఱుపట్టి నిద్రపోవుచున్నందున బిల్లలందఱును, దాహమున కనియు, నింకఁ గొన్నిపనులకును నానాముఖములై పారిపోయిరి. నరసింహముగూడ నొకమూలకుఁ బోగా నెవరో యొకబ్రాహ్మణుఁడు చేతిలో నొకపటిక బెల్లపుగెడ్డయు, నొకపంచదారచిలుకయు, నాలుగుచక్కెరకేళిపండ్లును బట్టుకొని నర

సింహమును రక్షుమని చేతితో సంజ్ఞచేసెను. ఎఱకొఱకుఁబోయిన చేఁపవలెనే నరసింహముగూడ నాబ్రాహ్మణునియొద్దకుఁ బోయి యతఁడు పెట్టిన పంచదారచిలుకను దినుచుండగా నాబ్రాహ్మణుఁ డతనినెత్తుకొని ముద్దాడి తనయింటికిఁ దీసికొనిపోయెను. పాపము ముద్దుచేత వదల లేకయే కాఁబోలు బిల్లవానిని బ్రాహ్మణుఁడు వదలనేలేదు. అతనితోఁ గూడ వెళ్ళిన చాకలివాఁడు నరసింహము పుట్టినదినముగనుక శరభరాజుగారు బహుమతిగానిచ్చిన నాలుగుడబ్బులతోఁ గల్లునీళ్ళుత్రాగి బాలకుని సంగతి స్మరణకురాక యెక్కడనో దొర్లుచుండెను. పిల్లవాఁ డెంత సేపటికి నింటికిరాలేదని కృష్ణవేణమ్మ విచారించుచుండగాఁ జాకలివాఁ డక్కడికివచ్చెను. నరసింహ మెక్కడనున్నాడురా యని చాకలివాని నామె యడుగఁగా వాఁ డేదో కొంపమునిఁగినదనుకొని "నేనిందాఁకఁ దీసికొనివచ్చి యింటిదగ్గఱ దిగఁబెట్టినానండి" యని చెప్పెను. కాని వానిమాటయందు నమ్మకముచాలక శరభరాజుగారితో నీసంగతిఁ గృష్ణవేణమ్మ చెప్పెను. ఆమాట వినగానే యింటనందఱుఁ గలవరపడ నారంభించిరి. నగలు శరీరమునిండ నుండుటచేత నెవరో గొంతుఁబిసికి చంపి నగలను దీసికొనిరని కృష్ణవేణమ్మ యేడ్చుచుండెను. శరభరాజుగారు కదలుటకుఁ గాళ్ళాడక దిగులుమొగముతో నుండిరి. శరభరాజుగారితల్లి కృష్ణవేణమ్మను నగలుపెట్టి పిల్లవానిని బడికిఁ బంపినందుకుఁ దిట్టసాగెను. వేంకటరత్న మొకప్రక్కకును జాకలివాఁ డింకొకప్రక్కకును, నిరుగు పొరుగువారందఱుఁ దలొకప్రక్కకునుబోయి సందులు, గొందులుఁ, బాడుదొడ్లుఁ, బ్రాతయిండ్లు, బోడిగోడలుఁ, దోఁటలు మొదలయినరహస్యస్థలములన్నియు వెదకిరికాని యెందును బాలుఁ డగుపడలేదు. నగలు పోయిననుసరే జీవముతో మన కుమారుఁడు గనఁబడినఁజాలునని తల్లి యూరడించుటకు వచ్చిన స్త్రీలతోఁ జెప్పిచెప్పి విలపించుచుండెను. రాజగోపాలమును రామచంద్రుఁడును గూడ నమలాపురమంతయు వెదకిరికాని పిల్లవాఁడు కనఁబడలేదు. తుద కారాత్రి జామయినతరువాత రామచంద్రున కొక్క యీడిగవాఁడగుపడి నాలుగుగడియల ప్రొద్దువేళఁ దాను దాటిచెట్టునెక్కి కల్లుదీసికొనుచుండగా నొక నగల పిల్లవానిని, మఱియిద్దఱుమనుష్యులను దాటితోఁటలోఁ జూచినానని

చెప్పి పోయెను. ఆతోఁటలోపలికి రామచంద్రుఁ డొక్కఁడునుబోయి నాలుగుమూలలు వెదకి తుదకొకముండ్లకంచెదగ్గఱ నోటిలో గుడ్డలు గ్రుక్కఁబడియున్నందున మాటరాక దిగంబరియైనిలిచిన యొకబాల కునిజూచి చీఁకటిచేత మొదట తాటిమొక్కయేమో యనుకొని సందేహ నివారణార్థము దగ్గఱకుఁబోయి చూచి పిల్లవాఁడె యని తెలిసికొని "నరసింహము" అని పిలిచెను. మాటలాడుటకు వీలులేక యతఁడు గన్నీళ్ళతోఁ బ్రత్యుత్తరమిచ్చి యెత్తుకొమ్మని చేతులఁజాచెను. రామచంద్రుఁడు నరసింహము నెత్తుకొని నోటిలో గుడ్డలుదీసివేసి నగ లింత పనిఁ జేసినవిగదా యని పిల్లవానిస్థితికిఁ గొంచెము కన్నీళ్ళుదెచ్చుకొని దొరకినందున సంతోషించుచు నింటికిఁ దీసికొనిపోయెను. పిల్లవాఁడు కొంతదూరమున నుండగానే యీసంగతి తెలిసి యింట నందఱువచ్చి పిల్లవానినెత్తుకొని ముద్దాడిరి. కృష్ణవేణమ్మయుఁ దొట్రుపాటుతోవచ్చి బాలునిజూచి దుఃఖము పొరలిపొరలి రాఁగా నెత్తుకొని, కంటఁబడి సుఖముగానున్నందుకు మహాసంతోషముతో లోపలికిఁ దీసికొనిపోయి కొంచెమన్నము దిగఁదుడిచివైచి గుప్పెడుమిరపకాయలను లోపల నున్న వారందఱు గొంతులు బ్రద్దలగులాగున దగ్గునట్లు ప్రొయిలోఁ బోసి పిల్లవానిని జరగినసంగతినడుగుచు మధ్యమధ్య నేడ్చుచు వచ్చిన స్త్రీలకు వానిని జూపుచుండెను. తరువాత మగవా రందఱుఁ గాగడాలు వేయించుకొని యాతాటితోఁటకుఁబోయిరి కాని దొంగవాఁడును బుద్ధిమంతుఁడు గనుక పొరపాటుచేనైన నొక్కనగనైన దిగఁబెట్టకుండ నన్నిటిని దీసికొనిపోయెను గాని నరసింహముయొక్క చొక్కాను, లాగును, రుమాలును విడిచిపోయెను. ఆ తొందరలో దొంగలు తమచేతి తెల్లరుమాలుకూడ విడిచిపోయిరి. అది రామచంద్రునికంటఁబడఁగా నతఁ డదిరిపడి శోధించిచూచి యొకకొంగున జీడితోవేసిన పేరుయొక్క పొడియక్షరములు చా. జ. యని చదివి యాపే రెవరిదో యెఱుఁగక యందఱును త్వరితముగా నింటికివచ్చిరి. ఆమఱునాఁడు నరకచతుర్దశియు దానితరువాత దీపావళియునైయుండెను. నగలు దొరకక పిల్లవాఁడుమాత్రమే దొరకినందుకు శరభరాజుగారి తల్లికి విచారముగానున్నందున నాసంవత్సరము పండుగఁ జెయ్యవద్దని

చెప్పినదికాని శరభరాజుగారును గృష్ణవేణమ్మయుఁ బిల్లవాఁడు దొరకుటయే చాలునని మునుపటికంటెఁ బండుగ ఘనముగాఁ జేసికొనుటకుఁ బూనిరి. వారందఱుఁ దమకుమారుని వెదకి తీసికొనివచ్చినందులకు రామచంద్రున కనేకవందనములఁ జేసి వేయివిధముల వానిని స్తోత్రముఁ జేసి యతనిఋణముఁ దీర్చుకొనలేమని చెప్పిరి. నరకచతుర్దశినాఁడు తెల్లవాఱుజామున నే లేచి యెంతమందికిఁ దల లంటిన నంతపుణ్యము గనుక తన స్నేహితులను బంధువులను బిలిచి శరభరాజుగారు కొందఱికిని గోపాలము కొందఱికిని స్వయముగాఁ దలల నంటిరి. కొందఱికి మంగళ్ళచేతఁ దల లంటింపించిరి. అభ్యంగన సమయమందు శరభరాజుగారికిఁ బార్వతి మంగళహారతిఁ బట్టగా నాయన పాతికరూపాయిలు పళ్లెములో వేసిరి. రామచంద్రుఁడును, రాజగోపాలమును బాణసంచు కాల్చి దొడ్డినంతను వెలిఁగించిరి. ఆమఱునాఁడు దీపావళియమావాస్య యయ్యెను. అమావాస్య యింక నొకనెలకు వచ్చుననగాఁ బనిపాటలను మానుకొని గంధకమును సురేకారముఁ గొని బొగ్గు తెచ్చి పాళ్లు వేసి టపాకాయలను దక్కిన యితరబాణసంచును గట్టువారును, మందులను మండిగలలోఁ బోసి నూరువారును, మందు కూరువారును, దాము గట్టినవస్తువులు చక్కఁగాఁ గాలునో లేదో యని పట్టపగలు చీఁకటిగదిలోనికిఁ బోయి తలుపులు మూసి యావస్తువుల నక్కడ గాల్చి వాని సార మెఱుఁగువారును, దప్పుపాళ్ళు పడుటచేఁ బాడైన మందులను గుఱించి వగచువారును జెలరేగియుండిరి. పట్టణమందుఁ బ్రతిగృహమున గంధకపువాసన గొట్టుచుండెను. అమావాస్యనాఁ డుదయమునఁ గొంచెము మబ్బు వేసినందున వర్తకు లందఱికిఁ దమసొమ్ము నమ్ముకొనుటకు వీలుండదని గుండెలలో ఱాయివడిన ట్లుండుటయే కాక బాలురందఱును సంతోషభంగమగు నేమోయని మేఘునిదిట్టుచుండిరి. కాని కొంతసేపటికి వర్తకులపాలిటియదృష్టదేవతయో యనునట్లు ఫెళ్ళుమని యెండ రాగా వర్తకులు దుకాణములను దెఱచి సరకు లమ్మ నారంభించిరి. భాగ్యవంతులు దమ బిడ్డలకు విస్తారధనము వ్యయపఱచి వస్తువులను గొనిపెట్టుచుండుటఁ జూచి బీదల బిడ్డలు దమ తలిదండ్రుల బాధపెట్టగా వారు బిడ్డలకుఁ దగినయుత్సాహము దీర్పలేకపోయినందులకు విచారిం

చుచు స్వల్పముగాఁ గొనియిచ్చుచుండిరి. గొప్పయుద్యోగస్థుల యనుగ్రహము సంపాదింపవలెనని చిన్నయుద్యోగస్థులు దమపిల్లలకు లేక పోయినను బహుమతులపేరుపెట్టి వారి యిండ్లకుఁ బెద్దపెద్ద బాణసంచు బుట్టలను బంపుచుండిరి. అంతకంటె మహాభిమానముగల పౌరుషవంతులు తమరు సేవించుచున్న ప్రత్యక్షదేవతలగు వేశ్యకాంత లేమను కొందురో యనియు మంచివస్తువులఁ బంపనియెడల మఱునాఁడు వారి మొగ మెట్లుచూతు మనియుఁ దలంచి పదిమందిలో నగుబాటు రాకుండఁ బరువు నిలువఁబెట్టుకొనుటకు ధనము లేకున్నను ఋణముఁ జేసియో, యింటనున్న వస్తువులను దెగనమ్మియో బాణసంచుకొని యొక రసికుని కంటె నొక రసికుఁ డెక్కువగా నుండవలెనని వర్తకులయొగ్గఱ బదులు పుచ్చుకొని పెద్దపెద్దబుట్టలను వారియిండ్ల కంపిరి. తాటిచిదుగులను సంపాదించి కాల్చి పొడుముచేసి గుడ్డలువేసి తాటికమ్మచీరి యందులో నీగుడ్డపెట్టి పొట్లములుగాఁజుట్టి కట్టి పైఁ బేడఁబూసి బాలు రెండఁబెట్టు కొనుచుండిరి. వృద్ధులగువారు దాటియాకులయీనెలఁదీసి చిత్రముగాఁ గత్తిరించి యడ్డముగా నొకయాకును నిలువుగా నొకయాకునువేసి గుమ్మడిపండ్లఁగట్టి వ్రేలాడఁదీయుచుండిరి. పురుషు లందఱుఁ దమతమ గుమ్మముల ముందఱ నరఁటిచెట్లు తెగఁగొట్టించియు బొప్పాయిచెట్లు నఱికించియుఁ బాతించి దానికి వెదురుకఱ్ఱముక్కలను దిగఁగొట్టించి వాని మీఁదఁ బ్రమిదలను రాగిడిమట్టిగురుజులను బెట్టించి యంతతోఁ దృప్తి నొందక రెండువీథియరఁగుల క్రిందను గడలను బాతించి వానికడ్డముగ వెదురుకఱ్ఱలను నాలుగైదంతస్తులుగఁ గట్టించి వానిమీఁదఁ గుమ్మరి వాండ్రు దెచ్చియిచ్చిన క్రొత్తప్రమిదలను బెట్టించుచుండిరి. అప్పుడు సాయంకాలముకాఁగా నారాత్రి పెట్టఁబడుదీపములకాంతి ముందు తన కాంతి వెలవెలఁబోవునను సిగ్గుచేతనోయన సూర్యుఁడపరసముద్రముఁ బ్రవేశించెను. స్త్రీలందఱును మడిగట్టుకొని దీపములుపెట్టిరి. ఆకాశ మండలముననున్న నక్షత్రములెల్ల భూమండలమునఁ బ్రతిఫలించు చున్నట్లు దీపములు గోట్లకొలఁది వీథుల కిరుప్రక్కలను వెలయుచుఁ దమమధ్యమున సువర్ణభూషణములతోనున్న స్త్రీలయవయవముల కపూర్వమైన లావణ్యము గలిగించుచుఁ బట్టపగటియందువలె సమస్త వస్తు

వులను గాన్పింపఁజేయుచు సొగసుమిగిలి యుండెను. మహారాష్ట్ర దేశ వర్తకులు దమకొట్లనలంకరించి పళ్ళెములయందు వెండిబంగారు నాణెములనుంచి ధనపూజఁ జేయుచుండ బ్రాహ్మణోత్తములు పూజఁ జేయించి సంభావనల గ్రహించి బొజ్జల నాడించుకొనుచు నిండ్లకుఁ బోవుచుండిరి. ఈదీపికాసమూహమునకు వెఱచి యంధకార మంతయు వాని వెనుక శరణార్థము దాఁగియున్నదన్నట్లు శ్రీనీడ దీపముల వెనుక నుండెను. ఎక్కడఁజూచిన దీపముల వెలుతురు నెక్కడఁ జూచిన రంగు రంగుల మహతాబుల కాంతియు నెచ్చోటఁగాంచిన నానందమును నేచ్ఛాయఁగనుగొన్న మహాధ్వనియు గ్రామమున నిండి యుండెను. బాలకులు గాల్చుట కసమర్థులగుటచే నగ్నిబాణములు వెదురుకఱ్ఱలకుఁ గట్టించి కాల్పించు తండ్రులును, జమత్కారముగాఁగాల్చు చిన్నబిడ్డలనుజూచి సంతోషించు తల్లులును, వస్తువు లయిపోయినవని రోదనముఁ జేయు బాలకులును, భార్యలయొద్దను, దమకుంచిన వేశ్యకాంతలయొద్దను దమ చమత్కారమంతయుఁ జూపఁదలఁచి చిత్రవిచిత్రముగా నగ్నిబాణములఁ గాల్చి వారిమెప్పు నొందుచున్న మహారసికులును, మార్గమునఁ బోవుచున్న జనుల కాళ్ళనడుమఁ దూటాలను సిసింద్రీలను వేసి వారు తత్తరపడి పరుగెత్తుచుండఁజూచి యానందించుకొంటెవాండ్రును, సంభావనలకుఁ బోయివచ్చుచు దూరమందెక్కడనో కాలుచున్న యగ్నిబాణములఁ జూచి, తమయొద్దకు వచ్చుచున్నవని పరుగెత్తిపిరికిబ్రాహ్మణులును, జిన్నబట్టలఁ గట్టుకొని దుప్పటులఁ గప్పుకొని వినోదము జూడవచ్చిన శృంగారపురుషులును నడివీధులయందు ధూర్తులగ్నిబాణములఁ గాల్చుటచేతఁ దమగృహములు పరశురామప్రీతి యగునని భయపడి కేకలు వేయు నార్తజనంబును, జనుల కుపకారముఁ జేయఁదలంచి చేతులయందు నవనీతముంచుకొని శరీరములఁగాల్చుకొనువారికిచ్చునట్టి పుణ్యాజనులును, గ్రామమందంతటను బిక్కటిలియుండిరి. ఊరున కుత్తరపు దిక్కుననున్న మందబయలుమీఁదికిఁ బోయి, మహావీరులందఱు నొకరి దేహములనొకరు తగులఁబెట్టుకొనుటకు రెండుకక్షలయిరి. మెడనుగట్టుకొన్నసంచిలోనుండి తూటాలనుదీసి కత్తితోఁబొరనుదెగఁగోసి, జానకి త్రాటనున్న నిప్పుతోనంటించి రెండుచేతులను రెంటినుంచుకొని నోట

నొకటి పెట్టుకొని చిత్రవిచిత్రముగాఁ ద్రిప్పుచుఁ గూర్చుండియు, వంగియుఁ, జేతనైనకసరతులఁ జేయుచు వానిని గొందఱు కాల్చు చుండిరి. తోలుచేతులు దొడిగికొని లాగులను గట్టుకొని, తలలకు టోపీలు దాల్చి, తమకెన్నఁ డపకారము చేయక యాదినమునమాత్ర మెదుటికక్షలోనిల్చిన జనులమీఁద వెలగకాయలు, గారకాయలుఁ, దూటాలును, విసరి వారిదేహములను గాల్చుచు వారు తమమీఁద వైచినవానిని మరల నంది పుచ్చుకొని యుపయోగించుచు, మధ్య మధ్య నంటుకొన్న సంచులను దెగఁగొట్టి పారవైచుచు, దేహము లను గాల్చుకొన్న తమమిత్రుల నిండ్లకుఁ బంపుచుఁ దమదగ్గఱ సరకు ముగిసినవెనుక స్నేహితులవద్ద పుచ్చుకొనుచుఁ, జంకలక్రిందనున్న పొట్టికఱ్ఱలతో నెదుటివారు ప్రయోగించిన వానినాఁపు చేసికొనుచు, మీఁదికి బాణము వచ్చునపుడు పరుగెత్తుచుఁ గోయుటకు వ్యవధిచా లక తూటాలను నోటితో గీలుచుఁ, జూచుటకువచ్చిన జనసమూహ మును బరుగెత్తించుచుఁ గొందఱు వినోదసముద్రమగ్నులయిరి. ఆ సమయమునం దాభూమి కేవలమహాగ్నిహోత్రమయమై నిప్పులుగ్రక్కు మనుష్యులతోఁగూడి యాగ్నేయాది మహాస్త్రసమేతమగు రామరా వణ మహాభారత యుద్ధభూమివలెఁ దేజోవంతమై యతిభయంకరమై ప్రజ్వరిల్లుచుండెను. అప్పుడు రామచంద్రుఁడును, వేంకటరత్నమును, రాజగోపాలమును, జూచుటకువచ్చి దూరముగా నిలుచుండిరి. కాని యొకగారకాయ మహావేగముతో రాజగోపాలముమీఁదికి వచ్చెను. అదిచూచి రామచంద్రుఁడు దనప్రాణమునకు వెఱవక స్నేహితునిమీఁ దికి వచ్చుచున్న యాకాయ కెదురుగాఁబోయి చేతికఱ్ఱతో దానిని గొట్టెను. అది వెంటనే పగుల రామచంద్రుని శరీరమునిండ నగ్ని హోత్రపుముద్దలు పడెను. వెంటనే బట్ట యంటుకొన్నందున రామచం ద్రుఁడు పరుగెత్తగా గాలితగిలి మఱికొంచె మంటుకొనెను. అప్పుడు రాజగోపాల మతనినాఁపి చేతితో నలిపివైచెనుగాని శరీరమం దక్క డక్కడ కాలెను. వేంకటరత్నము మంచియుద్దేశముచేతనే త్వరగా బాధ నివారణ కావలెనని కొంచెము నీళ్లు మీఁదఁబోసెను. అంతట బాధ పోవుటకుబదులుగాఁ గాలినచోట వెంటనే పొక్కులెక్కి ద్విగుణ

మయ్యెను. తరువాత నారందఱు నింటికిఁబోగా శరభరాజుగారు నవ నీతమును దెప్పించి శరీరమంతటఁ గాలినచోట్ల పట్టించి వారి నా ఘోర సమయమునందు నిశ్చయముగా వీధులయందుఁ ద్రిప్పిన పడుచుఁదనపు గర్వమును నిందించుచుఁ దనకుమారుని రక్షించినరామచంద్రుని ధైర్య సాహసాదుల కాశ్చర్యపడెను. రామచంద్రునిశరీరమున బాధ నెలనాఁటికిఁ గుదిరెను.

ఆఱవ ప్రకరణము.

పార్వతి వివాహవిషయమై శరభరాజుగారు బెంగపెట్టుకొనిరి. పిల్లకు దాదాపు పదిసంవత్సరములు వెళ్ళవచ్చినను దగినసంబంధ మెక్కడను దొరకకపోవుటయేకాక, యింట నొకరి యభిప్రాయముతో నొకరి యభిప్రాయ మేకీభవించుట లేదు. భాగ్యవంతులగు నియోగులందఱుఁ దమ కుమారులు గురూపులై, విద్యావిహీనులై యేవిషయమునందును బార్వతితోఁ బోలకున్నను రెండువేలరూపాయిలు, వెయ్యిన్నూట పదార్లు కట్న మిచ్చినఁగాని, శరభరాజుగారి పిల్లను జేసికొనమని జెప్పుచుండిరి. సత్సంప్రదాయమునఁబుట్టి ప్రస్తుతము కొంచెము నీరసస్థితిలో నున్న నియోగులు, శరభరాజుగారితో వియ్య మందవలెననుకొన్నను దమస్థితికిని వారిస్థితికిని గల తారతమ్యమును బట్టి తమకు వారు పిల్ల నియ్యరని యడుగుటకు సందేహించి యూరకుండిరి. శరభరాజుగారి తల్లి 'పిల్ల కట్టుతప్పిపోవుచున్నది. మనమందఱము గంగాప్రవేశముఁ జేయవలసివచ్చును. త్వరగా ముడిపెట్టు'మని తొందరచేయుచుఁ, గట్న మెంత యిచ్చినను సరే కొంచెమన్న వస్త్రములకు లోపములేనివారి కియ్యవలెనని చెప్పుచుండెను. రాజగోపాలము రామచంద్రునకుఁ దనచెల్లెల నిప్పింపవలెనని తల్లిదండ్రులతో నప్పుడప్పు డామాట చూచాయగాఁ జెప్పుచువచ్చెను. శరభరాజుగారు విశ్వనాథశాస్త్రులవారితోఁ గుమార్తె వివాహవిషయమై ప్రసంగించినపుడు శాస్త్రులవారును, రామచంద్రుని

గుణముల శ్లాఘించి యతనిని దమమనసులోనుంచుకొని యన్యాపదేశముగ "భాగ్యవంతులను బ్రతిమాలుటకంటె బీదవాని కిచ్చుటేమంచిది" యని చెప్పుచు వచ్చిరి. శరభరాజుగారును బిల్లను ధనమునుగూడ గ్రహించి తెగనీల్గి సకలహింసలుఁ బెట్టునట్టి భాగ్యవంతు లనురాక్షసులతో వేఁగుట కష్టమని యెంచి కుమార్తెయొక్కతే కనుక, తమకు లోకువయైనవాని కెవ్వనికైన నిచ్చి పెండ్లిచేసి యిల్లు నిల్లరిక ముంచుఁ దలఁచుకొనుభాగ్యముతప్ప, తక్కిన శుభలక్షణములన్నియు రామచంద్రునియందుండుటచేత నతనికిఁ బార్వతి నీయఁదలంచి యావార్తఁ దల్లికెఱుఁగఁజేయఁగా నామె ప్రతిదినమును గలహమాడుచుఁ గొడుకును గోసిపెట్టుచు, రామచంద్రునిఁ దిట్టుచుఁ, దన వార్ధికలక్షణములన్నియుఁ జూపుచుండెను. వేంకటరత్నముకు వివాహ మెట్లయినఁ గానీయకుండవలెనని మనసులో సంకల్పించుకొని సహజముగ వీనియం దయిష్టముగల శరభరాజుగారితల్లి చెవిలో విషపుమాటలు చెప్పి యామె కసహ్యామెక్కువ చేయసాగెను. చుట్టుప్రక్కలనున్న యమ్మలక్కలందఱుఁ, బార్వతి కనఁబడినపుడెల్ల "ఓహోహో! రామచంద్రునిగారిభార్యగాఁ బోలు? మాచిరాజువారికోడలా?" యని పరిహాసముచేయ నారంభించిరి. వారలట్లనుకొనుట మొదలదివఱకు రామచంద్రునితో స్వేచ్ఛగా మాటాడుచున్న పార్వతి కెక్కడినుండియో మిక్కిలిసిగ్గువచ్చి మాటలాడుటమానెను. మాటలుపోగానే చూపులుకూడఁ దప్పెను. తనస్నేహితు లెవరైనఁ దన్నాలాగు నన్నప్పుడు వారితోఁ గలహమాడుచుఁ, బెద్దలన్నపుడు సిగ్గునఁ దలవంచుకొనుచుఁ, దల్లిదండ్రులదగ్గఱ నెవరైన హాస్యమాడునపుడు వారిచాటునకుఁ బోవుచుఁ బార్వతి లజ్జాచిహ్నములఁ గనఁబఱచుచుండెను. అదిగాక త్రోవలో రామచంద్రుఁడు దారసిలినపుడు తలుపుచాటునకైనను, గోడమూలకైన నొదుఁగుచువచ్చెను. రామచంద్రుఁడు దనస్నేహితులు దన్ను బార్వతిమగఁ డనుటచేతఁ గొంచెము సిగ్గుగల్గి తానేవస్తువైనఁ బార్వతినడుగవలసివచ్చినపుడు ముభావముగ నడుగుచు వచ్చెను. ఆమెయు గోడచాటుననుండి ముసిముసినవ్వులు నవ్వుచు ముభావముగనే ప్రత్యుత్తరముఁ జెప్పుచు వచ్చెను. అది యట్లుండ శరభరాజుగారొకనాఁడు మధ్యాహ్నము నిద్ర

లేచి గదిలోమంచముమీఁదఁగూర్చుండగాఁ గృష్ణవేణమ్మ తలుపునకుఁ జేరగిలఁబడి నిలుచుండెను. వేంకటరత్నముగూడ నక్కడ నొకబల్లమీఁదఁ గూర్చుండెను. వారిట్లు మాటాడిరి.

శర—ఏమిరా వేంకటరత్నము! జ్యేష్ఠమాసమునందుఁ దప్పకుండఁ బార్వతికి వివాహముఁ జేయవలెను. రామచంద్రున కియ్యడము నీ కిష్టమేనా?

వేంక—నాయిష్టము చెల్లఁగలదా! అదిగో మావదినె యున్నది గదా ఆమె నడగండి.

కృష్ణ—నామాట పాటికిరాదు. మీయన్నగారు మీరు నాలోచించండి. మీకిష్టమైన సంబంధమే నాకిష్టమైన సంబంధము.

శర—అయ్యో! మనమందఱముఁ గూడఁబలుకుకొనవద్దా. వాఁడు సద్గుణములు గలవాఁడు, బుద్ధిమంతుఁడులాగే కనుపడుతాఁడు.

వేంక—అగపడుటమాత్రమే. నామనమున కతని కియ్యడము మంచిదికాదని తోఁచుచున్నది. ఏమిటండీ కూడు గుడ్డలేక యిల్లు వాకిలి లేక పొట్టకూటికిఁ జేరిన నిర్భాగ్యునకు మాణిక్యమువంటి పిల్లను గట్టిపెడుతామంటారు? ఎవరైన నవ్వరఁటయ్యా? యావజ్జీవ మాపిల్ల మనజీవమున కుసూరుమనిపోదా!

శర—అదృష్టమున్నపక్షమున వాఁడే బాగుపడుతాఁడు. లక్షరూపాయిలయాస్తి యున్నవానికిచ్చిన, నదృష్టముచాలకపోతే ముష్టిచెంబు చేతికి రాకమానదు.

వేంక—ఆలాగని ముష్టిముండకొడుకునకుఁ గట్టిపెట్టవచ్చునఁటయ్యా.

కృష్ణ—ఏలా గాలోచనచేసినను సరే పిల్లయరిపేదది. కష్టమున కోర్వలేదు. పనిపాటలు చేయనక్కఱలేకుండనుండే యిల్లుచూచి యియ్యండి.

ఇంతలో రాజగోపాలమువచ్చి "బాబయ్యా! నాగరాజుమామగారు వచ్చినారు." అనిచెప్పెను. తోడనే శరభరాజుగారు కృష్ణవేణమ్మను లోపలికి వెళ్ళుమని తానెదురుగాఁబోయి, మూలనున్న తివాసి వేంకటరత్నముచేతఁ జావడిలో వేయించి నాగరాజుగారినిజూచి "భావ

గారు దయచేయండి" అని తివాసిమీఁదఁ గూర్చుండఁబెట్టెను. వారి కీ క్రింది సంభాషణ జరిగెను.

శర—బావగారు! అక్కయ్య పిల్లలు సంతోషముగానున్నారా?

నాగ—మీదయవల్ల బాగున్నారు. మీకు శరీరములో సుఖముగా నున్నదా?

శర—సుఖముగానేయున్నది. మీ రేపనిమీఁద దయచేసినారు?

నాగ—పనియేమున్నది. మీలోపలకార్య మీయేఁడు చేయవలెనుగదా. మీకు మాకు మూడుతరములనుండి సంబంధములు విడిపోకుండఁ గలసి వచ్చుచున్నవి. మాకంటె మీకత్యావశ్యులు వేఱే లేరు. మీయిష్టమువచ్చిన యంత వరదక్షిణ యిచ్చి మీపిల్లను మాపిల్లవానికియ్యండి.

వేంక—ఔను. వీరిపిల్లవానిని నేను జూచినాను. మనపార్వతి కంటె నాలుగేండ్లు పెద్దకాని పిల్లవాఁడు కొంచెము పొట్టికుఱ్ఱవాఁడు. తెలివిగలవాఁడు.

శర—ఏమిచదువుకొనుచున్నాఁడు. ఆంధ్రమా గీర్వాణమా?

నాగ—చదువునకేమి నాలుగేండ్లయినది. రఘువంశ మారంభించినాఁడు. కాని మధ్యమధ్య నభ్యంతరములువచ్చి మానుటచేత విస్తారము చదువలేదు. అయినను వాని యీడునకుఁ దగినచదు వున్నది.

శర—ఈయేఁడు వివాహముచేయుట తప్పదు. ఒకనెలలోపుగా మీకు వర్తమానము నంపుతాను.

నాగ—మీయమ్మగా రెక్కడ నున్నారు?

వేంక—"ఆమె పరున్నది. నేనువెళ్ళి లేపుతానుండండి" అని వెళ్ళి వేంకటరత్న మన్నపూర్ణమ్మను లేపి నాగరాజుగారు వచ్చినారని చెప్పగానే యామెలేచి యొకగదిలోనికి వెళ్ళి రెండురెక్కతలుపులలో నొకతలుపుదీసి రెండవతలుపుచాటునఁ గూర్చుండెను. అంతలో నాగరాజువచ్చి గదియవతల గోడదగ్గఱ గూర్చుండెను. తోడనే యన్నపూర్ణమ్మ యెలుఁగెత్తి "అయ్యో! కూఁతురా! ఎంతపనిఁజేస్తివే యమ్మా నా కడుపులోఁ జిచ్చు పెట్టిపోతివే యమ్మా" అని రోదన మారంభించెను.

నాగ—అత్తా! ఊరకో. ఇదియొకనాఁటితోఁ బోయేదికాదు,

నీవున్నన్నాళ్లు నీలాగున నుండేదే. పెద్దదానవైనందుకు వాళ్ళచేతిమీఁదుగా నీవుప్పు దాఁటలేదు.

అన్న—నాగరాజు తండ్రీ! చెట్టంతబిడ్డను దిగమ్రింగి సిగ్గులేక తిరుగుచున్నాను.

నాగ—నీవు కడుదుఃఖింపకు. ఆపిల్లను బెట్టుకొని కాలక్షేపము చేయవలయునుగాని దుఃఖపడితే కార్యమేమున్నది? చచ్చినవాళ్ళు లేచిరారుగదా?

అని నాగరాజుచెప్పగా విని దుఃఖమును జాలించి గద్గదస్వరముతో నన్నపూర్ణమ్మ—నాయనా! కుజ్జువానికిఁ బెండ్లయినదా? నాకే సంగతి దెలియడములేదు.

నాగ—కాలేదు. శరభరాజుగారితోఁ జెప్పి మీపార్వతిని మా పిల్లవాని కిప్పింపు. కలసిన సంబంధము విడఁగొట్టఁగూడదు.

అన్న—శరభరాజు పెండ్లాము నున్నారు. వాళ్ళయిష్టమేగాని నాపెత్తనమేమున్నది? సగముచచ్చి నేనున్నాను. మునుపటి యన్నపూర్ణమ్మనుగాను. నామాట వింటారా నాయనా! లోపములేకుండఁ జెపుతాను.

నాగ—సరే యోగిమున్నపక్షమున గాకమానదు. నేను వెళ్లుత్తాను. అనిచెప్పి శరభరాజుగారియొద్ద సెలవుదీసికొని వెళ్లిపోయెను. అన్నపూర్ణమ్మ యేడ్చినకారణ మిది. అప్పటికి రమారమి పదునొకండు సంవత్సరములక్రిందట నన్నపూర్ణమ్మకుమార్తె పార్వతి సనిపోయినది. అప్పటినుండి నాగరా జెన్నఁడు నామెను జూచి పరామర్శ చేయలేదు. కుమార్తె పోయినతరువాత నాగరా జామెనుజూచుట కదేప్రథమము గావున దనకుమార్తె యాదినముననే చచ్చినట్లు రానిదుఃఖమును దెచ్చుకొని యొకవిధముగా నన్నపూర్ణమ్మ సంప్రదాయమును నిలిపెను. తరువాత జాము ప్రొద్దుండగాఁ జుట్టుప్రక్కలనున్న స్త్రీలందఱు శరభరాజుగారి యింటి కెప్పటివలెనే వచ్చుచుండిరి. అన్నపూర్ణమ్మ తులసికోట దగ్గఱ తాటియాకులవత్తులపెట్టె ముందుంచుకొని వత్తులు చేసికొనుచుండెను. కృష్ణవేణమ్మ మొక్కలపీటమీఁదఁ గూర్చుండి నరసింహామునకు జడవేయుచుండెను. అప్పుడు రంగమ్మవచ్చి యిట్లనెను.

రంగ—అన్నపూర్ణమ్మత్తా! నీమనుమరాలికిఁ బెండ్లివారు వచ్చి నారఁట. చెప్పనే చెప్పవయితివి!

అన్న—ఏమిగడుసుదానవే యమ్మా! ఇంకను వచ్చికూర్చోనైన లేదు. ఇంతలోనే యెప్పుడు చెప్పను?

రంగ—అయినా మనుమరాలి పెండ్లిముందర నీకుఁ గనఁబడ తామా యేమిటి.

అన్న—మరే, పెండ్లంతా నామొగము మీఁదనే నడుస్తుంది. మధ్య నాకు గర్వమెందుకు? ఆవు దూడ యుండగా గుంజ ఱ్ఱినదఁట.

రంగ—ఆలాగనకత్తా పెద్దదానవు. ఈచలవంతా నీది. నీతరువాతనే యెవరైనా. అయితే యేమినగలు పెడుతామన్నారు?

అన్న—నాకుఁ దెలియదు. ఆసంబంధము వీరికి సరిపడదమ్మా. మాయింటనున్న రామచంద్రునకిస్తారఁట. ఈలాటిసంబంధము దొరకదని కోరి తెచ్చినారు.

ఇంతలో మంగమ్మ వచ్చెను.

రంగ—మంగమ్మా! విన్నావఁటమ్మా, వీళ్ళ పార్వతిని రామ చంద్రుఁడన్న పిల్లవాని కిస్తారఁట.

మంగ—బుగ్గను జేయి బెట్టుకొని యాయెట్టిపిల్లవానికా? ముష్టి సంబంధ మదేమిసంబంధమమ్మా. కొంచెమైన యింటివానికిఁ బిల్లనియ్య వలెనుగాని వీని కేమిటి పిల్లయేమిటి?

అప్పుడు పాపమ్మ వచ్చి కూర్చుండి యిట్లుమాటాడ నారంభించెను.

పాప—కృష్ణవేణమ్మా! నీకూఁతుని రామచంద్రుని కియ్యడము నిజమేనా?

కృష్ణ—నాకేమి తెలుసును మామయ్యగారున్నారు. తల్లికొడుకులు యోజించి యెవరి కిచ్చుకుంటారో. నాకెందుకమ్మా! నామాట వినేవారెవరు!

అన్న—పైకి నాపెత్తనము. మగఁడు పెండ్లాము కూడఁబలుకు కొని చేస్తారమ్మా. నామాట లక్ష్యమెవరికి? నేనింత పిడచదాననే.

రంగ—నీకేమి యదృష్టవంతురాలవు. మనుమలు, మనుమ రాండ్రు నీకేమమ్మా.

ఇంతలో శరభరాజుగారు వచ్చి 'అమ్మా' యని పిలువగానే తల్లి వెళ్ళిపోయెను. అప్పుడు కుడిపైటను వేసికొని జానకమ్మ వచ్చి కృష్ణ వేణమ్మా! నీకుమార్తెకుఁ బెండ్లి చేస్తారట, మీవారిబొట్టు కరఁగుతుంది.

కృష్ణ—నా బ్రతుకు కేలాగున్నదో వివాహ మాలాగున్నది.

రంగ—ఓబిడా కృష్ణవేణమ్మ! మీయింటి కెవరమ్మా వచ్చినారు. అప్పు డేడ్చినవా రెవరు?

కృష్ణ—మాయింటికి బంధువులు వచ్చినారు. మాయత్తగారి కుమార్తె పోయినతరువాత నామెను బరామర్శ చేయలేదు. అందుచేత నాబిడ దుఃఖపడినది. జానకమ్మా యేదైన పాటలు పాడుదూ. నీకంఠము బాగా సన్నముగా నుంటుంది.

రంగ—లంకాయాగము పాడవో.

మంగ—గోవిందనామములు పాడవమ్మా. నీకు బాగావచ్చును.

పాప—సీతసమర్త పాడవమ్మా. కొంతసేపది పాడి తరువాత దక్షుని యజ్ఞము పాడవచ్చును.

జాన—మీరు పడుచువాళ్ళు పడుచుపాటలు పాడమంటారు. కృష్ణా రామా యని రెండుముక్క లనుకోనియ్యరుగదా. తరుణోపాయము చూచుకోనవద్దఁటమ్మా! గోవిందనామములు పాడుతాను. మొన్న పాడి వదలిపెట్టినదగ్గఱనుండి పాడుతాను.

"ఉగ్రుఁడై శత్రుఘ్నుఁడు గోవిందారామ
కండ్లెఱఁజేసెను గోవిందా
కండ్లు తెలియని పసిబాల గోవిందారామ
శ్రుతకీర్తి కడుపగులునేమో గోవిందా

అంతట పాటలు వినకుండనే పాపమ్మ యిట్లు మాటాడ నారంభించెను.

పాప—మంగమ్మా! నీకూఁతునకు నెలదప్పినదఁట. నిజమేనఁటో!

మంగ—అప్పుడే యేలాగు తెలిసిన దమ్మా? ఎంతదాఁచవలె నన్నను దాఁగదు. మాకర్మము. నీకు వీరమ్మచెప్పినదా యేమి ఫెద్దదిగదా యని వీరమ్మతోఁ జెప్పినాను.

రంగ—వింటే నేమమ్మ? ఇంతలో తప్పా. విని సంతోషించే వాళ్ళముగాని విచారింపము. పోనీ నాకెందుకమ్మా జానకమ్మా! పాట పాడవమ్మా. ఈగొడవ లెప్పుడు నీలాగుండేవే.

పాప—నీకు మనుమరాలు పుట్టినపక్షమున నాకొడుకునకిప్పించ వమ్మా. కలసినవాళ్ళము.

మంగ—నీకొడుకు పాతికేండ్లవాఁడు. ఏలాగున నియ్యఁగల మమ్మా?

పాప—అదొకపెద్దఁటమ్మా? నామగనికి నాకు ముప్పదేండ్లు హెచ్చుతగ్గు. నేనాఱునెలల పిల్లనైయుండగా మాతల్లి నన్ను జేతిలోఁ బెట్టుకొని పెండ్లి చేసినది.

మంగ—మాపిల్లను మేమియ్యము. మీకున్న భాగ్యమునకుఁ దోడు పిల్ల కూడానా?

పాప—కోపముతో నీపిల్లయెంత నీవెంత. ముష్టిపిల్ల యెవరికిఁ గావలెను. నీభాగ్యము నీది నాభాగ్యము నాది. నాకొడుకు పెండ్లిగాక పోతే బ్రహ్మచారి యయి యుంటాడు.

మంగ—బ్రహ్మచారి కాకపోతే సన్యాస మిప్పించుకో నాకేమి?

పాప—అట్టిమాటలు రానీకు. కావలిస్తే నీకొడుకుకు సన్యాస మిప్పించుకో. కృష్ణవేణమ్మవైపు దిరిగి చూచినారమ్మా. నేనన్న మాటలలో తప్పేమున్నది. లోపముంటే నానోటిలో గడ్డిపెట్టండి.

మంగ—కృష్ణవేణమ్మగారు! దీనికివచ్చినయేం డ్లెవరికి వచ్చిన వమ్మా? ఆబిడన్నమాటలు విన్నారా?

కృష్ణ—ఆలులేదు చూలులేదు. కొడుకుపేరు సోమలింగమన్నట్లు మొదలు పిల్లపుట్టనైనా లేదు. దెబ్బలాట లెందుకు? ఊరకొండమ్మా. అవతలచావడిలో మావారున్నారు. ఆనక నాగొంతుఁ బిసికి చంపుతారు.

రంగ—నేవెళ్ళిపోతానమ్మా సాయంకాలమైనది. సందెగుమ్మము లూడ్చుకోవలెను.

ఇట్లు మూర్ఖురాండ్రగు స్త్రీలు వృథాప్రసంగములతోడను, వ్యర్థ కలహములతోడను, నసంబద్ధప్రలాపములతోడను గాలము గడపి యిండ్లకుఁబోయిరి. అన్నపూర్ణమ్మకు రామచంద్రునియందుఁ గోపము నిర్హేతు

కముగానే వచ్చినది. రామచంద్రునియందేమియు లోపము లేకున్నను, వేంకటరత్నముతోడి సహవాసముచేత నతనికిఁ గొన్ని క్రొత్తకష్టములు కూడ వచ్చెను. ఒకనాఁడు జాముప్రొద్దెక్కినతరువాత, శరభరాజుగారు సావడిలోఁ గూర్చున్నప్పుడు బ్రాహ్మణుఁ డొకఁడు విరిగిన కంటెను జేతఁ బట్టుకొని, ఱాయి నూడఁదీసినయొకయుంగరమును బుచ్చుకొని యతి త్వరితముగా వచ్చి శరభరాజుగారి యెదుట నిలిచి యీప్రకారముగాఁ జెప్ప నారంభించెను.

బ్రాహ్మ—అయ్యా! శరభరాజుగారు! చూచినారా, మీయింటనున్న పిల్లవాఁడు చేసినపని.

శర—ఎవరు? మా రామచంద్రుఁడా? ఏమిపనిఁ జేసినాఁడు?

బ్రాహ్మ—రెండునెలలక్రిందట నాకొకకంటెను, ఱాయిచెక్కిన యుంగరమును దెచ్చి యమ్మినాఁడు. ఆపిల్లవాఁడు మీయింటిదగ్గఱనున్నవాఁడేకదా యని నేను సందేహింపక యావస్తువులను గొన్నాను. ఇది కరఁగించ నిత్తడివస్తువై పోయినది. ఇత్తడికంటె నాకమ్మినాఁడు. ఇది వజ్రమని యుంగరములో ఱాయిచూపించినాఁడు. ఇదేదో గాజురాయి. నాకొంప త్రవ్వినాఁడు. ఆయవారముఁ జేసిచేసి యాచించిన సొమ్ముపెట్టి యీనగలు కొనుక్కొన్నాను.

ఈమాటలు వినగానే శరభరాజుగా రాశ్చర్యపడి రాజగోపాలమును బిలిచి యతని కేమయిన నీసంగతి దెలియునేమోయని యడిగెను. కాని యతఁడును మహాశ్చర్యనిమగ్నుఁడై తానెఱుఁగనని చెప్పఁగా రామచంద్రుని బిలువుమని యాతనికి శరభరాజుగా రాజ్ఞనిచ్చిరి. రామచంద్రుఁడు స్వచ్ఛమైన మనస్సుతోను, భయముతో వెలవెలఁ బాఱు మొగముతోను వచ్చి శరభరాజుగారియెదుటఁ గూర్చుండెను. అతనిఁ జూడగానే బ్రాహ్మణుఁడు గుండెబాదుకొని "ఎంతవాఁడవురా నాయనా నాకొంపత్రవ్వినావురా" యని యఱచెను. శరభరాజుగా రావస్తువును జేతఁబట్టుకొని యతనిమీఁదవచ్చిన యీనేరమునంతను జెప్పి యిట్లని మాటలాడ నారంభించెను.

శర—రామచంద్రుఁడూ! ఈవిషయములో నిజముచెప్పు. ఈవస్తువుల నీబ్రాహ్మణున కమ్మినావా లేదా?

రామ—ఈవస్తువులను నేనీబ్రాహ్మణునకు విక్రయించినాను.

బ్రాహ్మ—చిత్తగించండి. నేనబద్ధమాడలేదు. అయ్యో! అయ్యో! చంపినావురా.

రామ—వేంకటరత్నముగారిని బిలిపించండి. రాజగోపాలము! వేంకటరత్నముగారిని దీసికొనిరావయ్యా.

అని రామచంద్రుఁడు చెప్పగా రాజగోపాలము వేంకటరత్నమును దీసికొనివచ్చెను.

రామ—అయ్యా! నేను దీనిరహస్యమంతయు మీకుఁ దెలియఁజెప్పెదను వినండి. రెండునెలలక్రిందట నొకనాఁటిరాత్రి నేను దీపము వెలుఁగునఁ గూర్చుండి చదువుకొనుచుండఁగా, వేంకటరత్నముగారు నన్ను బిలిచి సూర్యనారాయణగారి చేతిలోనుండి యీవస్తువులను బుచ్చుకొని నన్నమ్మి పెట్టుమన్నారు—

వేంక—ఛీ! నోరుముయ్యి. నామీఁద—

శర—మాటకడ్డమువచ్చి యతఁడు సెప్పఁదలఁచుకొన్న దంతయుఁ జెప్పనిమ్ము. ఆసూర్యనారాయణ యెవరు? అతని దేగ్రామము? వారి యింటిపేరెవరు?

రామ—ఆయన యింటిపేరు నేనెఱుఁగను. ఆయన కోటిపల్లి కాపురస్థుఁడనియు, మిక్కిలి గొప్పవాఁడనియు నాతో వేంకటరత్నము గారు చెప్పి నాచేత నీవస్తువుల నమ్మించిరి.

శర—వేంకటరత్నము! నీవేమెఱుఁగుదువు?

వేంక—అన్నయ్యా! వస్తువులను గొన్నవాఁడు దగ్గఱనున్నాఁడు గదా! నేనమ్మినానో బేరముచేసినానో యందులో నాజోక్యమున్నదేమో కనుఁగొనుఁడి. నేనిందులో నాప్రమాణముగా నేపాపము నెఱుఁగను. ఆసూర్యనారాయణ యెవరో యిప్పుడు విన్నాను.

రామ—నాప్రమాణముగ నేనింతకంటె నేమియు నెఱుఁగను. ఆవస్తువులు నావికావు. నన్ను మీచిత్తమువచ్చినట్లు శిక్షచేయవచ్చును. కాని న్యాయముఁ గనుఁగొనండి.

బ్రాహ్మ—అయ్యో! ఈపనియంతయు రామచంద్రునిదేకాని మఱియొకరిదికాదు. వేంకటరత్నముగారు దీనిలో నేమియు నెఱుఁగరు.

రాజ—బాబయ్యా! ఈవిషయము పూర్తిగా విచారించినగాని యేపనిఁ జేయవద్దు.

శర—విచారించుట కేమున్నది? వస్తువు లమ్మినవాఁడు రామచంద్రుఁడే. ఇటువంటి దొంగపిల్లవానిని మనయింటఁ బెట్టుకొనుట మనకు ముప్పే.

వేంక—మహారాజులాగు మీరింతయన్నము బట్ట పెట్టి సంరక్షణఁజేయుచున్నందుకుఁ దినియుండలేక దొంగపనిఁజేయ మొదలుపెట్టినాఁడు. తినగాఁ దినగా గారెలు చేదైనవఁట. ఓరీ రామచంద్రుఁడు! నీకంతడబ్బు కావలసినపక్షమున వారి నడిగితే వారేయిత్తురుగదా. దొంగగడ్డిదిని నామీఁదఁగూడ నేరము పెట్టవలెనని యనుకొన్నావు. నేను లేచినవేళ మంచిదే.

బ్రాహ్మ—ఓరీ! దిక్కుమాలిన ముండకొడుకా! నాకు నీవు డబ్బెక్కడనుండి తెచ్చియియ్యఁగలవు? శరభరాజుగారూ! మీరింటిలో నుండి యీనిర్భాగ్యుని లేవఁగొట్టివేసెదరు సరే నాడబ్బుమాట యేమిటి? నేనిఁక నీళ్ళు వదలుకొనవలసినదేనా?

శర—నేనేమిచేయను.

బ్రాహ్మ—అయ్యో! అయ్యో! నూటయేఁబదిరూపాయిలు నీపిండాకూడుమీఁదఁ బెట్టినాను. నీజీవమున కుసూరున నేడ్చుచున్నాను. అని యేడ్వఁజొచ్చెను.

ఇంతలో నొకదాసి చేతితోఁ జీటి బట్టుకొనివచ్చి "రామచంద్రుఁడుగా రెక్కడ నున్నారండి" యని యడిగెను.

శర—ఎందుకు? ఆచేతిలోని చీటి యేమిటి?

దాసి—మాయమ్మగా రుత్తరమిచ్చినారు. ఆయనకేకాని నేనియ్యను.

శర—మీయమ్మగా రెవరు? నీ వెవరిదాసివి?

దాసి—చంద్రముఖమ్మగా రిచ్చినారు. ఆయన యెక్కడండీ?

శర—ఆచీటి నీలాగియ్యి. అని లాగికొని చదువుచున్నాఁడు. "ప్రాణేశ్వరా! మీరు వ్రాసినయుత్తర మందినది. ఈవేళ సాయంకాలము మీరును రాజగోపాలముగారును రావచ్చును. వేంకటరత్నము

గారపు డింటివద్దనుండరు." అనిచదివి యిదేమిటి? భోగముదానికు త్తర ములువ్రాసి తెప్పించుకొనుటఁగూడ సాగించినావు. విధవా! రాజగో పాలము! అతఁడు నీవుఁ జేసినస్నేహ మిందుకా? ఓరి దౌర్భాగ్యుఁడా! ఆవిధవనుగూడి చెడిపోయినావా?

రామ—అయ్యా! నేనెన్నఁడు దాని కుత్తరము వ్రాయలేదు. ఇది యంతయు వేంకటరత్నముగారి మాయోపాయము. నేనేమియు నెఱుఁగను.

శర—వేంకటరత్నము! ఇతఁడువ్రాసిన యుత్తరముతోఁ గూడఁ జంద్రముఖిని దీసికొనిరా.

తోడనే వేంకటరత్నము రామచంద్రునికి జరిగిన మహాపరాభవ మునకు సంతోషించుచుఁ దనప్రియురాలిని బిలుచుకొనివచ్చి వారియె దుట నిలువఁబెట్టెను.

శర—ఏమే చంద్రముఖీ! నీకితఁ డుత్తరమును వ్రాసినాఁడా?

చంద్ర—తలవంచి వ్రాసినారండి. ఇదిగో—

శర—చీటి బుచ్చుకొని యిట్లు చదివెను.

"నీవు నాకీవేళ నొక్కమాఱు మొగముజూపించి తిరిగి లోప లకు వెళ్లినావు. నీతో మాట్లాడవలెననియున్నది. నీకు వీలెప్పుడో తెలి యఁజేసినపక్షమున నేను దప్పక వచ్చెదను. నీతో మాట్లాడకుండ నేనుం డలేను." ఈవెనుకటి యుత్తరమును జదువగానే శరభరాజుగారు రామ చంద్రునితో నిట్లనెను.

శర—రామచంద్రుఁడూ! నీవ్రాఁత యవునా కాదా?

రామ—వ్రాఁతనాదేకాని, వేంకటరత్నముగారు దన మేనల్లు నకు నాచేవ్రాయించినారు. పైపేరును, గ్రిందవ్రాలు నక్కఱలేదన్నారు.

చంద్ర—ఈయుత్తరము నాకీదాసి పట్టుకొనివచ్చినదండి.

శర—ఏమే! దాసిదానా, నీకీయుత్తర మెవరిచ్చినారు?

దాసి—ఆబాపనయ్య నాచేతికిచ్చి మాయమ్మగారి కిమ్మన్నాఁ డండి.

శర—ఏగుణములున్నను దొంగతనము, లంజతనము లేకపోతే భరింపవచ్చును. కాని యవియున్న వానిని భరింపలేము. రామచం

ద్రుఁడూ! ఈదినము మొదలు నీవు మాయింట నుండవద్దు. నీదారి నీవు చూచుకో.

ఆమాట వినగానే రామచంద్రుఁడు దలమీఁదఁ బిగుడువడినట్లు దేహమెల్ల ఝల్లుమన దుఃఖముఁ బట్టఁజాలక వీధిలోనికి లేచిపోయెను. ఇంతలో విశ్వనాథశాస్త్రులవారీసంగతి యంతయు విని వచ్చి కోపావేశముతో నోటమాట రాకయున్న శరభరాజుగారిని జూచి మాటలాడుట కదిసమయముగాదని కొంచెమునే పూరకుండెను.

శర—ఎంతపనిఁజేసినాఁడండి! ఏమో మంచివాఁడనుకొన్నాను.

వేంక—నేను మొదటినుండి యాలాగేయనుకొన్నాను. వానినాలిముచ్చుగుణములు, నంగినంగిమాటలు, దొంగదొంగచూపులు, నక్కవినయములుఁజూచి వీఁడు త్తుతుంటరియని నేనిదివఱకే యనుకొన్నాను. మీరే పొరపాటుపడినారు.

విశ్వ—ఇంతపనిఁ జేసేవాఁడుకాఁడు. చిన్నతనముచేఁ బొరపడవచ్చును.

వేంక—చిన్నతనమా వాఁ డెక్కడి చిన్నవాఁడు? టంకంధరణమేండ్లున్నవి. సిద్ధాన్నము బోర్లఁదోసికొన్నాఁడు. మీఁదుమిక్కిలి రాజగోపాలమునుగూడఁ జెఱచుచున్నాఁడు. ఇంటఁదిని యింటివాసములు లెక్కపెట్టినాఁడు. ఎంతబాగుచేయఁదలఁచుకొన్నాను. వానికి యోగములేదు.

శర—మాపార్వతిగొంతుకఁ గోసినానుగాను నయమే. నామెత్తఁదనము లోకువగట్టి యిష్టమువచ్చినయాట లాడినాఁడు. దొంగతనము దాఁగదండి. చిత్రము.

వేంక—ఎప్పటికయినఁ బాపము బ్రద్దలవక మానదు.

బ్రాహ్మ—అయ్యా! నే సెలవుదీసికొని వెళ్లనా శరభరాజుగారు! నాకర్మమింతే. ఈముండకొడుకు నాకొఱకు దాఁపరించినాఁడు. అని వెళ్ళెను.

అందఱును రెండుజాము లయినందున భోజనమునకు లేచిరి. వేంకటరత్నము మాయోపాయమునందుఁ దనకుఁగల ప్రజ్ఞను జూపించి,

యి త్తడివస్తువును, గాజుతాయి వేసిన యుంగరమును రామచంద్రుని చేత నమ్మించి రామచంద్రుఁ డాదినమున వ్రాసిన యుత్తరమును దాఁచి తుద కాలాగున జంద్రముఖి కతఁడు వ్రాసినాఁడని చెప్పి విపత్సము ద్రము త్రవ్వి యందులోఁ గుఱ్ఱవానిని బడవైచి కృతకృత్యుఁడై సఫ లమనోరథుఁడై సుఖముగా నుండెను. రాజగోపాలముమాత్రము కం టను రామచంద్రుఁ డమ్ముటచేతను, జేబులో నున్న వ్రాఁత యతనిదే యగుటచేతను, రామచంద్రునిమీఁదఁ గొంచె మనుమానపడుచు నతఁ డట్టివాఁడు కాఁడని దృఢముఱచుకొనుచుఁ దండ్రిగారు దగిన విచా రణచేయక తొందరపడినారని నొచ్చుకొనుచు స్నేహితునికొఱకు విచా రించుచుఁ దనమీఁదఁ గూడ నిందవచ్చినందుకు సిగ్గువడుచుఁ దండ్రి గారు భోజనానంతరమున నిద్రించునపుడు విశ్వనాథశాస్త్రులవారి వీధి యరఁగుమీఁదఁ గూర్చున్న రామచంద్రునియొద్దకు మెల్లమెల్లగాఁ బోయి యతనియొద్దఁ గూర్చుండెను. రామచంద్రుఁడును సిగ్గుచే వంచి నతలయెత్తక నేత్రములనుండి బాష్పములు రాల గోడకుఁ జేరగిలఁబడి యుండెను. రాజగోపాలముకూడ మిక్కిలి విచారించుచుఁ దుదకు దానే ముందుగాఁ బలుకరించెను.

రాజ.—రామచంద్రుఁడూ! ఎందుకువిచారించెదవు? కాలవశము గాని నీలోపము లేదు. ఇందులో జరిగినసంగతి నీ వామూలాగ్రముగ నాకుఁ దెలియఁజెప్పు. స్నేహితులదగ్గఱ దాఁచవలసినసంగతు లుండ వుగదా!

రామ.—రాజగోపాలమా! నీకుఁగూడ నామీఁద ననుమాన మున్నదిగదా. ఈవిషయమునం దేదోషము నాయందులేదు. అని రామ చంద్రుఁడు యావద్వృత్తాంతమును రాజగోపాలమునకుఁ దెలియఁజె ప్పెను. అదివిని రాజగోపాల మిట్లనియెను.

రాజ.—మాబాబయ్య తొందరపడినాఁడు. చక్కగా నాలో చింపలేదు.

రామ.—నన్ను మీ రింటనుండి పొమ్మనుటలో నా కన్న వస్త్ర ములకు లోపము వచ్చినదని విచారములేదు. లోకములో నామీఁద వచ్చిన యీనింద యాచంద్రతారార్కమును బోదుగదాయనియు,

నన్నందఱు దుర్మార్గుఁడనుకొందురనియు నాకు విచారముగానున్నది. దాదాపుగా రెండుసంవత్సరములు మీయింటనున్నను, శరభరాజుగారు నాగుణ మెంతమాత్రము తెలిసికొనలేకపోయిరి. పయిగా నిన్నుఁ గూడఁ బాడుచేయుచున్నానని యన్నారు. ఈవిషయమయి నేనేమియు నెఱుఁగను. వేంకటరత్నము చేయుచున్న మాయ నెఱుఁగక యందులోఁ బడిపోయినాను. ఏమొగము బెట్టుకొని యీగ్రామమం దుందును; నన్నెవ్వరు గుమ్మములోనికి రానియ్యరు. నాకర్మగతి యింతమట్టుకు వచ్చినది. ఈయవమానమును నే భరింపఁజాలను. ఈగ్రామమునుండి యీవేళనే వెళ్ళిపోయెదను. అని కన్నీళ్ళు దెచ్చుకొని నాకుఁ దమ్ముని వలెనున్న నిన్ను విడిచి యేలాగున పోఁగలను? నేఁటికి నే నమలాపురమునకు దొంగనయినాను. నాకు నేఁటితో ఋణము దీరినది. నేను జేసిన తప్పులన్నియు క్షమించి నామీఁదఁ గటాక్షముంచు.

రాజ—కన్నీళ్ళతో రామచంద్రుఁడూ! నీవు నన్నేలాగున వదలఁజాలకున్నావో నేను నిన్నాలాగునే వదలలేకున్నాను. మనల నిద్దఱిని దైవ మింతక్రూరముగా నెడఁబాపినందులకు నాదుఃఖమునకుఁ బరిమితి లేదు. నీసద్గుణములు, నీప్రవర్తన నేను మఱువఁగలనా? నేను నిన్ను క్షమించుటకు నీవు నాకెన్నఁడు నేయపరాధముఁ జేయలేదు. నిజము నిలకడమీఁదఁ దెలియును. మాబాబయ్యకుఁ దప్ప నీమీఁద గ్రామమున నింకెవ్వరికిని ననుమానము లేదు. నీవీదినమున విశ్వనాథశాస్త్రులవారియింట భోజనము చెయ్యి. నాతోఁ జెప్పకుండ నీవీగ్రామము వదలబోకు. సాయంకాలము నీకు నే నేసంగతియు వర్తమానము నంపెదను. మాబాబయ్య లేచేవేళ యయినది. నేను వెళ్ళవలెను. అని వెళ్ళెను.

రామచంద్రునకు జరగిన మహావమానమునకు నాతని స్నేహితులు జాలివడుచుండగా శోభనాచలవేంకటరత్నములు నిర్విచారముగా నుండుటయేకాక తమ కతఁడదివఱకుఁ జేసినయుపకారమునకు వాని నొకమాఱు కొట్టవలెనని నిశ్చయించిరి గాని శరభరాజుగారి యింటనున్నంతకాలము వారికి వీలయినదికాదు. నేఁడు రామచంద్రుఁడు శరభరాజుగారియింటనుండి వెళ్లిపోవుటచేత వారిస్వాధీన మయ్యెను.

రామచంద్రుని సంగతి యంతయు విని కొందఱువచ్చి యాతని జూచి పరామర్శచేసిరి. కొందఱ అతనిస్థితికి విచారించిరి. విశ్వనాథశాస్త్రులవారు రామచంద్రుని గొంచెము బ్రతిమాలి లోపలికిఁ దీసికొనిపోయి యన్నము బెట్టించిరి. శరభరాజుగారియింట రామచంద్రుఁ డున్నప్పుడతనియొద్దకువచ్చి యిచ్చకము లాడువా రందఱును దనకుఁ బ్రాణస్నేహితు లనినవా రందఱును లేశమును వానికి సహాయముఁ జేయరైరి. రామచంద్రుఁడు సద్గుణుఁడనియు సత్ప్రవర్తనగలవాఁడనియు స్తోత్రముఁజేసినవా రిప్పు డితఁడు మహాదుర్మార్గుఁడని నిందించిరి. అప్పుడు సాయంకాలముకాఁగా దేవదర్శనముచేసి రామచంద్రుఁడు శాస్త్రుల వారి వీధియరఁగుమీఁదఁ గూర్చుండఁగా నతని సహాధ్యాయుఁ డొకఁడు వచ్చి రామచంద్రునితో నిట్లు మాటాడెను.

సహా—రామచంద్రుఁడూ! నీకుఁ దటస్థమయిన మహాపదను గుఱించి నాకు విచారముగానున్నది. నీవమలాపురములోనే యుందువా? ఎక్కడి కయినను బోఁదలఁచుకొంటివా?

రామ—నేనీరాత్రి ముక్తేశ్వరము వెళ్ళిపోతాను. ఈయవమానమును నేను భరింపలేను.

సహా—నిజమే. నామాట విని నాలుగు గడియలరాత్రియయిన తరువాత బయలుదేరి ముక్తేశ్వరము వెళ్ళు. ఇఁక నీవీగ్రామమునందుండఁగాడదు. నీకు నేనొకయుపాయముఁ జెప్పఁదలఁచుకొన్నాను. నీ క్షేమముకొఱకే. నీయిష్టమైన పక్షమున వినుము.

రామ—అయ్యో! వినకేమి యీసమయమునందు నామేలు గోరువారు రాజగోపాలము నీవుగాక యింకెవ్వరు?

సహా—నాతోఁగూడరా. అని చెప్పి యతఁడు రామచంద్రుని జెఱువుగట్టునకుఁ దీసికొనిపోయి యొకచెట్టుక్రిందఁ గూర్చుండఁ బెట్టెను. సందెచీకటి గనుక మొగమున మసిబూసికొని యిద్దఱు మనుష్యులు కఱ్ఱలుబుచ్చుకొని తప్పత్రాగినకంపే ముందుగా వారిరాకను దెలియఁజేయ, వచ్చి గట్టుక్రిందఁ గూర్చున్న సహాధ్యాయుని బట్టుకొని తల మీఁద దయాదాక్షిణ్యములు లేక కొట్టుచుండిరి. అప్పుడు సహాధ్యాయుఁడు "నేనురో, నేనురో కొట్టకండిరో" యని కేకలు వేయుచున్నను

స్మారకము దెలియదుగనుక వారి కామాటలు తెలియక తమపని మాన రైరి. అట్లు వారు తమపనిఁ గడతేర్చి పోయినవెనుక రామచంద్రుఁడు దనకు సహాయముఁ జేయవచ్చిన వాని కింత మహాపద గలిగినదని విచారించుచు నితనితల పగిలి రక్తమువచ్చుచున్నందున దానిమీఁదఁ దడిగుడ్డవేయఁదలఁచి గుడ్డతడుపుటకయి చెఱువుగట్టునకు వచ్చెను. నీళ్ళలోదిగి గుడ్డతడిపి మరల గట్టెక్కుచుండగా నొక చాకలివాఁడు పరుగెత్తుకొనివచ్చి రామచంద్రుని జూచి యిట్లనియె.

చాకలి—అయ్యా! రాజగోపాలము గారు తమ కీచీటిని నీమాట నిమ్మని చెప్పినారు. అని రహస్యముగాఁ జెప్పి వెళ్ళిపోయెను.

రాజగోపాల మిచ్చిన యుత్తరమును జెఱువుగట్టున నెవరో దృష్టిదీయుటకుఁ బెట్టిన యొక మూకుడులోనున్న దీపముముందఱ చదువుకొనుచు బాధపడుచున్న సహాధ్యాయునిమొగముఁ జూడక తిరిగి యక్కడకు రాక వెళ్ళిపోయెను.

ఏడవ ప్రకరణము.

శోభనాచలమును, వేంకటరత్నమును, వారి మిత్రమండలమును, రామచంద్రునిమీఁదఁ గసిదీరక, యతఁ డారాత్రి ముక్తేశ్వరము వెళ్ళుననుకొని, వారుగూడ వెంబడింపవలెనని నిర్ధారణచేసికొనిరి. రామచంద్రుఁ డారాత్రి విశ్వనాథశాస్త్రులవారి యింటికి భోజనమునకుఁగాని, పరుండుటకుఁగాని రాలేదు. శాస్త్రులవారి శిష్యులు గ్రామమునం దంతటను వెదకిరికాని రామచంద్రుఁడుమాత్రము వారి కగపడలేదు. శాస్త్రులవారు రామచంద్రుఁ డెందులోనో దిగి చచ్చినాఁడని యోచించిరి. రామచంద్రుని బట్టుకొనుట కిద్దఱు మనుష్యులను వెంటఁ బెట్టుకొని శోభనాచల మారాత్రి జామయినతరువాత బయలుదేరెను. ఎంతదూరము వెళ్ళినను రామచంద్రుఁడు వారి కగపడలేదుగాని చీఁక

టిలోవచ్చుచున్న వారి కొక విధమైన యాపద తటస్థమైనది. ఒక పుంత మార్గమునుండి కొంతదూరము వోయినతరువాత మార్గమున కిరుప్రక్కలను గ్రిక్కిఱిసి, యొకదానియగ్రము నొకటి స్పృశించి పొదరిల్లు వలె నల్లుకొనియున్న దట్టమైన చెట్లక్రిందనుండి వారు నడచుచుండగా దైవవశమున శోభనాచలమునకుఁ బాముగఱచెను. కఱచినతోడనే యతఁడు, తనతోఁగూడ వచ్చుచున్నవారి కాసంగతిఁ దెలియఁజెప్పి, యొకయడుగైనను బెట్టఁజాలక, యొకచెట్టుక్రిందఁ బయిమీఁదబట్టను బఱచుకొని పరుండెను. అక్కడ నౌషధము లేవియు లేవు. అతని చెలికాం డ్రిద్దఱును శోభనాచలమునకయి విచారించుచు మార్గమున నెవ్వరైన వత్తురేమో వారిసహాయము బుచ్చుకొందమని రెండువైపులఁ జూచుచుండిరి. అప్పు డిఱువది సంవత్సరములు వయస్సుగల యొక వైష్ణవుఁ డామార్గమునఁ బోవుచు మాటిమాటికి వెనుకకుఁ దిరిగి చూచుచుఁ, జీమచిటుక్కుమన్న నక్కడ గొంతసేపు నిలిచి యాధ్వనికారణమును దెలిసికొనుచు ధ్వనియైనపుడెల్ల నులికిపడుచు, సన్ననైన పట్టు నామములు బెట్టుకొని, శరీరమున ద్వాదశోర్ధ్వపుండ్రములు లేకయే, దక్షిణదేశపుపంచె నొకటి గట్టుకొని రెండవపంచెను దలమీఁదకు ముసుఁగువచ్చునట్లు శరీరమునిండఁ గప్పుకొని యామార్గమునఁ బోవుచుండెను. అతనిజూడగనే శోభనాచలముయొక్క స్నేహితులిద్దఱును, సంతోషించి యతని సమీపమునకుఁ బోగా వైష్ణవుఁడు భయముతో వడవడ వణఁక నారంభించెను. అంతట వా రిట్లు మాటలాడ నారంభించిరి.

ఒకఁడు—అయ్యా! మేము దొంగలముగాము. మీరు భయపడనక్కఱలేదు. మేము మిక్కిలి యవసరమైన పనిమీఁద ముక్తేశ్వరమునుండి యమలాపురమునకుఁ బోవుచున్నారము. దైవవశముచేత మాయజమానునిఁ బురుఁగు ముట్టుకొన్నది. తమకేమైన మంత్రము వచ్చినపక్షమున నాయనను బ్రతికింప వేఁడెదము.

వైష్ణ—అయ్యయ్యో! నాకు మంత్ర మేదియు రాదు. నాదగ్గఱ మం దున్నది. ఆమనుష్యుని నన్నుఁ జూడనియ్యండి, ఆమందు నూరి పోస్తాను.

రెంప—తమపే రెవరండీ యాచార్యులుగారు.

వైష్ణ—రామానుజాచార్యులు. నన్ను మీ రేమైన నెఱుఁగుదురా ?

రెంప—ఎఱుఁగను. కాని మొగము చూచినట్లున్నది. అమలాపుర మెప్పుడైన వచ్చినారా ?

వైష్ణ—అమలాపురములో నన్ను మీరు చూడలేదు. మాది తాటిపాక కాపురము. నీవు నన్నెఱుఁగవు. మాది యమలాపురము గాదు.

ఒకఁడు—అయ్యా! ఈలాగు దయచెయ్యండి. ఇదిగో పాము గఱచినమనుష్యుఁ డిక్కడ పరున్నాఁడు. బొటనవ్రేలిమీఁదఁ గఱచినది. దేహమంత చెమటలు పట్టినది. కాలు వాఁచినది. నోటనుండి నురుగులు గ్రక్కుచున్నాఁడు.

వైష్ణ—స్మారకము దెలియనట్లున్నది. అని దగ్గఱకుఁ బోయి చూచెను.

సర్పదష్టుఁడైన శోభనాచలమును జూడగనె వైష్ణవునకు మొగమున వికాసము దప్పిపోయెను. శోభనాచలమునకు స్మారకము దెలియకపోవుట వైష్ణవున కావహించెను. ఆసేవకు లిద్దఱును శోభనాచలమున కెట్లున్నదనియు, మందు వేయుమనియు వా రనుచున్నమాట లతనికి వినఁబడవయ్యెను; కాని కొంతసే పాలోచించి ధైర్యముఁ దెచ్చుకొని, మూటనున్న కుప్పె నొకదానిని తాతిమీఁద నరుగఁదీసి మందు పోసి, మొదటిమోతాదు కొంచెము పనిఁజేయువఱకును వైష్ణవుఁడక్కడనుండి, తా నతిత్వరితముగా ముక్తేశ్వరము పోవలయునని వారితోఁ జెప్పి మఱి రెండు మోతాదుల యౌషధము వారికిచ్చి రెండుగడియల కొకమారు మం దిమ్మనిచెప్పి తాను వెళ్ళిపోయెను. అతఁడు వోకముందే శోభనాచలమునకుఁ గొంచెము నెమ్మదిగా నుండెను. పొరపాటుచేత నావైష్ణవుఁడచటఁ దనతాటియాకులపుస్తక మొకదానిని వదలిపోయెను. కొంతసేపటికి శోభనాచలమునకుఁ జలివేసినందున, స్నేహితులిద్దఱును దాటియాకులను భోగుచేసి చలిమంట వేయుచు, దాని వెలుతురున

సాపుస్తకమును జూచి యందులో దోపఁబడిన యొక తాటియాకుల చీటిని దీసి వారిలో నొకఁడిట్లు చదువనారంభించెను.

"ఓరామచంద్రుఁడూ! నీవీరాత్రి యమలాపురమున నున్నపక్షమున బ్రతుకలేవు. నీవొక సహాధ్యాయునితోఁ దిరుగుచున్నావఁట. వాఁడు నీస్నేహితుఁడు కాఁడు. శోభనాచలము మొదలగువారు నిన్నుఁ గొట్టవలెనని యోచించి నిన్నుఁ జెఱువుగట్టునకుఁ దీసికొని రమ్మని వానిని బంపినారు. నీవీరాత్రి యకాయకీని ముక్తేశ్వరము వెళ్ళవలసినది. నేను బంపిన మూటలోఁ దిరుచూర్ణముఁ, దిరుమణి, దక్షిణదేశపుబట్టలుఁ దేలుపాములవలని భయము రాకుండఁ గొన్ని మందులు నున్నవి. వైష్ణవ వేషమును వేసికొన్నపక్షమున వారు నిన్నానవాలుపట్టలేరు. నిన్ను నేను ద్వారలోనే చూడఁగలను." అని యామనుష్యుఁడు సదువగానె రెండవ వాఁడు నాలుక గఱచుకొని, చేయిజాడించుకొని విచారసూచకముగా నిట్లు మాటాడెను.

రెండ—అయ్యయ్యో! తెలివితక్కువ నిర్భాగ్యులము. ఇప్పుడు మనకు మందిచ్చిన యీవైష్ణవకుఱ్ఱవాఁడే రామచంద్రుఁడు. మనమెంత యదృష్టహీనులము. ఆకుఱ్ఱవాఁడు మంచి యదృష్టవంతుఁడు. వాఁడు చెఱువుగట్టునఁ గూర్చున్నప్పుడు మనము పంపిన మనుష్యులు త్రాగి రామచంద్రుఁడనుకొని మన మనుష్యునే కొట్టినారు. వాఁడు సెప్పినది నిజమే. వీఁడు ముక్తేశ్వరమే వెళ్లుచున్నాఁడు. వీనిని దిరిగి తఱుము కొని వెళ్ళుదమా!

ఒకఁడు—వద్దు వద్దు. ఈవల శోభనాచలముయొక్క స్థితి బాగుండలేదు. ఆవైష్ణవుఁడు దప్పకుండా రామచంద్రుఁడే. ఆహాహా! ఎంత మంచివాఁడో చూడు! శోభనాచల మతనికిఁ బరమశత్రువైనను వాని కెంత మంచిమందు లిచ్చి వాని ప్రాణము నిలిపినాఁడో చూడు. అతఁ డూరకున్నపక్షమున శోభనాచలము చచ్చును.

రెండ—వాఁడు వీనికి విరోధి. చావవలెనని మందులిచ్చినాఁడేమో. ఆమందు వేయవద్దు. అనక ప్రాణభీతి రాఁగలదు. వాఁడు దొంగ ముండకొడుకు.

ఒకఁడు—రాజగోపాలము కొన్నిమందులఁ బంపినట్లు తాను జాబులో వ్రాసినాఁడు. అవి మంచిమందులు. అవే రామచంద్రుఁడు మన కిచ్చినాఁడు. అతఁడు మహానుభావుఁడు. అతనికి మనము నమస్కరించవలెను.

రెండ—శోభనాచలమా! ఇప్పు డేమిచేయుచున్నావు?

శోభ—మాయింటికి దీసికొనిపోయి మాయమ్మను జూపించండి. నేను బ్రతుకను.

అంతట వారిద్దఱును శోభనాచలము నెట్లయినఁ దీసికొనిపోవలెనని యాలోచించుచుండగా నొకబండి యామార్గమునఁ బోవుచుండెను. ఆబండివాని కర్ధరూపాయినిత్తుమని చెప్పి శోభనాచలము నాబండిమీఁద వేసి తీసికొనిపోయిరి.

అట్లు శోభనాచలము మొదలగువారిచేతఁ దెలియఁబడకుండ దాఁటి రామచంద్రుఁడు ముక్తేశ్వరమునకుఁ బోవుచుండెను. ఆదినము కృష్ణపక్షనవమి గనుక పదునెనిమిదిగడియల రాత్రివేళకు, శత్రువులఁ దప్పించుకొని వచ్చినందులకు రామచంద్రున కుదయించిన యల్పసంతోషమువలెనే చంద్రోదయమయ్యెను. కాని రామచంద్రునిముఖవికాసమువలెనే చంద్రకాంతియు వికాసహీనముగా గ్రుడ్డివెన్నెల వచ్చెను. గ్రుడ్డిలోమెల్లయన్నట్లు లాస్వల్పకాంతికే రామచంద్రుఁడు సంతోషించుచుండఁగా నప్పు డుత్తరభాగమందుఁ జేటంతమబ్బు పట్టి, యాగ్రుడ్డివెన్నెలను దిగమ్రింగుటయేకాక, వృద్ధియై, మునుపటికంటెఁ బదిరెట్లెక్కువ చీఁకటి నిచ్చెను. శోభనాచలాదుల యపకీర్తివలెనే యంతకంతకాచీఁకటి యెక్కువకాఁగా, రామచంద్రుఁడు గోదావరియొడ్డునకుఁ బోయి, రేవు పడవ వీలైనపక్షమున దాఁటి యారాత్రి కోటిపల్లెపోవలెనని యోచించుచు, దారితప్పి రేవుస్థలమునఁగాక మఱియొకచోటఁ గూర్చుండెను. ఆకాశమునందలి నక్షత్రగణంబు లన్నియుఁ, దమస్వల్పకాంతులను గూడ నిచ్చుటమాని రామచంద్రుని స్నేహితులవలెనే క్రమక్రమముగాఁ గనఁబడుటమానెను. అంధకార మంతకంతకు మిక్కుటమై, త్రోవనేకాక, యెదుటనున్న వస్తువునుగూడఁ గనఁబడనిచ్చుట లేదు. నల్లని మబ్బులును, మబ్బులలోనుండి మధ్యమధ్య గుండెలు ప్ర

క్కలు సేయునట్లు బయలు వెడలుచున్న యుఱుములును, మొగమునెత్త కుండ వీచుచున్న ఝంఝామారుతములును, రామచంద్రుని మనస్సును గలంచ నారంభించెను. తన్నుఁ గప్పుచున్న యిసుకచే నది యిసుకతిన్నె యనియు, మహావాయువుచేతఁ గదల్పఁబడుచున్న తరంగముల ధ్వనిచేఁ దనయెదుటనున్నది గోదావరియనియు, రామచంద్రుఁడు దెలిసికొనెను. అతఁ డక్కడఁ గూర్చుండి కొంచెము కాలుజాచగాఁ గాలికేదో మెత్తమెత్తగాఁ దగిలెను. అది యేదో పరీక్షించి చూచునప్పటి కది కచికయయ్యెను. తన ముందున్న స్థల మతఁడు బాగుచేసికొనుచుండగాఁ జేతికొక చిన్నయెముకముక్క గ్రుచ్చుకొనెను. అంతటితోఁ బోక కఱ్ఱతో నతఁడు తడవి యవతలఁగొట్టగా నాదెబ్బ యొకకుండమీఁదఁ దగుల నది ఫడాలునఁ బగిలెను. దానితో నాతని కాస్థలము శ్మశానమైయుండునని యనుమానము తోఁచెను. భయపడి పరధ్యానముగా యోజించుచున్న యాబాలునివెనుక చెవులు గింగురుమున నొకనక్క గూసెను. అది కూయగానే యతని యనుమానము నిజమయ్యెను. అది శ్మశానమను నమ్మకము గలిగినతోడనే రామచంద్రునికి ముచ్చెమటలు వోసెను. గుండె ఝల్లుమనెను. ధైర్యము సెదరిపోయెను. లేచి పారిపోవుటకైనఁ గాళ్ళలో సత్తువలేక యుండెను. చేతులాడవయ్యెను. ఏపనిఁ జేయుటకును దోఁచదయ్యెను. అతఁడు దీపములేదని విచారించుచుండెనుగాని, మధ్యమధ్యవచ్చిన మెఱుపులు వానిభయమును దగ్గించి ధైర్యమును హెచ్చించుటకు మారుగా నారుద్రభూములయందున్న సగముసగము కాలిన కొఱవులను, శవములను గాల్చిన స్థలములను, గట్టుత్రాళ్ళను, గపాలములను రామచంద్రునికగుపఱచి భయమును వెయ్యిరెట్లధికముచేసెను. ఆయర్ధరాత్రమునం దా భయంకరమైన శ్మశానమందు గాఢాంధకారమునం దొంటరిగాఁ గూర్చున్న యాకుమారునకు, భయంకరముగాఁ జచ్చినవారిచరిత్రములును, ముసలమ్మలు చెప్పిన దయ్యముల కథలును నప్పుడప్పుడు దానువిన్న దయ్యముల రూపములును, జ్ఞాపకమువచ్చి, భయోద్రేకముచేతఁ దన కక్కడనే మరణము గల్గునని రామచంద్రుఁడు నిశ్చయించుకొనెను. నడుమనడుమ మబ్బులనుండి మెఱుపులువచ్చి, క్రొత్తవస్తువులను జూపించినట్లే పరవశముజెందిన యతని

కప్పుడప్పుడు దెలివివచ్చి క్రొత్తసంగతులు జ్ఞాపకమై భయ మధికమగు చుండెను.

ఇంతలో రామచంద్రుని కన్నులనుండివచ్చిన నీళ్ళవలెనే యాకాశమునుండి వర్షబిందువులు పడ నారంభించెను. చినుకు లంతకంత కెక్కువై యాకాశము చిల్లివడినట్లు కుంభవృష్టిగా నేనుఁగుతొండము లావు ధారలతో వర్షము గురిసెను. ఆవర్షమున భూమినంతను దేజోవంతముగాఁజేసిన యొక మెఱుపు వచ్చి, రామచంద్రునికన్నులు మిఱుమిట్లుగొలిపెను. దానితోడనే దిక్కులు ప్రతిధ్వనులుసేయ బ్రహ్మాండము బ్రద్దలగునట్లు పెద్దపిడుగు వడెను. అప్పుడు రామచంద్రుఁడు దెలివిగానుండుటచేత "అర్జునః ఫల్గునః పార్థః కిరీటి శ్వేతవాహనః" అను శ్లోకమును బఠించి పిడుగు దనమీఁదకు రాకుండఁ జేసికొనెనుగాని, యామెఱుపుచేతఁ గన్నులకుఁ జూచునట్టిశక్తియుఁ జెవులకు వినునట్టిశక్తియుఁ దప్పి, నాల్గునిమిషములవఱకును దిరిగిరాలేదు. కీడులో మేలన్నట్లు ప్రకాశమాన మైన యామెఱుపువలన, నొక దిబ్బమీఁద వేయఁబడిన యొక తాటియాకులపాక వాని కగుపడఁగా, వర్షములోఁ గూర్చుండుట కష్టమని, గుడ్డలన్నియుఁ దడిసినందున గజగజ చలిచేత వణఁకుచుఁ బ్రాణ మన్నిటికంటెను నెక్కువతీపిగనుక నాబాధ పడఁజాలక యాపాక మఱుఁగునఁ దలదాఁచుకొనవలెనని నిశ్చయించి లేచి మెల్లగాఁబోయెను. అక్కడయినను వానికి మనస్స్థిమితము కలుగమిఁ బెద్దబానలవంటి కడుపులును, జిన్ననోళ్ళును, వంకరకాళ్లును గల పిశాచములును, గామినులును, బ్రహ్మరాక్షసులును, గన్నులకుఁగట్టినట్టు లాతనికి మూనసవీధిని గనఁబడఁజొచ్చెను.

అప్పు డొకనల్లనిబ్రాహ్మణుఁ డంగవస్త్రమును గట్టుకొని యొకయంగవస్త్రమును మీఁదవేసికొని "నారాయణ నారాయణ" యనుచుఁ బాకవైపునకు వచ్చుచుండెను. వానినిజూచి రామచంద్రుఁడు చేతిలోఁ గొఱవిలేనందునఁ గొఱవిదయ్యముగాదనినిశ్చయించి, యాబ్రాహ్మణుఁడు దిన్నగా నడచుచున్నను దనభయముచేత నతఁడు వంకరగా నడచుచున్నట్లు కనఁబడినందున నేదో దయ్యమనుకొని తరువాత మనుష్యుఁడని యెఱిఁగి, శోభనాచలమో, వానిమిత్రులో తన్నుఁ జంపుటకు వచ్చు

చున్నారని భయపడుచు, నిశ్చేష్టుఁడై యుండెను. ఆబ్రాహ్మణుఁడు పాక లోనికి వచ్చి దుఃఖముతో "ఎంతపని జరిగినది. దైవమా!" అని విల పించుటచేతఁ దనశత్రుఁడు గాడని రామచంద్రుఁడు హీనస్వరముతో నిట్లు పలుకరించెను.

రామ—అయ్యా! మీ రెవరు బ్రాహ్మణులేనా!

బ్రాహ్మ—బ్రాహ్మణులమే. నీవెవరవు! ఇక్కడెందుకున్నావు?

రామ—నేనాఱ్వేలనియోగుల చిన్నవాఁడను. అమలాపురము నుండి వచ్చుచున్నాను.

బ్రాహ్మ—అయ్యా! మేము వైదికులము. నేను మిక్కిలి బీదవాఁ డను. నాభార్య యీవేళకుఁ దొమ్మిదిదినములక్రిందట బ్రసవమైనది. మగపిల్లవాఁడు గలిగినాఁడు. లేకలేకకలిగిన యామగపిల్లవాఁ డీదినమున సందుగొట్టి చనిపోయినాఁడు. నాభార్యకుఁ బ్రాణముమీఁదికి వచ్చినది. చచ్చినపిల్లవానిని దీసికొనిపోవుట కయినను, మాజాతివారును, మాబం ధువులును రాలేదు. కడుపుదుఃఖముతో నేనే యీపసికూనను బాతిపె ట్టవలసివచ్చెను. అని యేడ్చుచుండెను.

రామ—అయ్యా! దుఃఖపడకండి. మీరు పెద్దలు. అన్నియుఁ దెలిసినవారు. నావలెనే మీరును దురదృష్టవంతులు.

బ్రాహ్మ—నాయనా! నీకేమి కష్టములు గలిగినవి! ఇక్కడి కెందుకువచ్చినావు?

అని బ్రాహ్మణుఁ డడుగఁగా రామచంద్రుఁడు దనవృత్తాంతమం తయుఁ జెప్పి తనమీఁదికి వచ్చిన యాయపనిందయు, శరభరాజుగారు దన్ను లేవఁగొట్టుటయు, శోభనాచలాదుల వైరమును దెలియఁజేయ బ్రాహ్మణుఁ డాశ్చర్యపడి యితనికొఱకు విచారింప నారంభించెను. తరు వాత వారిట్లు మాటాడిరి.

బ్రాహ్మ—పూర్వజన్మకృత మెవరు తప్పింపఁగలరు? నీవు మా యింటికివచ్చి రేపుమాయింటనుండి వెళ్లుము. నీకుఁ బొడిగుడ్డల నిచ్చి యీపూఁట కొంచెము చలిమంటవేస్తాను రా.

రామ—అయ్యా! నాకొఱకు నాశత్రువులు వచ్చుచుందురు. ముందు మీరు నడువుఁడి. మీవెనుకనే నేనువచ్చెదను. ఎవరయ్యిన

వచ్చి నాజాడ లడిగిన పక్షమున వెనుకనున్నానని చెప్పవద్దు. నాకేదో సంజ్ఞచేయండి 'రామానుజాచార్యులు' అని నన్నుబిలిచిన నేను పారి పోఁగలను.

బ్రాహ్మ—నాప్రాణము నీప్రాణమున కడ్డమువేసి రక్షించెదను.

ఇట్లిద్దఱును బోవుచు గోదావరి గట్టుమీఁది కెక్కునప్పటికి జాముప్రొద్దుమాత్రమే యున్నది. అప్పుడు దాటియాకులగొడుగువేసి కొని యొకపురుషుఁడు వెండిమురుగులఁ బెట్టుకొనియున్న చాకలివా నిని వెంటఁబెట్టుకొని వచ్చుచుఁ దనయెదుట వచ్చుచున్న బ్రాహ్మణుని జూడక చీఁకటిచేత నాముసలిబ్రాహ్మణున కెదురుగాఁ బోయినందున గొడుగుకామ గ్రుచ్చుకొనెను. బ్రాహ్మణుఁడును దెబ్బతగిలినందున 'అబ్బా యెవరురానీవు? చంపివేసినావు. కన్నులు కనఁబడవా?' అని యఱచెను. రామచంద్రుఁ డదివిని యెవరో వచ్చినారని దిగఁబడి రాఁడయ్యెను.

పురు—అయ్యా! చూడలేదు. క్షమింపవలెను.

బ్రాహ్మ—నీదేయూరు నీవెవరవు?

పురు—మా దమలాపురము. మీ కిటువదేండ్లకుఱ్ఱవాఁ డగుపడి నాఁడా?

బ్రాహ్మ—నేనెఱుఁగను. మీపిల్లవాఁడెవరో నీవెవరవో నాకుఁ దెలియదు. చేతిలోకఱ్ఱలు మీరు నెవరికొంపఁ ద్రవ్వుటకు వచ్చినారు. బుఱ్ఱలు పగులఁగొట్టుటకు వచ్చినారా? దిక్కుమాల్నాళ్ళారా?

పురు—అయ్యా! తిట్టకండి. మేమెవరిని గొట్టుటకు రాలేదు. వేరే పనియుండి వచ్చినాము. మీ రాపిల్లవానిఁ జూచినపక్షమునఁ జెప్పండి.

బ్రాహ్మ—నేను జెప్పను ఇప్పుడు మాగ్రామమునందు మా తల్లి దగ్గఱనున్నవాళ్ళను గేకవేసి మీకుఁ దగినట్టు బుద్ధిచెప్పిస్తాను.

చాక—(కోపముతో) నోరుముయ్యి బాపనయ్యా! తెగనీలు గుతావేమి?

పురు—ఓరీ! ఆయనజోలికిఁ బోకురా. మనకుఁ గావలసిన మను ష్యుఁడు దొరకలేదు. మధ్య నాముసలిబ్రాహ్మణుని జోలికి వెళ్ళడ మెందుకు?

బ్రాహ్మ—అయ్యో! దుర్మార్గుఁడా! నీకుఁ గావలసినవాఁడు దొరకలేదూ? దొరికితే చంపివేస్తావా? నీకింత పాయ్యేకాలమేమిరా? అని మాటాడుచున్న బ్రాహ్మణునిదాఁటి యా క్రొత్తపురుషులిద్దఱును ముందుకుఁ బోవుచుండగాఁ జూచి బ్రాహ్మణుఁడు "ఆలాగువెళ్ళడమెందుకు? అక్కడవాఁడులేఁడు. ఆలా వెళ్ళవద్దు. వద్దంటే మానవేమయ్యా" అని చెప్పెను. అతనియాఁటంకమునుజూచి యాపురుషులు రామచంద్రుఁడక్కడనున్నాఁడని నిశ్చయించి యటువోవుచుండగా రామచంద్రుఁడు వారిబారిఁబడకుండ గబగబ బరుగెత్తసాగెను. ఈపురుషుని, వెంటఁదరుముచు, రామచంద్రునిగా నిశ్చయించి యెట్లయిన వానిని బట్టఁదలఁచిరి. కొంతదూరముపరుగెత్తి యాక్రొత్తవారిలో నొకఁడు "రామచంద్రుఁడూ నేను రాజగోపాలమును బరుగెత్తకు. నీవీలాగు రా. భయములేదు." అని పురుషుఁడు సెప్పగా రామచంద్రుఁడు ధైర్యమును విడిచి తనశత్రువులు రాజగోపాలముయొక్క పేరుఁ బెట్టుకొనినా రనుకొని రాక మరల నాతని కేకను విని దగ్గఱకువచ్చి రాజగోపాలమునుజూచి సంతోషించి యిట్లు పలికెను.

రామ—రాజగోపాలము! నీవెందు కీరాత్రివేళ వచ్చినావు? నాకు సహాయము జేసినందులకు మీబాబయ్యగారు నిన్నుఁగూడ లేవఁగొట్టినారా యేమి?

రాజ—లేదు. చాకలివానిచేత మూట నీకుఁ బంపినపుడు నీకు లెక్కయేమైనఁ బంపడము మఱచిపోయినాను. పెట్టెలోనుండి నాలుగు రూపాయిలు తీసి యివతలఁబెట్టి చాకలివానిచేతి కిచ్చుట మఱచినాను. ఇవిగో నాలుగురూపాయిలు పుచ్చుకో. నీవు సురక్షితముగా వచ్చినావా?

రామ—ఏమిసురక్షితము? చావుదప్పి కన్ను లొట్టవోయినట్లున్నది. నేను నీయుత్తరమును జూడగానే కొంతసేపు చెఱువుగట్టుమీఁద నాగి కపటియయిన యాసహాధ్యాయుని జోలికిఁబోక మఱినాలుగుజామలకు బయలుదేఱినాను. అప్పటికి శోభనాచలము ముందుగానే బయలుదేరి త్రోవలో-

రాజ—(మాటకడ్డము వచ్చి) ఆసోది చెప్పకు నాకుఁ బ్రొద్దుపో తుంది. మాయింటనందఱు నిద్రపోవుటగనిపెట్టి నేనిప్పుడు బయలుదేరి నాను. నాపరుపుమీఁద నేను బరున్నట్టుగానె యొకదిండుపెట్టి మీఁద బట్టగప్పి యింటిదొడ్డి తలుపు దీసియుంచి వచ్చినాను. మాబాబయ్య లేవకమునుపే వెళ్ళవలెను.

రామ—అయ్యో! నాకొఱకు నీవిట్లు శ్రమపడవలసివచ్చి నదికదా?

అని రామచంద్రుఁడు పోకముందే రాజగోపాలమును జాకలి వాఁడును బయలుదేరిరి. రామచంద్రుఁడు రాజగోపాలముయొక్క సద్గుణములను స్తోత్రముజేసి బ్రాహ్మణునితోఁ జెప్పుచు బ్రాహ్మణునియిం టికిఁ బోయి పాడిబట్టలు గట్టుకొని సుఖముగా నిద్రపోయెను. మఱు నాఁడు రామచంద్రుఁ డుదయమున గోదావరిలో స్నానముజేసి ముక్తే శ్వరస్వామివారిదర్శనము జేసి యాదిన మాబ్రాహ్మణునియింట వండు కొని భోజనముఁ జేసి, కోటిపల్లి పోవుటకు సిద్ధముగానుండగా, బ్రాహ్మ ణునిభార్యకు బాలింతరోగము వచ్చి మరణమునకు సిద్ధముగా నుండెను. వరహాయిచ్చినఁగాని వైద్యుఁ డామెకొక్కమాత్రనైన వేయకుండుటఁ జూచి, నవనీతమువంటిహృదయముగల రామచంద్రుఁడు కనికరించి తనకు రాజగోపాల మిచ్చిన నాలుగురూపాయిలను వైద్యున కిచ్చి యా బ్రాహ్మణునిభార్యకు మందువేయించెను. రామచంద్రునిచేతి ధనము వద లగానే బ్రాహ్మణుని భార్యకు రోగముకూడ వదలెను. బ్రాహ్మణుఁడు రామచంద్రుని సహాయమువలనఁ దనయాపద యనునదిని దాఁటెను గాని రామచంద్రునకు గోదావరీనది దాఁటుట కొక్కని యేగానియైన లేదు. ధనములేక యోజించుచున్న రామచంద్రున కొకమంచియాలో చన దోఁచెను. పూర్వమొకనాఁడు తాను రాజవోలు వెళ్ళుచుండగాఁ బడవ మునిఁగిపోయినపుడు ముక్తేశ్వరబ్రాహ్మణుని దాను రక్షించెను. అతఁ డనేక బహుమానములు దన కప్పు డిత్తుననియును, ముక్తేశ్వర మొక్కపర్యాయము రమ్మని తన్ను బ్రతిమాలినసంగతియు, రామచం ద్రునకు జ్ఞాపకము వచ్చి యాబ్రాహ్మణునిపేరు లింగరాజని తెలిసికొని, యట్టిస్నేహితుఁ డుండగాఁ దన కిఁక భయ మక్కఱలేదనుకొని లింగ

రాజుదగ్గఱకుఁ బోయెను. లింగరాజు రామచంద్రునిజూచి యిప్పటికి రమారమి యెనిమిది మాసము లయినందున వెంటనే యతని నాన వాలు పట్టఁజాలక కాఁబోలు, లింగరా జతనిఁ బలుకరింపఁ డయ్యెను. అవసరము రామచంద్రునిదే కనుక తుద కతఁడు మౌనము విడిచి మాటాడెను.

రామ—లింగరాజుగారూ! న న్నెక్కడనైనఁ జూచినట్లు జ్ఞాపకమున్నదా?

లింగ—మొగము జూచినట్లు జ్ఞాపక మున్నది కాని యెవరో చెప్పఁజాలను. మీదేయూరు?

రామ—మా దవళాపురము కాపురము. నాఁడు పడవమునిఁగి పోయినపుడు—

లింగ—(మాటకడ్డమువచ్చి) ఓహోహో! నీవఁటయ్యా! నాఁడు పడవ మునిఁగిపోయినపుడు నీవుకూడఁ బడవలో నున్నావు కావూ. నాకాసంగతి జ్ఞాపకమా. అది యేమాత్రపుగొప్పసంగతి. నూరువ్యవహారములలో మాకది జ్ఞాపకము రాదు. అయితే నీవిప్పు డీగ్రామ మెందుకు వచ్చినావు!

రామ—నిన్న నొకబ్రాహ్మణునియింట వంట జేసికొని భోజనము జేసినాను. మీదర్శనముఁ జేయవలెనని వచ్చినాను. మీరొక సహాయము జేయవలయును.

లింగ—ఏమిపనిమీఁద వచ్చినావు! అదియేదో చెప్పు. నా సాధ్యమయినపక్షమునఁ జూచెదను.

రామ—నేను గార్యాంతరమున గోటిపల్లి వెళ్లుచున్నాను. నాకు మీరు నాలుగురూపాయిలు బదు లిప్పింపవలయును. నాలుగు మాసములలోఁ దిరిగి యిచ్చివేయఁగలను.

లింగ—అయ్యో! ఇప్పుడే మీరు రాకముందు నూరురూపాయి లుండఁగా నొక పెద్దమనుష్యున కిచ్చినాను. ఒకగడియక్రింద వచ్చినపక్షమున గావలసినన్ని రూపాయిలిచ్చియుందును. నాలుగు గాకపోతే మఱినాల్గు పుచ్చుకొనవచ్చును. మీ రెక్కడికిబోతారు. నే నెక్కడికి

బోతాను. అయ్యయ్యో! రాకరాక మీరువచ్చి యడుగడము నా దగ్గఱ సమయమునకు లేకపోవడము సిగ్గుగనున్నది.

రామ—సరిసరి. మీకు సిగ్గెందుకు? అది నా యదృష్టము. మీ రేమిచేయఁగలరు పోనీ! రేపేమయిన సద్దెదనంటె యీగ్రామములో నుంటాను.

లింగ—ఉండు. ఏమయిన లెక్క దొరకిన పక్షమునఁ జూచి యిస్తాను.

ఈప్రకారముగా లింగరాజుదగ్గఱ నాల్గువేలరూపాయిలున్నను దనకు మహోపకారముజేసిన రామచంద్రునకు నాలుగురూపాయిలు బదులిచ్చుటకుఁగూడ నతనిమనసు సమ్మతింపదయ్యెను. ధన మీయకున్నను మర్యాదార్థము రామచంద్రుని భోజనమున కుండుమనియైనఁ జెప్పఁడయ్యెను. ఆమఱునాఁడు శరభరాజుగారియింటనుండి రామచంద్రుఁడువచ్చుటకుఁ గారణ మేమని లింగరా జడుగఁగా రామచంద్రుఁడు సత్యకాలపుమనిషి గనుక యున్నదున్నట్లు మాయామర్మములు లేకుండఁ జెప్పెను. మూఁడవనాఁడు రామచంద్రుఁ డేదోయొకటి నిశ్చయముగఁ దెలిసికొని లింగరాజువద్ద సెలవుదీసికొనిపోవలెనని యింటికి వచ్చునప్పటికి లింగరా జొకసంచిరూపాయిల ముందువేసికొని పేరూరినుండి భూమి తాకట్టుబెట్టుటకు వచ్చిన యొక యర్థవబ్రాహ్మణునితో వడ్డీనిగుఱించి ముచ్చటించుచుండెను. రామచంద్రునిజూడగానే యతఁడాధనమును జూచుటచేత నడుగునేమోయని భయపడి మహాకోపము వచ్చి దగ్గఱనున్న కుమారునిజూచి 'పిథవా! తలుపువేయుమని యెన్నిమాఱులుచెప్పినను వేయవుగదా' అని వానినొకచఱపు జఱచి లోపల సణుగుకొనుచుండెను. అప్పుడు రామచంద్రుఁడు వానిని బలుకరింపగా వారిట్లు మాటాడిరి.

రామ—అయ్యా లింగరాజుగారు! తమకీవేళ సొమ్మందినది కాఁబోలును. నేను నాలుగుదినములనుండి తమకొఱకు నిరీక్షించియున్నాను. ఏదైన దయచేయించిన పక్షమున సెలవుదీసికొని వెళ్ళిపోయెదను.

లింగ—అసూయతో నానిమిత్త మెవరు నిన్ను నిరీక్షింపుమన్నారు. నీపనిమీఁద నీవుండి నాకొఱకున్నాననియెదవేమి? నీకు

రూపాయి లెవరు పోగుబోసికొని కూర్చున్నారు? ఈరూపాయి లెవరి సొమ్మని నీకియ్యను? ఊళ్ళోవాళ్ళసొమ్మిచ్చినపక్షమున వారూర్కొరకుం టారా?

రామ—తమదగ్గఱ లేకపోయినపక్షమున మరెక్కడనైన బదులిప్పించండి. మీరుచెప్పినయెడల నాకెవరుబడితే వారే యిస్తారు. రెండు నెలలలోఁ దీర్చఁగలను.

లింగ—నా కెవరిస్తారు! నీ వేలాటివాఁడవో నేను నాలాటివాఁడనే యేలినాటిశనిలాగున బట్టుకొని వదలకుంటు న్నావేమి? దీనికి వేళాపాళాలేదూ? నీయవసరమే నీదా!

రామ—ఆదినము పడవమునిఁగినపుడు మిమ్ము నే బ్రతికింపగా నాకు బహుమానముఁ జేయుదునని ముక్తేశ్వరము రమ్మనినారుగదా? నాలుగురూపాయిలు బదులైన నియ్యలేరండి?

లింగ—నీవు నన్ను బ్రతికించినావా? శరీరమంత కాట్లకుక్కవలెఁ బెగఁగఱచి వదలిపెట్టినావు. ఆపుండ్లు నాలుగుమాసములవఱకు మానలేదు. ఒకనినొకఁడు బ్రతికింపఁగలఁడా? చంపఁగలఁడా? దైవానుగ్రహమున్నదిగనుక నేను బ్రతికినాను. నీకు బహుమానమియ్యడము నాకు విధిగాదు. దయాధర్మభిక్షము. ఇస్తే యిస్తాను లేకపోతే లేదు.

రామ—ఆసంగతి నిదివఱకే చెప్పినపక్షమున నేను వెళ్ళిపోదునే. ఇన్నిదినములు నన్ను తేపుమాపని త్రిప్పుటయెందుకు?

లింగ—నోటికి సుద్ధి బద్ధము లేదేమి? నేను నిన్ను౦త్రిప్పుచున్నానా! సొమ్ముండదని మొదటేచెప్పినాను. అమలాపురములో దొంగవస్తువులమ్మి మాయూరు పాడుచెయ్యవలెనని వచ్చినావా? నిన్ను గుమ్మములోనికి రానియ్యఁగూడదు. ఇంతంతబుద్ధులు నీకుండుటచేతనే ధర్మరాజువంటి శరభరాజుగారు నిన్ను లేవఁగొట్టినారు. నేనొకదమ్మిడినైన నియ్యను. నాయింటికి నీవు రావలసినపనిలేదు. నడునడు.

అని లింగరాజుగారు చెప్పగానే గంపంతయాశఁ బెట్టుకొన్న రామచంద్రునకుఁ గోపవిచారము లొక్క సమయముననే పుట్టెను; కాని కోపమును గనఁబఱచుట కది సమయముగాదు కనుక తన స్వాధీ

నములోనున్న విచారమును మఱియొకమాఱు తెచ్చుకొనెను. లింగరాజువంటి పరమవిశ్వాసఘాతుకుఁ డెక్కడైన నుండునా? పడవమునుఁగుటకు సిద్ధముగా నున్నప్పుడు దాను రామచంద్రు నెన్నివిధములఁ గాళ్లుగడుపులు బట్టుకొని వేడుకొనెనో నేఁ డన్నివిధముల దయాదాక్షిణ్యములులేక కసరికొట్టెను. అతని కేప్రకారముగ మనసువొప్పెనో తెలియదు. రామచంద్రుఁడు దన కగుపడగానే యతనిని జ్ఞాపకము దెచ్చుకొనియు, లింగరా జెఱుఁగనివానివలెను జ్ఞాపకములేనివానివలెను నటింప నారంభించెను. తనప్రాణమును రక్షించిన రామచంద్రునకుఁ దాను బహుమానము లిత్తుననియుఁ దన యావదాస్తి నిచ్చినను ఋణముదీరదనియుఁ జెప్పి వానిని ముక్తేశ్వరమురమ్మనిచెప్పిన లింగరాజు నాలుగురూపాయి లతనికి బదులైన నియ్యలేక యతిదీనముగ నున్న యాపిల్లవాని నన రానిమాటలని దరికిఁ జేరకుండఁ గొట్టెను. లోకములో నిట్టిలింగ రాజు లనేకు లున్నారు. ఆశ్చర్యమేల!

ఇట్లు నిర్విణ్ణమనస్కుఁడై యాశాభంగముచేత నాకస్మికదుఃఖమును గలిగి పడవదాఁటుట కొకడబ్బైనలేక గోదావరదగ్గఱ గూర్చుండి రామచంద్రుఁ డిట్లు విచారించెను.

"హా! దైవమా! మాచిరాజు శ్రీరాములగారి గర్భమునఁ బుట్టి యాగర్భశ్రీమంతుఁడ నైన నాకు రేవుపడవదాఁటుట కొకకానియైన లేకుండఁజేసితివి. నేనెక్కడ పాదముబెట్టిన నక్కడ నిర్ధూమధామ మగుచున్నది. నాకు మరణమైన నేల కలుగఁజేయవు! ఎన్ని దినము లన్నవస్త్రములులేకుండ బాధపడఁగలను? మాతండ్రిగారు పోయినదిమొదలుకొని యీనాఁటివఱకుఁ గష్టమేకాని సుఖమెఱుఁగను. నావంటిదిక్కుమాలినవాఁడు ప్రపంచమునం దెవ్వఁడులేఁడు. కడుపులో నున్నదుఃఖము నంతను జెప్పుకొందమన్న నిరుపార్శ్వముల బంధువులన్నమాట లేరుగద. ఈశ్వరా! ఇప్పటికైన నీకు నామీఁదఁ గనికరము లేదు కాఁబోలు." అని కన్నీళ్లు కాలువలుగట్ట నేడ్చుచుఁ దుదకింత పాడుబ్రతుకు బ్రతుకుటకంటెఁ బ్రాణత్యాగముఁ జేసికొనుట మంచిదని తనకష్టము లంతముచేసికొనఁదలఁచి, దుఃఖతాపముచేతఁ గల్గిన బాధ చల్లనియానదీగర్భమునందుఁ బ్రవేశించి తీర్చుకొన నిశ్చయించెను.

అప్పుడు ప్రదోషకాలమగుటచేత ముక్తేశ్వరస్వామివారియాలయమునకుఁ బోయి, యీశ్వరదర్శనముఁజేసి కడపటిసారి యా దేవునకు మనసు దీర మ్రొక్కి తనకువచ్చిన స్తవములన్నియుఁ బఠించి దేవున కెదురుగాఁ గూర్చుండి తాను కవిత్వము చెప్పఁగలవాఁడే కనుక తనదీనావస్థను దెలుపుకొనుచు నీక్రిందిపద్యములతో నీశ్వరుని స్తుతించెను.

చ. "కడపితి నింతకాలమును ♦ గష్టచయంబుల నొందుచుంటి నీ
పుడమిని మాతృగర్భమునఁ ♦ బుట్టినదాది సుఖింపలేదు నీ
యడుగుల నాశ్రయించి యిఁక ♦ నైన సుఖింపఁగఁ గోరుచుంటి నా
యెడఁ గరుణించి వేగముగ ♦ నీయవె మోక్షసుఖంబు నీశ్వరా.

చ. జనకుఁడుదీరె నాకు నతి ♦ శైశవమందె గతించెఁ దల్లియున్
మనమున నన్నుఁగూర్చి యణు ♦ మాత్రముపొక్కెడువారు లేరు నే
ననయము చేయిజాపుకొని ♦ యన్యులపంచల నుండఁజాల నో
యనఘ! కటాక్షముంచి వడి ♦ నంతము జేయవె కష్టజాలమున్.

ఆ. వె. అడుగరానివారి ♦ నడిగితి ద్రవ్యంబు
చేయరానిపనులఁ ♦ జేసినాఁడ
నన్న వస్త్రములకు, ♦ ననఘ! నన్ను క్షమించి
ముక్తినీయవయ్య ♦ భక్తవరద.

ఈశ్వరా! నే నిదివఱ కనేకపాపములను జేసినాను. నన్నేగతి కంపినను భారము నీదే. ఈదిక్కుమాలిన ప్రాణసంరక్షణకొఱ కనేకులకు బాధ నిచ్చినాను. నేటితో నాకష్టములన్నియు గట్టెక్కఁగలవు. కరుణించి నీసాన్నిధ్యమునుమాత్రము చేర్పుము. ఇదిగో నాచివరనమస్కార మందుకొను" మని చేతులుజోడించి మ్రొక్కి మరల 'నాకష్టములన్నియు సత్ప్రవర్తనమువల్లఁ గలిగినను నా కెన్నిజన్మములకైన సత్ప్రవర్తనమే దయచేయుము. నా కనేకోపకారములను జేసిన రాజగోపాలమును రక్షింపుము' అని గుడివదలి గౌతమీనదియొడ్డునకుఁ బోయి, బలవన్మరణము పాపహేతువని యెఱిఁగియు, దుఃఖముచేత నామాట మఱచిపోయి వంశమునకుఁ దా నొక్కఁడేకనుక తలిదండ్రులకుఁ గడసారితర్పణము వదలి బట్ట బిగియఁగట్టుకొని నడుమున నుత్తరీయమును జుట్టి జందెము మెడకుఁజుట్టి నదికి నమస్కారము జేసి కంఠము

లోఁతు నీళ్ళవఱకును బోయెను. పోయి యక్కడ నిలుచుండి యెక్కడనో తాటిపాకలోఁబుట్టి యతిసుకుమారముగాఁ బెరిఁగి రాజవోలు మేనమామయండను గొన్నాళ్ళుండి, యమలాపురమునకుఁ జదువుకొనుటకువచ్చి యపనిందపాలై ముక్తేశ్వరము వచ్చి గోదావరిలో బలవంతముగాఁ జచ్చుచున్న తన్నుగుఱించి విచారించి రాజగోపాలమును దలఁచుకొని యొకమాఱును మేనమామను దలఁచుకొని యొకమాఱు నేడ్చి చూచిచూచి యింత నిండుప్రాణము నెట్లు పోఁగొట్టుకొందునా యని భయపడి నాలుగడుగులు వెనుకకువచ్చి, చచ్చెడివానికి భయమెందుకని మరల లోఁతుకుఁబోయి, యెవరును లేరుగదా యని నాలుగు మూలలు బారఁజూచి, కన్నులు మూసికొని "హా దేవా" యని గుభాలున లోఁతునీళ్ళలోఁ జేతులు జోడించుకొని మునిఁగిపోయెను.

అతఁడొకమాఱు మునిఁగి యీఁతవచ్చినవాఁడుగనుక వెంటనే నీళ్ళుత్రాగక తేలెను. అపు డొకమనుష్యుఁడు తడిగోచితో వచ్చి రామచంద్రుని జుట్టుపట్టుకొని మొలలోఁతునీళ్ళవఱకును దీసికొనివచ్చి యక్కడ వానిని నిలువఁబెట్టి తానును నిలుచుండెను. అతనిని జూచి రామచంద్రుఁడు నిర్ఘాంతపడి కొంతసేపటికి "నీవెవ్వఁడ" వని యడుగఁగా నామనుష్యుఁ డిట్లుచెప్పెను. "అయ్యా! నేను బల్లెవాళ్ళ చిన్నవాఁడను. నేనును, మావాళ్ళుకొందఱును భద్రాచలమునుండి కలప తెప్పలుగట్టి నీలపల్లి తీసికొనిపోవుచున్నాము. గడియప్రొద్దువేళ మా పిల్లవాఁడు రేవులో నీఁతలాడుచుఁ జేతినున్న వెండియుంగరమును బాఱవేసినాఁడు. రెండుగడియలక్రిందట నేను నీళ్ళలో మునిఁగి యా వస్తువునిమిత్త మడుగున గూర్చుండి వెదుకుచున్నాను. ఇదిగో వస్తువు దొరకినది. నేను నీటిలోనుండి బయటికివచ్చినప్పటికి మీరు తేలిమునుఁగుచున్నారు. తక్షణమే నేనువచ్చి జుట్టుపట్టుకొన్నాను. నావస్తువు దొరకుటకాకుండ బ్రాహ్మణుని బ్రతికించినపుణ్యముకూడ దక్కినది. బాబూ! నేను సెలవుదీసికొని తెప్పమీఁదకు వెళ్లుతాను."

అని పల్లెవాఁడు చెప్పగాఁ దాను బలవంతముగా దిగినట్లు వానితోఁ జెప్పక నీవుమంచివాఁడవు. నాప్రాణ మీదినమున రక్షించినావు. అని వానిని బంపి తానును మెల్ల మెల్లగా బట్ట లారవేసికొని బ్రాహ్మ

ణుని యింటికిఁ బోవుచు నిట్లాలోచించుకొనెను. "నేను జచ్చిపోవుట దేవునకిష్టము లేదు. నేనేదో గొప్పయదృష్టమునకే బ్రతికినాను. నేనిఁకఁ జావను. నామీఁద దైవమునకు సంపూర్ణముగా ననుగ్రహముగలదు." అని వితర్కించుకొని, బ్రాహ్మణునియింటికిఁ బోయి పురుడు వెళ్ళిపోయి నది గనుక వానితోఁగలసి భోజనము జేసి రేవుదాఁటుటకు సొమ్ములే దని యాతనితోఁ జెప్పి కొంచెముసొమ్ము గలదేమో యని సిగ్గువడుచు నడిగెను. భూలోకమునం దవతరించిన కుచేలుఁడగు నాబ్రాహ్మణుఁడు గర్భదరిద్రుఁ డగుటచేత సొమ్ములేక ప్రాఁతబిందె నొకకోమటివద్దఁ దాక ట్టుబెట్టి పదునాలుగణాలు దెచ్చి రామచంద్రునకిచ్చి క్షమింపుమని వేఁడుకొనెను. ఉదయమున లేచి రామచంద్రుఁడు రేవుదాఁటి కోటిపల్లి వెళ్ళెను. గోదావరిలోఁబడి తేలుటచేతఁ దనకష్టములనుండి తాను దేలినట్లు రామచంద్రునకుఁ దోఁచెను. కోటిపల్లి వెళ్ళి రామచంద్రుఁడు మహారాజుగారియొద్ద నేదైన నుద్యోగమును దెచ్చుకొనవలెనని యో చించెను. కోటిపల్లి శ్రీమద్విజయనగరపుమహారాజుగారిది. మహారాజు గారు రాజధానియగు విజయనగరమునం దుండి యుద్యోగస్థుల మూ లమునఁ గోటిపల్లి సంగతియంతయుఁ దెలిసికొనుచు నప్పుడప్పు డాగ్రా మము వత్తురు.

ఎనిమిదవ ప్రకరణము.

రామచంద్రుఁడు కోటిపల్లి వెళ్ళినపూఁట గుణములయందు రా జమ్మకప్పగారుగా నుండఁదగిన యొక పూఁటకూటిపెద్దమ్మయింట భోజ నముఁజేసెను. ఏలాగైన నొక చిన్నయుద్యోగమును సంపాదించుకొన వలెనని యతని కిష్టము గల్గియున్నదికాని తన కుద్యోగమునిచ్చువా రును నిప్పించువారును లేరు. కోటిపల్లి పరగణాకు శ్రీవిజయనగరపు మహారాజుగా రధికారులుగనుక వా రాపరగణాకు వల్లూరి శంకరరా వుగారిని బ్రధానోద్యోగస్థునిగా నేర్పఱచిరి. ఆయన సద్గుణసంపన్నుఁ డును, ధర్మకార్యనిరతుఁడును, బహుజనోపకారియునై మిక్కిలి కీర్తిగాం చెను. విజయనగర రాజ్యవిస్తారకులు ప్రస్తుతపు విజయనగరపుకోట

గట్టించినధన్యులు నగు శ్రీవిజయరామగజపతిమహారాజుగారు రాకాల మున దేశమును బరిపాలించుచుండిరి. శంకరరావుగారి యధికారము క్రింద నున్నప్పుడు కోటిపల్లి పరగణా మిక్కిలి నభివృద్ధి నొందుచు వచ్చెను. రామచంద్రుఁడా శంకరరావుగారి దర్శనముఁ జేయించుమని కచేరిలోనున్న యుద్యోగస్థులలోఁ గొందఱి నాశ్రయించి ప్రతిదిన మును వారివీధియరఁగులమీఁద సర్వకాలములయందుఁ గూర్చుండు చుండెనుగాని వారు మాటలతోనే కాని క్రియలతో నాతనిని సంతో షపెట్టరైరి. తుదకుఁ బ్రాణమువిసిగి రామచంద్రుఁడు తానే స్వయ ముగా శంకరరావుగారిని జూడవలయునని యాలోచించి గుమ్మముదగ్గ ఱకు వచ్చి లోపలికిఁ బోవుటకుఁ బ్రయత్నించెనుగాని గుమ్మముముం దఱ వెండిబిళ్ళలను వేసికొని పులితోలు ధరించి పూర్ణాధికారమును జరపుచున్న రాజభటు లానిరుపేదపిల్లవానిని లోనికిఁ బోనీయరైరి. రాజభటుఁ డొకఁడు శంకరరావుగారు నిద్రించుచున్నారనియు, మఱి యొకఁడు క్రొత్తమనుష్యుని రానిచ్చినపక్షమున బంతులవారు కోపిం తురనియు, వేఱొకఁడు పంతులవారు వ్యవహారమును జూచుచున్నార నియుఁ జెప్పి యందఱు వానినభ్యంతరపెట్టిరి. ఒకభటుఁడు రూపాయి దనకిచ్చినచో రామచంద్రుని లోపలికిఁ దీసికొనిపోదుననియు, మఱొకఁ డర్ధరూపాయి నిచ్చినఁ దీసికొనిపోదు ననియు వారందఱు బేరముల నాడ నారంభించిరి. లంచముల నిచ్చి రామచంద్రుఁడు శంకరరావు గారి దర్శనము చేయుట కిష్టములేక గుమ్మముముందఱ నాల్గుదినములు పడియుండియుఁ, దుద కతఁడు పంతులవారిదర్శనము దొరకనందున విచారాక్రాంతుఁడై యుండెను. పూఁటకూటియింటనుండుటచేతఁ దాను దెచ్చిన పదునాల్గణాలును వ్యయమయ్యెను. రామచంద్రుఁడు కోటిపల్లె గ్రామముఁ బ్రవేశించిన యయిదవదినము సాయంకాలమునందు శంకర రావుగారు గుడిభుజముమీఁద నెట్టినిరుమాలు నెడమభుజముమీఁద నుప్పాడలోఁ బురమాయించి నేయించి చలువచేసిన సన్ననిజరీ యుత్త రీయమును వైచికొని చేతిలో వెండిపొన్నుగల యొకసున్నని సన్నపేప బెత్తమును బట్టుకొని, టక్కుటిక్కుమని తొడుగుకొన్న ముచ్చెలు ధ్వనిఁజేయ రాజభటుఁడొకఁడు ముందుగా నడచి యెదుటవచ్చుచున్న

మార్గస్థుల నందఱి నొత్తిగించుచుండ, నెవరితోడనో మాటలాడుచు, గోదావరియొడ్డునకుఁ జల్లగాలి నిమిత్తము వచ్చిరి. సమయమును నిరీక్షించి రామచంద్రుఁడు పంతులుగారి వెంటనే వచ్చి యాయన దనవైపు దిరిగినపుడు నమస్కరించెను. శంకరరావుగారును దిరిగి నమస్కరించి రామచంద్రునివృత్తాంత మడుగ నతఁ డామూలాగ్రముగాఁ దన చరిత్రమును వినిపించెను. దానిని శంకరరావుగా రొకచిత్రమైన కథవలె విని యాశ్చర్యపడి రూపురేఖావిలాసములను బట్టి యాతఁ డొక గొప్పయింటివాఁడనియు హృదయ మిచ్చి మాటాడుటచేత నతఁడు నిర్దోషియనియుఁ, జూపులనుబట్టి చాకచక్యముగలవాఁడనియుఁ దెలిసికొని తమకచ్చేరియం దిరువది రూపాయిలపని యుండగా దాని నతని కిచ్చిరి. ముత్యాలకోవవలెనున్న యతనివ్రాఁతయుఁ, బనియందుఁగల శ్రద్ధయుఁ, పైయధికారులయందుఁ గలిగిన విధేయతయును శంకరరావుగారికి రామచంద్రునియందు దయఁగలిగించెను. తనపని నతివేగముగా ముగించుకొని రామచంద్రుఁడు కచ్చేరీలోనున్న మందమతులయొక్కయు, సోమరిపోతులయొక్కయుఁ బనులు గూడఁ జేసిపెట్టసాగెను. శంకరరావుగారు తప్ప కచ్చేరీలోనున్న యుద్యోగస్థులందఱును లంచగొండులయి ప్రజలను గ్రహములవలెఁ బీకుకొని తినుటచేత రామచంద్రునికాకార్య మయిష్టమగుటచే లంచముల గ్రహించువారిని మందలించుచు, బాధపడుచున్న బీదకాఁపులను సహాయముఁ జేయుచు, నాతఁడు జనసమ్మతమైన పురుషుఁడయ్యెను. శంకరరావుగారికిఁ దరువాత నుద్యోగస్థుఁడు దామరాజు పద్మనాభముగారు. శంకరరావుగారికి నెలకు రెండువందలయేఁబదిరూపాయిలజీతము. పద్మనాభముగారికి నెలకు నూటయేఁబది రూపాయిలజీత మున్నను నతఁడు లంచగొండులకెల్ల నగ్రగణ్యుఁడై, తనకుఁ గావలసి నన్ని లంచములను గ్రహించుచుఁ, గ్రిందియుద్యోగస్థుల కిప్పించుచు, భార్యమెడలో నగలు దిగవేసి లక్ష్మితోఁ దులఁదూఁగుచున్నందున, రామచంద్రుఁడు లంచములపేరయిన వినఁడుగనుక వారికందఱకుఁ బరమశత్రువై యుండెను. దేశముననున్న కాఁపులందఱును, దమయిండ్లకర్మాదులఁ జేయించి యాచించు బ్రాహ్మణుల నెట్లో స్వల్పదానములచేతఁ దృప్తిపఱచుచుండిరి కాని, తమ

యిండ్లకెన్నఁడునురాక మాటిమాటికిఁ బాదపూజలు దెమ్మని పత్రికల నంపుచుఁ దమ కుపవాసవ్రతము నేర్పుచుఁ గచ్చేరీలోనున్న యీబ్రాహ్మణో త్తముల నెంతో ధనమిచ్చి పూజించియు, వారియనుగ్రహపాత్రులు గాకయే యుండిరి. ఈకారణముచేత రామచంద్రుఁడు చిన్నయుద్యోగస్థుఁడయ్యుఁ దనకంటె ననేకరెట్లెక్కువ జీతముగల గొప్పయుద్యోగస్థులకుఁగూడఁ బక్కలో బల్లెమై, తనపేరు చెప్పినమాత్రమున వారు భయపడునట్లు ప్రవర్తించుచుండెను. తక్కువవాఁడైనను సన్మార్గుఁడు, గొప్పవాఁడైన దుష్టునకు భయహేతువేకదా. రామచంద్రుఁ డాయుద్యోగములోఁ బ్రవేశించిన యాఱుమాసములకే శంకరరావుగారతనికి ముప్పదిరూపాయిలపని నిచ్చిరి. రామచంద్రుఁ డెప్పుడును దురదృష్టవంతుఁడె కనుక నింతలో మహారాజుగారు శంకరరావుగారిని నాలుగువందలరూపాయిల జీతముమీఁద విజయనగరమునకు రమ్మని యుత్తరువుజేసిరి. శంకరరావుగారు వెంటనే ప్రయాణమై శ్రీమహారాజుగారితో రామచంద్రుని సత్ప్రవర్తనాదులఁగూర్చి విన్నవింతుమనియుఁ, ద్వరలో నీతని నభివృద్ధికిఁ దెత్తుమనియు, వాగ్దానముఁజేసి వెళ్ళిరి. ప్రాపకులు వెళ్ళిపోవుచున్నందునను మిగిలినవారు దనకు శత్రువులగుటను రామచంద్రునకు శంకరరావుగారి పోక విచారముగానుండెను. లంచగొండుల కంటకశిఘువలెనున్న శంకరరావుగారు వెళ్ళిపోయినందులకు సంతోషించుచున్న చిన్నయుద్యోగస్థుల యదృష్టముననో రామచంద్రుని దురదృష్టముననో శంకరరావుగారి యుద్యోగము పద్మనాభముఁగారి కయ్యెను. పద్మనాభముగారు క్రొత్తయధికారమును వహింపఁగానే, రామచంద్రునియందుఁ గ్రోధమును గూఁడ వహించి యతఁడు చక్కఁగాఁబనిఁజేయుచున్నను, సోమరియనియు, నవిధేయుఁడనియుఁ, బెంకెవాఁడనియు, వ్రాసినదెల్లఁదప్పనియుఁ దిట్టుచు, మహారాజుగారికీసంగతిఁ దెలియఁజేతునని బెదరించుచు, జీతములో సగము గునహాల క్రిందనే తగ్గించుచు నానాతిప్పలఁ బెట్టసాగెను. రామచంద్రుఁడును దైవముమీఁద భారమువేసి ధర్మమే జయించునని శాంతించి యూరకుండెను.

అక్కడ నమలాపురములో రామచంద్రుఁ డెందులోనోదిగి ప్రాణ

హత్యఁ జేసికొనినాఁడని యందఱు ననుకొనిరి. కృష్ణవేణమ్మ దన కుమారుని నిమిత్తమే విచారించినట్లు విచారించెను. శరభరాజుగారును దన మూలమున నిష్కారణముగ బ్రాహ్మణహత్య తటస్థమయినదని విచారించి సోమావధానుల నడిగి కొన్ని జపములు చేయించి దోషశాంతిని జేసికొనుచుండెను. రాజగోపాల మారహస్య మెఱిఁగినవాఁడేకనుక తానుగూడ విచారించినట్లు నటించునేకాని నిజముగా దుఃఖింపలేదు. తల్లి చంద్రులకావ ర్తమానము నెఱుఁగఁజేయను లేదు. వేంకటరత్నము బ్రహ్మానందభరితుఁడయి తన కింద్రాధిపత్యము వచ్చినట్లుండెను. పార్వతికి వేరుసంబంధములు వచ్చెను. పార్వతివివాహపుమాట జ్ఞాపకమైనప్పుడెల్ల శరభరాజుగారు రామచంద్రుని మరణమునకుఁ దానె కారణుండని విచారించుచుండెను. గ్రామములోనివా రందఱు శరభరాజుగారితో నప్పుడప్పుడు రామచంద్రునివిషయమై మాటలాడుచు నతఁడు మహాసద్గుణుఁడనియు, వానినివెళ్ళగొట్టినందున వారికిఁ బాపము గలదనియుఁ జెప్పుచువచ్చినందున శరభరాజుగారికి రామచంద్రుని వెడలఁగొట్టినందులకుఁ గొంచెము విచారము కలుగుచుండెనుగాని యాయన కనుమానము సంపూర్ణముగా నివారణకాలేదు. ఒకనాఁడు శరభరాజుగారును, చాకలివాఁడును గలసి రాత్రి జామైనతరువాత దొడ్డవర మత్యావశ్యకమైన పనిమీఁదఁ బోవుచుండఁ ద్రోవలో నొక నూఱుగజములదూరమున నొకవివాద వినఁబడెను. ఆరాత్రివేళ చీఁకటిలోఁ గలహమాడుచున్నవారెవరో తెలిసికొనవలెనని శరభరాజుగారు కొంచె మాగిరి. వివాదపడుచున్న యామనుష్యులిద్దఱును శరభరాజుగారినిగాని చాకలివానినిగాని చూడక తమ కదివఱకు జరగుచున్న కలహమును మానరైరి. శరభరాజుగారువెళ్ళి యక్కడ నిలుచున్న తరువాత నాపురుషుల కిట్లు వివాదము జరిగెను.

ప్రథముఁడు—అంతకోపము గలవాఁడవైన పక్షమున నాభాగము నాకుఁ బారవేయరాదా? ఎంతన్యాయమో యంత నాకిచ్చివేయి.

రెండవవాఁడు— నీ కియ్యవలసినదేమో నేనిదివఱకే యిచ్చినాను. నాదగ్గఱనిప్పుడేమియు లేదు. నే నిప్పుడు వీథిలోనికి వెళ్ళుట లేదు. నాకాలు తెగవాఁచినది. అడుగుదీసి యడుగుఁబెట్టలేక యలోలక్షణా

యని నే నేడ్చుచున్నాను.

ప్రథ—అవసరములు దీరినవికదా? ఏరుదాఁటి తెప్ప దగులఁ బెట్టినావు. కావలసినదంత నీచేతఁ జిక్కినదికదా. నీ వెన్నియాటలనైన నాడెదవు. నాజుట్టు నీచేతిలోనున్నదిగనుక నీవీలాగునఁ జేసినావు.

రెండ—కోపముతో నీవు నాకుఁ జేసిన సహాయము లేమిటి? నేనుజేసిన ద్రోహము లేమిటి? ఆవేళ వస్తువు లమ్మగా వచ్చిన సొమ్ములోఁ బాతిక రూపాయిలు పుచ్చుకొంటివి. అంతకంటె నీకెక్కువ యేలాగున రాఁగలదు.

ప్రథ—ఛీ, నోరుముయ్యి; అమ్మినవాని కేఁబది, నీకేఁబది నాకేఁబది, యనికాదా మొదట నేర్పరచుకొన్నది. తక్కినపాతికి నాకియ్యన క్కఱలేదా? కష్టపడియమ్మి నానాబాధలు పడ్డవాళ్ళము మేమును, బయినుండి కఱ్ఱపెత్తనముఁజేసి యెక్కువలాభమును గొట్టెవాఁడవు నీవునా!

రెండ—తెగనీల్గుతావేమి. పొట్టకూటికిఁ జెరిన వెధవవు. నీకియ్యను. నీయబ్బతోఁ జెప్పుకో. మెత్తమెత్తగా నూరకొన్నందుకా వేషములు వేస్తావు. నీవేషములు నాదగ్గఱ తీసిపెట్టు.

ప్రథ—నీ బెదరింపులు నాదగ్గఱ కావు. బ్రహ్మచారివిధవవు. నీవీలాగే గొంతుక గోస్తావని నే నప్పుడే యనుకొన్నాను. నీమాటలు నమ్మి నిష్కారణముగ నేను రామచంద్రునితో విరోధముదెచ్చుకొని యేమిఱెఱుఁగని పిల్లవానిని నానాహింసలుపెట్టినాను. తప్పంట్లు నీవే తీసికొన్నావు. నీవు నేను బోగయి వానికొంపఁ ద్రవ్వినాము. ఇంత దిక్కుమాలిన బుద్ధులున్నవి కనుకనే పాముగఱచినది.

రెండ—నీవుమాత్ర మెన్నిపాములు గఱవకుండ దాఁటఁగలవు? ఇల్లలుకగానె పండుగ కాలేదు? నీవు నన్నాక్షేపింప నక్కఱలేదు. నాకంటె నీవు రెండాకులెక్కువచదివినావు. మంత్రిప్రగడవారి వంశమునఁ జెడఁబుట్టినావు. నీమూలమున శరభరాజుగారు దలయెత్తికొని తిరుగడములేదు.

ప్రథ—నీయంతదుర్మార్గుఁడనుగానులే. ఇంట జూదమొకటిపెట్టి యందఱి నింటికిఁ బిలిచి కొంపలు దీయడములేదు. కూచిమంచి వారంతా యగ్రహారములు గట్టించి కీర్తిసంపాదించుచున్నారు. నీవు బ్రహ్మ

చారివై లోకము తగులఁబెట్టుచున్నావు. సిగ్గులేక యింక మాటాడ వలెనా?

రెండవ—బ్రహ్మచారినైనను నీవలె ముండనుంచుకొని దాని చేతికూడు దినుటలేదు. అబ్రాహ్మణముండకొడుకా, నోరుముయ్యి, సిగ్గులేదేమి?

ప్రథ—నాముండజోలి నీకెందుకు! దానిసంగతి నీవెత్తకు. ఏమయిన నన్నను. రామచంద్రుని యుసురుకొట్టి చచ్చిపోతావు.

రెండవ—నేను తమ్మంట్లు దీసికొన్నాను. నీవు దొంగవస్తువు లమ్మించినావు.

ప్రథ—వానిమేనమామ చచ్చినాఁడని దొంగవర్తమానము జెప్పించిన మహానుభావుఁడవు నీవేకాదూ? నేనాలాటిపనులు చేయలేదు.

రెండ—ఛీ, విధవవు. చెప్పుదీసికొని చెంపలుపగులఁగొట్టుతాను.

ప్రథ—కొట్టకపోతే నీవు బ్రాహ్మణుఁడవుగావు. ఏదీ కొట్టు.

రెండవ—హోముగుఅచినప్పటినుండి నాకాలువాఁచి కదలనీయ డములేదు. అందుచేత లేవలేనుగాని లేకపోతే నిన్నీవేళ చంపివేతును విధవా.

ప్రథ—ఆపని నేనేచేస్తాను చూడు. అని కఱ్ఱతోఁ గొట్టెను.

రెండవ—ఆఁ ఆఁ—కొట్టుకొట్టు. అని చేతులడ్డము పెట్టుకొను చు నీలాగు దొళ్ళుదోవవచ్చినదేమిరా. నీసంకటము కుదర్చఁగలనులే.

ఇట్లాపురుషులిద్దఱు నొకరిరహస్యము లొకరు బయటఁబెట్టు కొనుచుఁ గలహమాడుచుండగా శరభరాజుగారామాటలు విని యందులో నొకఁడు వేంకటరత్నమనియు, రెండవవాఁడు శోభనాచల మనియుఁ గంఠధ్వనినిబట్టి యానవాలుపట్టి చాకలివానితోఁగూడ వారి యెదుటకుఁబోయి నిలిచిరి. ఎదుటనిలిచిన శరభరాజుగారిని జూచి వేం కటరత్నమును శోభనాచలమును భయవిస్మయములతోఁ గదలలేకపో యిరి. అప్పుడు శరభరాజుగారు వారితో నిట్లుమాటాడిరి.

శర—ఏమిరా వేంకటరత్నము! ఈవివాదమేమిటి? నీకు శోభ నాచల మెందుకు సొమ్మియ్యవలెను? నీకును శోభనాచలమునకును గల వ్యవహారమేమిటి?

వేంక—తలవంచి యూరకొన్నాఁడు.

శర—ఓరీ దుర్మార్గుఁడా! నీవేమో నమ్మకముగలవాఁడవనియు నాకుఁ బ్రతిష్ఠఁదెత్తువనియు నేననుకొన్నాను. సత్పురుషుఁడయిన రామచంద్రునికూటిలో దుమ్ముబోసిన మహానుభావుఁడవు నీవేనా! మామం త్రిప్రగడవారి వంశమునఁ దప్పఁబుట్టినావురా! నీమాటలనునమ్మి నిష్కారణముగా రామచంద్రుని లేవఁగొట్టినాను. అతనిమనస్సెంత క్షోభపడి నదో! మేనమామ చచ్చినాఁడని దొంగవర్తమాన మతనికిఁ జెప్పి వానిచే దొంగవస్తువుల నమ్మించి యాసొమ్ము మీరు పంచుకొన్నారా? అవురా! ఎంతవాఁడవురా! ఘండాలుఁడా!

శోభనాచలముతో "ఏమయ్యా, నీకు బుద్ధిలేదు. అభము శుభము నెఱుఁగనికుఱ్ఱవాని తమ్మంట్ల నపహరించుటకు నీకుఁ జేతు లేలాగువచ్చినవయ్యా! పాముగఱచి బాధపడుచున్నావు. నీకిప్పటికైన సిగ్గురాలేదా? మీరిద్దఱు మేకతోలును గప్పుకొన్న పెద్దపులులు గదా!

శోభ—శరభరాజుగారి కాళ్ళమీఁదఁబడి "అయ్యా! రామచంద్రుని సమస్తవిధముల భంగపఱచినాము. ఈ వేంకటరత్నమును నేనును గలసి చేయరాని పాపములన్నియుఁ జేసినాము. తమరు క్షమించినట్లయిన నింకొక్క సంగతినిగూడఁ జెప్పెదను. తమ పిల్లవాని వస్తువులు—"

శర—ఆశ్చర్యముతో మాటకడ్డమువచ్చి యవితీసి కుఱ్ఱవాని నోట గుడ్డలుకుక్కినవారు మీరే? అయ్యో! ఇఁకమిమ్ము బ్రతుకనీయఁ గూడదు. మీరు లోకములను మ్రింగివేయఁగలరు. ఎంతవాళ్ళయిన నవుదురురా మీరు. అన్నా వేంకటరత్నము! మాయింటనుండి మాకు ఱ్ఱవానినే చంపఁదలఁచుకొన్నావా? ఛీ నాయెదుటనుండి లేచిపో. నీమొగమును జూడఁగూడదు.

వేంక—ఏడ్చుచు "అందులో నేనేమియెఱుఁగనండీ. మీపాదములసాక్షీ."

శోభ—అయ్యా! మీనరసింహముయొక్కవస్తువులు నేనును మఱియొక్కఁడునుగలసి తీసినాము. వేంకటరత్నమందులో నేమియు

నెఱుఁగఁడు. నావంటి మహాపాతకుఁ డెక్కడను లేఁడు. నేను రామచంద్రుని గొట్టుటకు వెళ్ళుచుండగా ముక్తేశ్వరము త్రోవలో నన్ను బాముగఱచినది. నేను రోగము చేతఁ దీసికొనుచున్నాను. నాకు బుద్ధి వచ్చినది. ఇఁక నే బ్రతుకను. నన్ను క్షమించండి. నాకభయమిచ్చినదాఁక మీకాళ్ళువదలను.

శర — ఓరీ వేంకటరత్నము. మాయింటనుండి లేచిపో. రామచంద్రుఁడు చచ్చిపోయినాఁడుగదా. నీమూలమున నాకు బ్రాహ్మణహత్య కూడ వచ్చినది.

వేంక — అతఁడు కోటిపల్లెలో నున్నాఁడట. చచ్చిపోలేదు.

శర — ఇఁక నాతో మీరు మాటాడవద్దు పొండి.

అని శరభరాజుగారు ప్రయాణమును మానుకొని గ్రామమునకుఁ దిరిగివచ్చి యింట నందఱితో నాసంగతిఁ జెప్పగా వారందఱును నిజము నేఁటికిఁ దెలిసినదికదాయని సంతోషించిరి. రాజగోపాలను పరవశత్వమును జెందెను. శరభరాజుగారు బ్రాహ్మణులను క్షోభ పెట్టుట సంపన్నగృహస్థులకు క్షేమముగాదని యోజించి శోభనాచలమును వేంకటరత్నమును క్షమించిరికాని తిన్నగా విచారింపకుండ రామచంద్రుని క్షోభ పెట్టినందులకుఁ బరిపరివిధముల నొచ్చుకొనుచుఁ బశ్చాత్తాపమును జెందిరి. మఱునాఁ డుదయమున లేచి సోమావధానులను బిలిపించి, పార్వతిని రామచంద్రునకిచ్చి వివాహముఁ జేతుననియు, ముహూర్తమును బెట్టుమనియుఁ జెప్పి మంచిలగ్నమును బెట్టించి, రాజగోపాలము శరభరాజుగారు సోమావధానులును గలసి రామచంద్రునితో నీసంగతిఁ జెప్పుకొనుటకు మధ్యాహ్నము బయలుదేరి కోటిపల్లె వెళ్ళిరి.

శంకరరావుగారు విజయనగరమునకుఁ బోవుటవలన నేఁబదిరూపాయిలపని కచ్చేరిలో నూరకయున్నందున నాపని రామచంద్రునకు నియ్యఁగూడదని పద్మనాభముగారు వ్రాసినను, శంకరరావుగారి సాహాయ్యముచేత నది రామచంద్రునకే యయ్యెను. ఆపని యాతనికైన నెల దినములకుఁ గోటిపల్లి పరగణాయందుఁ గొన్ని తొందరలు గలిగినందునఁ దన్నివారణార్థము మహారాజుగారు శంకరరావుగారి నక్కడకంపిరి. ఆయన వచ్చినతోడనే వ్యవహారములన్నియుఁ జక్కఁబడెను. ఆయన

నాల్గుమాసము లక్కడనుండిరి. క్రమక్రమముగా శంకరరావుగారికిని రామచంద్రునకును బరస్పరానురాగ మభివృద్ధిజెందెను. శరభరాజుగారును రాజగోపాలమును సోమావధానులును, వచ్చి రామచంద్రుని యిల్లు తెలిసికొని యతని యెదుటికిరాఁగా వారిని జూడఁగానే రామచంద్రుఁ డాశ్చర్యపడెను. తరువాత వారి నందఱను రామచంద్రుఁడు మర్యాదచేసెను. ఒకరి యోగక్షేమముల నొకరడిగినవెనుక వారిట్లు మాటాడిరి.

శర—రామచంద్రుఁడూ! నీకు నేను మహోపకారమును జేసినాను. నీవెట్లు మాయలోఁ బడినావో నేనును నష్టపడినాను. నన్ను నీవు క్షమింపవలెను.

రామ—మీరంతమాట సెలవియ్యవద్దు. మీరుపొరపడినారు. మీరదివఱకుఁ జేసిన యుపకారమును నేను మఱవను. ఇది యెల్ల మీంచలవేకదా.

శర—నేను మాపార్వతిని నీకిచ్చి వివాహముఁ జేసెదను. వివాహమీ వేళకుసరిగా నెలయున్నది. ఉభయులకుఁ గావలసిన సొమ్మంతయు నేనే వ్యయముచేసెదను. మీబంధువుల నందఱి నీలోగాఁ బిలిచి మా బంధువులకు శుభలేఖలు వ్రాసిపంపెదను. అప్పటికి నీవు సెలవుబుచ్చుకొని రావలెను. పాలకిగూడ నక్కడనే కుదిర్చియుంచుతాను. మేమింకఁ బ్రయత్నములు చేసికొంటాము.

రామ—మాపినతండ్రిని మామేనమామను బిలువవలసినది. అంతకంటె నాకు బంధువులు లేరు.

రాజ—రామచంద్రుఁడూ! శోభనాచలమును వేంకటరత్నమును దమలోఁదాము కలహమాడి యొకరిరహస్యముల నొకరు బయలుపెట్టుకొనిరి. అది మాబాబయ్యవిన్నాఁడు. నిజము నేఁటికిఁ దెలిసినది. వేంకటరత్నమును లేవఁగొట్టినారు.

రామ—దైవానుగ్రహమున్నది కనుక నిట్లయినది.

ఇట్లు వివాహము నిశ్చయించి యారాత్రి వారందఱు నక్కడ నుండిరి. రామచంద్రుఁడు శరభరాజుగారిని శంకరరావుగారియొద్దకుఁ దీసికొనిపోయి దర్శనముచేయించి యీకాలపు విశ్వాసఘాతుకులవలెఁ

గాక తానుద్యోగముచేయుచున్నను బూర్వము శరభరాజుగారియింట దానున్నట్లు చెప్పుకొనుట కభిమానము లేక యాయన తనకుఁజేసిన మహోపకారముల నెల్ల నుగ్గడించి శరభరాజుగారి గుణములను దగు నట్లు శ్లాఘించెను. వారందఱును మఱునాఁడు ప్రయాణమైపోయిరి. రామచంద్రుఁడు వివాహనిమిత్త మొకమాసము సెలవిమ్మనియడిగెను. పద్మనాభముగారు వీలు లేదని యుత్తరువు జేసిరి. ఈవర్తమానము రామ చంద్రుఁడు శంకరరావుగారితోఁ జెప్పగా నాయన పద్మనాభముగారిని జీవాట్లుపెట్టి సెలవునిప్పించిరి. వివాహ మొకవారమున్నదనగా రామ చంద్రుఁ డొకనాఁడు వీధియరఁగుమీఁదఁ గూర్చుండగా నతని పిన తండ్రి జగన్నాథమువచ్చికూర్చుండి రామచంద్రునితో నిట్లుచెప్పెను. 'నాయనా విన్నావా జరిగిన సంగతి. శరభరాజుగారు నీకుఁ దనకొమార్తె నిత్తునని ముహూర్తముఁ బెట్టించి మమ్ముల నందఱినిబిలిచి తిరిగి నాలు గుదినములక్రిందట వేరే క్రొత్తసంబంధము నిశ్చయించుకొన్నారఁట. మన సంబంధముకంటె గొప్పది తెచ్చుకొన్నారు. వెయ్యిరూపాయీలు వరదక్షిణకూడ నిచ్చినారఁట. గొప్పవారుగనుక చెల్లినది. మనమీలాటి పనిఁ జేసినపక్షమున సాటివాళ్ళు తాటియాకులు గట్టుదురు. వారి నెవరు నోరెత్తి మాటలనలేకపోయినారు. గొప్పవాళ్ళందఱికి వినాశ కాల మీలాగేయుండును. చూడు వారుచేసిన నగుబాటుపని.'

రామ—విస్మయముతో శరభరాజుగారలాటిపనిఁజేయుదురా?

జగ—చేయకేమి. ఆయన పైకాలా గగుపడునేకాని లోపల విషము. నీవు నీచుఁడవఁట. ఆశరభరాజుగారికి నీకియ్యవలెనని యున్నది కాని నీచపుసంబంధమని బంధువు లందఱు నాక్షేపించినారఁట. అందు చేత నీకు వేఱొకసంబంధము గుదిర్చినాను. నీకిష్టమున్న పక్షమునఁ జేసికొనవచ్చును.

రామ—నీవే పెద్దవాఁడవు. నీకిష్టమైనసంబంధము దీసికొనిరా.

జగ—కపిలేశ్వరములో మనవారున్నారు. వారు శరభరాజు గారికన్న గొప్పవాళ్ళు. సంవత్సరమునకు నాలుగువేలరూపాయీలు వారికి భూములమీఁద వచ్చును. పిల్ల మకరమువంటిది. పెమ్మరాజు ప్రసా దరాయఁడుగారి కొమార్తె. నీ మంచియోగ్యతనుజూచి నీకుఁ బిల్ల

నియ్యవలెనని వారికున్నది. ఆయన మిక్కిలి మంచివారు. ఆయన వార ముదినములలో నిక్కడికి వచ్చి నిన్నుఁజూచి ముహూర్తము నిశ్చయిం చుకొందురు.

రామ—గొప్పవారిని నమ్మఁగూడదు. చెప్పెడుమాట యొకటి చేసెడిదొకటి.

జగన్నాథ మీవర్తమానమంతయు రామచంద్రునితోఁ జెప్పి మఱునాఁడు వెళ్ళిపోయెను. శరభరాజుగారు వేఱుసంబంధము గుదు ర్చుకొనుటచేత రామచంద్రుఁడు మునుపటి ముహూర్తమునకు నమ లాపురము వెళ్ళలేదు. జగన్నాథముగారు వెళ్ళిన పదిదినముల కొకనాఁ టిరాత్రి పండ్రెండుగురుబోయీల పాలకి నెక్కి యొకకాగడా వేయిం చుకొని మంచిబట్టలు ధరించుకొని పెమ్మరాజు ప్రసాదరాయఁడుగారు వచ్చిరి. రామచంద్రుఁ డాయన కెదురుగాఁబోయి తీసికొనివచ్చి మర్యా దజేసెను. ఆయనతోఁగూడ నొకబ్రాహ్మణుఁడు పసుపు, కుంకుమ, పండ్లు చాకలివానిచేతఁ దెప్పించి యచటఁబెట్టెను.

ప్రసా—అబ్బాయీ! మీపినతండ్రిగారు వచ్చి నీతో మాట లాడినారా?

రామ—సంగతులన్నియుఁ దెలిసినవి. ఆయన వచ్చినారు.

ప్రసా—వివాహ మిప్పటి కాఱునొక్కదినములున్నది. సిద్ధ ముగానుండు. మాపిల్ల చిన్నతనమందు జబ్బుపడినపుడు మేము వేంక టేశ్వర సాన్నిధ్యమందు వివాహము చేయుదుమని మ్రొక్కుకొ న్నాము అందుచేత వాడపల్లెలో నీకార్యముఁ జేయఁదలఁచు కొన్నా ను. ఒక్కనాఁటి పెండ్లియని సందేహింపకుమనిచెప్పి బ్రాహ్మణుఁడు దెచ్చిన పసుపు కుంకుమ రామచంద్రుని కిప్పించెను. బోయీలు సవారిఁదీసికొని వెళ్ళిపోయిరి. బ్రాహ్మణుఁడును వారితో వెళ్ళెను. ప్రసాదరాయఁడు గారక్కడ మఱునాఁడుండిరి. ఆదినమున నాలుగుగడియల ప్రొద్దెక్కిన తరువాత రామచంద్రుఁడును ప్రసాదరాయఁడుగారును మాటలాడు చుండగా రాజగోపాలమువచ్చి రామచంద్రునితో నీప్రకారము కఠిన ముగ మాటాడెను.

రాజ—ఏమోయి రామచంద్రుడూ! పరువైన నియోగుల యింటఁ బుట్టినావుగదా! నీవీలాటిబుద్ధు లెక్కడ నేర్చుకొన్నావు? నీకు మాసంబంధ మిష్టమున్న యెడల రావలెను. ఇష్టములేని పక్షమున రామని స్పష్టముగాఁ జెప్పవలెను. నీమాత్రపు పెండ్లికొడుకు మాకుఁ గుదురకపోఁడు. మొదటవస్తానని చెప్పి ముహూర్తము పెట్టించి రాక మోసముచేయఁదలఁచుకొన్నావా? నలుగురుబంధువులలో నగుబాటు వచ్చి తలయెత్తికొనలేక పోయినాము. ముహూర్తముదాఁటిన తరువాత నీవురావని మీపినతండ్రిగారు సెప్పినారు. ఆమాట మొదట మాతోఁ జెప్పకపోయినారా?

ఆమాటలు విని రామచంద్రుఁ డాశ్చర్యపడుచుండఁగాఁ బ్రసాదరాయఁడుగారు దొందరపడనారంభించిరి. ఇంతలో శంకరరావుగారు గుమ్మనుముందఱికి వచ్చి "కామయ్యా! ఇక్కడేనా?" యనియడిగెను.

కామ—"ఇక్కడేనండి. అదుగో దిక్కుమాలినముండాకొడుకు నాకొంపఁదీసినాఁడు." అని యఱచెను.

శంక—కామయ్యా! తొందరపడకు. సంగతియంతయుఁ జెప్పు.

కామ—అయ్యా! ఆకూర్చున్నవాఁడు నాకొమార్తె నెత్తుకొనిపోయి రామచంద్రుని కిచ్చి దొంగతనముగా వాడపల్లెలోఁ బెండ్లి చేయఁ దలఁచుకొన్నాఁడు. ఈదుర్మార్గుఁడు దినమున కొక్కవేషము వేసికొని లోకమును మోసముచేయుచుండెను.

శంక—అతని చెవులనున్న తమ్మంట్లు మాతమ్ముని చెవుల నుండెడి వని తోఁచుచున్నది.

రాజ—ఓయీ ప్రసాదరాయఁడా! నీసంగతియంతయుఁ జెప్పు. నిన్ను తక్కువశిక్షతోఁ బోనిత్తుము. లేనిపక్షమున నీపాట్లు నీవనుభవింపఁగలవు.

ప్రసా—అయ్యా! నన్ను క్షమింపవలెను. నేఁటికి నేను దొరకినాను. మాది నిడదవోలు కాపురము. నాపేరు చామర్తి జనార్దనము.

రామ—అయ్యా! ఇతని పేరుయొక్క పొడియక్షరములున్న రుమాలు మాకు దొరకినది. దానిమీఁద 'చా. జ' యనియున్నది.

శంక—అతని వృత్తాంతము నంతను జెప్పనిండు.

ప్రసా—నేను జిన్నతనమునందె పిత్రార్జితమగు ద్రవ్యమంతయు జూదమునందు వ్యయపెట్టి జోగినై యమలాపురము ప్రవేశించి కూచి మంచి శోభనాచలమునకు స్నేహితుఁడనై యనేక పాపములను జేసినాను. శోభనాచలముయొక్కయు, వేంకటరత్నముయొక్కయుఁ బ్రోత్సాహముచేతఁ గఱ్ఱా రామయ్యయను పేరుబెట్టుకొని, యీరామచంద్రుని మేనమామ చచ్చినాఁడని దొంగవర్తమానమును జెప్పినాను. దేశిరాజు . సూర్యనారాయణ యను పేరుబెట్టుకొని యిత్తడికంటెను, గాజురాయివేసిన యిత్తడి యుంగరమును రామచంద్రుని కిచ్చి బంగారపు వస్తువులని యమ్మించినాను. శరభరాజువారి రెండవకుమారునినగలన్నియు నేను శోభనాచలమును దీసికొని పిల్లవానినోట గుడ్డలుకుక్కినాము. తరువాత నాకును వారికిని వివాదమువచ్చినది. ఇప్పుడు రామచంద్రుని పినతండ్రి జగన్నాథము నాయొద్దకువచ్చి రామచంద్రునకు శరభరాజుగారి సంబంధము వచ్చుట కోర్వఁజాలక యీపెండ్లిఁ జెడఁగొట్టి బీదపిల్లను జేయుమని నన్ను వేఁడుకొన్నాఁడు. కాఁబట్టి నేనీవిధముగా నీబ్రాహ్మణునికొమార్తెను దొంగిలించుకొని రామచంద్రునకుఁ బెండ్లిఁజేయఁదలఁచుకొన్నాను. నేఁటికి మీచేతఁ జిక్కినాను.

శంక—నిన్ను వదలరాదు. ఏమోయి వీరాస్వామి! ఈతనిని బట్టుకొని సంకెళ్లువేయండి.

అని సంకెళ్లువేయించి చామర్తి జనార్దనమును విజయనగరమంపించెను. అక్కడ మహారాజుగారతనికి నాలుగుసంవత్సరములు చెఱసాలలో నుంచునట్లు శిక్ష విధించిరి.

అందఱు నాదినమున నిండ్లకుఁబోయిరి. మఱునాఁడు శంకరరావుగారువచ్చి రామచంద్రునితో నిట్లనిరి. “అబ్బాయీ! నీకు నాకొమార్తెనిచ్చి వివాహముఁజేయవలెనని యున్నది. నీకుఁ జేసికొనుటకేమైన నభ్యంతరమున్నదా? మాపిల్లను జేసికొన్నయెడల నీవు మిగుల నభివృద్ధిని బొందఁగలవుసుమీ” యనిచెప్పగానే రామచంద్రుఁడు “మీరు నన్ను క్షమించవలెను. నేనిదివఱకే శరభరాజుగారి కొమార్తెను జేసికొనుటకు నిశ్చయించుకొన్నాను. మధ్య నీజనార్దనమువచ్చి యంతరాయమును గలిగించినాఁడుకాని యీపాటికి .వివాహమయియుండును.

కాని మన నియోగులలోనెల్ల మంత్రిప్రగడవారు మిక్కిలి గొప్పవారు. శరభరాజుగారికి సంవత్సరమునకు మూడువేలరూపాయీలు వచ్చును. ఆయన జ్యేష్ఠకుమారుఁడు రాజగోపాల మిప్పుడు మాయింటనున్నాఁడు. అతనికి మీకొమార్తెనిచ్చి వివాహముఁజేయవలసినది. అన్నివిధముల నాకంటె గొప్పసంబంధము." అనిచెప్పగా శంకరరావుగారు "నీవు వారిపిల్లను జేసికొనవలసినది. మాట తప్పఁగూడదు. నీపెండ్లియైన తరువాత చూచుకొందము. నీవు వెళ్లుము." అనిచెప్పిరి. రామచంద్రుఁడు శరభరాజుగారి సంబంధముకంటె శంకరరావుగారిసంబంధ మెక్కువదనియు, దానివలనఁ దన కనేకలాభము లున్నవనియు నెఱిఁగి మాట ముందుగా నిచ్చినందునను, జిన్నతనమునందు శరభరాజుగారియింట నున్న విశ్వాసముచేతను, శంకరరావుగారి సంబంధమును నిరాకరించి శరభరాజుగారి కొమార్తెనే చేసికొనుటకు నిశ్చయించి యమలాపురమునకు రాజగోపాలముతోఁ గూడఁ బోయెను. త్రోవలో వారిట్లు మాటాడిరి.

రామ—నేను బెండ్లికిరానని మీతో నెవరుచెప్పినారు? ముహూర్తమునాఁడు మీ రేమనుకొన్నారు?

రాజ—ముహూర్తమునాఁడు నీవింకనువత్తువని కనిపెట్టుకొని కూర్చున్నాము. ఎంతసేపటికిని నీవు రాకపోగా సెలవు దొరకలేదనుకొన్నాము. ఆమఱునాఁడు మీపినతండ్రివచ్చి "మావాఁడు మీసంబంధమును జేసికొనఁడఁట. ఆయన కింతకంటె నెక్కువవారెవరో వచ్చినారు. మీయిష్టమువచ్చినట్లు మీరు చేసికొనండి" యనిచెప్పెను.

ఆమాటలువిని రామచంద్రుఁ డాశ్చర్యపడి తనపినతండ్రియొక్క యోర్వలేమికి సిగ్గుపడుచుఁ, దనతో నతఁడు సెప్పినమాటలును, బ్రసాదరాయఁడుగారి సంబంధములును జెప్పి రాజగోపాలమును గడుపుబ్బలగునట్లు నవ్వించుచు నమలాపురము జేరి శరభరాజుగారు మొదలగు వారికిఁగూడ నీవృత్తాంతమును దెలియఁజేసెను.

శరభరాజుగారిదివఱకే వివాహప్రయత్నములను జేసినందున వైశాఖశుద్ధ నవమినాఁడు రామచంద్రుఁడు పార్వతిని బెండ్లియాడెను. రామచంద్రుని మేనమామయు నాతనికుటుంబమును దప్ప మఱియేబం

వులును బెండ్లికొడుకువైపున రాలేదు. పెండ్లివారికి విశ్వనాథశాస్త్రి గారియింట విడిదినేర్పఱచిరి. ఉభయులకును గావలసిన ద్రవ్యమంతయు శరభరాజుగారే వ్యయముచేసి పెండ్లి సమస్తవైభవములతోడను జేసిరి. శ్రావ్యమైన తూర్యారావములతోడను, ముత్తయిదువుల పాటలతోడను, బచ్చనిపందిళ్ళతోడను, విప్రాశీర్వాదధ్వానములతోడను వివాహము మనోహరముగా జరిగెను. శరభరాజుగారు తక్కువ సంబంధము దెచ్చుకొన్నారని వారిబంధువు లెవ్వరును రాలేదు. అమలాపురమునందే విద్యార్థిగానుండి యచ్చటనే యుపనింపపాలయి, మరల నా గ్రామమునందే కడుమర్యాదగా వివాహమాడుచున్న రామచంద్రునిం జూచి యందఱును [illegible]ంచిరి. అయిదుదినములును వివాహమైన తరువాత పదు[illegible]దినము[illegible]ండుగ యగువఱకు నమలాపురమునందే యుండి పిమ్మట కోటిపల్లె వెళ్లెను. వివాహమైన రెండుమాసములలోనే శంకరరావుగారు [illegible] శరభరాజుగారి జ్యేష్ఠకుమారుఁడను రాజగోపాలమున కిచ్చి పెండ్లిఁజేసిరి. ఇట్లు శరభరాజుగారును శంకరరావుగారును వియ్యంకులగుటచేత రామచంద్రునియందు శంకరరావుగారు [illegible] నెక్కువదయగానుండిరి. తరువాత రాజగోపాలమునకు శంకరరావుగారు విజయనగరమునం దుద్యోగము నిప్పించి యతనినచ్చటికిఁ దీసికొనిపోయిరి. వివాహమైన యెనిమిదిమాసములకే పార్వతి వ్యక్తురాలయినందున మఱినాలుగుమాసములకు శరభరాజుగారామెకుఁ దగినసారె బెట్టి కాపురమునకుఁ బంపిరి. పార్వతియు రామచంద్రుఁడును గోటిపల్లెలోఁ గాపురము చేయుచుండిరి.

స మా ప్త ము.

ఆంధ్ర గ్రంథములు.

ప్రతి 1-కి	రూ.	అ.
కపాలకుండల, నవల	0	12
రాజర్షి ,,	0	14
సౌందర్యతిలక	1	0
హేమలత	0	12
రామచంద్రవిజయము	0	12
తారాభాయి, చక్కని నవల	0	12
దిలారామ ,,	1	4
సాంఘికదౌర్జన్యము,	0	14
ఆనందమంఠ, నవల	0	12
మనోహారి, నవల	0	14
వీరబాల ,,	0	8
లాలాభాయి ,,	0	8
ఆంధ్రరాష్ట్రము ,,	0	14
వివిధగ్రంథములు		
బాలచంద్రోదయము, అలఘుకౌముది బ సీతారామాచార్యులవారిది	0	8
వెంకయ్యవ్యాకరణము	0	4
ఆంధ్రశబ్దచింతామణి, సటీక	0	8
హిందీఇంగ్లీషుబాలశిక్ష	0	4
హిందీ తెలుఁగుబాలబోధ	0	3
డిటో మొదటివాచకము	0	8
పెద్దబాలశిక్ష, చక్కనిప్రతి	0	8
ఆంధ్రద్రవిడబాలశిక్ష	0	3
ఆంధ్రకన్నడబాలశిక్ష	0	3
తెలుఁగుసామెతలు. ఇంగ్లీషు తర్జుమాతో	1	0
పాకశాస్త్రము	1	8
అధ్యాత్మరామాయణకీర్తనలు	0	10
క్షేత్రయ్యపదములు	0	14
వాశిష్ఠరామాయణము, ద్విపద	1	4
గాంధిమహాత్ముని హైందవస్వరాజ్యం	1	0
గాంధిమహాత్మునిజీవితము, వ్యాసములు, ఉపన్యాసములు, ఉపదేశములు	1	8
బాలవ్యాకరణము	0	12
ఆకాశవిమానములు, ప్రతిమలతో	0	8
శబ్దార్థచంద్రిక, శ్రీమహాంకాళి సుబ్బారాయకృత ఆంధ్రనిఘంటువు	4	0
పెద్దచ్చుగ్రంథములు.		
ఆదిపర్వము, మేలుకాకితములు, చిన్నసైజు	1	8
అమరము, ప్రథమకాండము	0	2
రుక్మిణీకల్యాణము	0	2
గజేంద్రమోక్షము	0	2
బాలరామాయణము	0	1
కాళహస్తిశతకము	0	1
కుమారీశతకము	0	1
కృష్ణశతకము	0	1
దాశరథిశతకము	0	1½
నారాయణశతకము	0	1
నృసింహశతకము	0	1½
ప్రసన్నరాఘవశతకము	0	1½
భాస్కరశతకము	0	1½
మానసబోధశతకము	0	1½
రామలింగేశశతకము	0	1½
రామరామశతకము	0	1
శిఖినరసింహశతకము (శకునశాస్త్రము)	0	1
సుమతిశతకము	0	1
రామరాఘవశతకము	0	1
రామతారకశతకము	0	1
వేణుగోపాలశతకము	0	1½
గరుడాచలము, యక్షగానము	0	2

వావిళ్ల. రామస్వామిశాస్త్రులు అండ్ సన్స్,
292, ఎస్ప్లనేడ్, చెన్నపురి. ఈ.

భక్తిరసశతకసంపుటము-౧.

భక్తిరసశతక మొదటిసంపుటములో భక్తిరసోద్బోధకములగు ఈక్రిందిశతకములను చేర్చి ముద్రించితిమి. శతకములన్నియు నిర్దుష్టముగ మనోహరముగ ముద్రింపఁబడి విపులములగు పీఠికలతో నలరారుచున్నవి. 1 వృషాధిపశతకము, 2 చెన్నమల్లుసీసములు, 3 సర్వేశ్వరశతకము, 4 ఒంటిమిట్టరఘువీరశతకము, 5 దేవకీనందనశతకము, 6 నారాయణశతకము, 7 దాశరథిశతకము, 8 సింహాద్రినారసింహాశతకము, 9 కృష్ణశతకము, 10 మాతృశతకము, 11 ఉన్నవరాజగోపాలశతకము, 12 మానసబోధశతకము, 13 చిత్తబోధశతకము, 14 ఆంధ్రనాయకశతకము, 15 ప్రసన్నరాఘవశతకము, 16 రామతారకశతకము, 17 రామరాఘవశతకము, 18 రామప్రభుశతకము, 19 భద్రాద్రిరామశతకము, 20 మారుతిశతకము.

భక్తిరసశతకసంపుటము-౨.

ఇందు 1 సూర్యనారాయణశతకము, 2 రాజలింగశతకము, 3 రఘుతిలకశతకము, 4 మహిషాసురమర్దనిశతకము, 5 ఉద్దండరాయశతకము, 6 గొట్టిముక్కల రాజగోపాలశతకము. 7 రుక్మిణీపతిశతకము, 8 జ్ఞానప్రసూనాంబికశతకము, 9 ముకుందశతకము, 10 శివశతకము, 11రమానాయకశతకము, 12 భక్తచింతామణిశతకము, 13 సీతాపతిశతకము, 14 మహిజామనోహరశతకము, 15 పార్థసారథిశతకము, 16 రాజశేఖరశతకము, 17 రంగేశశతకము, 18 మాధవశతకము, 19 కామేశ్వరీశతకము, 20 విశ్వనాథశతకము.

ఈశతకసంపుటములు చిన్నసైజులో పెద్దఅక్షరములతో ముద్రింపఁబడి ముద్దులుగులుకు చక్కని కాలికోబైండుతో నలరుచున్నవి.

భక్తిరసశతకసంపుటము 1-వ సంపుటము, పైనుదాహరించిన 20 శతకములుగలది. రూ. 2 0

డిటో 2-వ సంపుటము రూ. 2 0